

MEJE RAZUMEVANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

V SLOVENSKI POLITIKI, EKONOMIJI, CIVILNI DRUŽBI IN MEDIJIH

Marinko Banjac
Boris Mance
Gregor Petrič
Andraž Petrovčič
Peter Sekloča
Aleksander Sašo Slaček Brlek
Slavko Splichal, urednik
Maja Turnšek Hančič
Igor Vobič
Blaž Vrečko Ilc

MEJE RAZUMEVANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

V SLOVENSKI POLITIKI, EKONOMIJI, CIVILNI DRUŽBI IN MEDIJIH

Marinko Banjac
Boris Mance
Gregor Petrič
Andraž Petrovčič
Peter Sekloča
Aleksander Sašo Slaček Brlek
Slavko Splichal, urednik
Maja Turnšek Hančič
Igor Vobič
Blaž Vrečko Ilc

Meje razumevanja trajnostnega razvoja
v slovenski politiki, ekonomiji, civilni družbi in medijih
Uredil Slavko Splichal

Izdajatelj: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE, Založba FDV
Za založbo: Hermina Krajnc
Copyright © Center za raziskovanje družbenega komuniciranja, 2015

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Prelom: Karmen Zahariaš
Jezikovni pregled: Megamoment
Fotografija na naslovnici: Jernej Amon Prodnik
Tisk: Tiskarna LITTERA PICTA

150 izvodov

Ljubljana 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.42:502.131.1(497.4)

MEJE razumevanja trajnostnega razvoja v slovenski politiki, ekonomiji,
civilni družbi in medijih / Marinko Banjac ... [et al.] ; [Slavko Splichal, urednik].
- Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2015

ISBN 978-961-235-761-0
1. Banjac, Marinko 2. Splichal, Slavko
282368000

KAZALO VSEBINE

UVOD.....	5
1 BOJI ZA INTERPRETACIJO: KAKO RAZUMETI TRAJNOSTNI RAZVOJ?	8
1.1 Dimenzioniranje trajnostnega razvoja	8
1.2 Prve (politične) konceptualizacije trajnostnega razvoja v Sloveniji	10
1.3 Pojmovanje trajnostnega razvoja v gospodarstvu in civilni družbi	12
1.3.1 »Slovenska industrijska politika« kot primer korporativizacije konceptualizacij trajnostnega razvoja	13
1.3.2 Konceptualizacije trajnostnega razvoja v civilni družbi	17
2 NOVINARSKÉ OBRAVNAVE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	22
2.1 Zasnova analize besedil	22
2.2 Modeli trajnostnega razvoja v novinarskih obravnava h	25
3 IDEOLOŠKOST POROČANJA O TRAJNOSTNEM RAZVOJU	33
3.1 Medijsko poročanje o vzrokih in rešitvah problemov trajnostnega razvoja	33
3.2 Viri različnih identificirani h vzrokov za probleme trajnostnega razvoja in predlagani h ukrepov zanje v medijskem poročanju	34
4 INSTRUMENTI ZA DOSEGANJE ŽELENEGA VEDENJA DRŽAVLJANOV: TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT OHRANJANJE TRAJNOSTI KAPITALA.....	39
4.1 Splet politik za doseganje trajnostnega razvoja, izobraževanje in vloga državljanov – potrošnikov	40
4.2 Sodelovanje državljanov pri oblikovanju okoljskih politik in instrumentov.....	45
4.3 Trajnostna ekonomija za trajnost kapitala.....	46
4.4 Iskanje podpore za status quo.....	47
5 TRANSNACIONALNA NARAVA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA – MEDIJSKA SLEPA PEGA?	49
5.1 Ritualizacija transnacionalnega	51
5.2 Transnacionalni problemi in transnacionalni akterji v očeh državljanov	52
6 METODE ZBIRANJA PODATKOV	56
6.1 Vzorčenje in spletni zajem medijskih besedil o trajnostnem razvoju.....	56
6.1.1 Izbor novičarskih spletnih mest dnevnih časopisov	57
6.1.2 Izbor in zajem besedil znotraj posamičnega spletnega časopisa.....	57
6.1.3 Zapisovanje in urejanje seznama ustreznih medijskih besedil	58
6.1.4 Določitev enote analize	58
6.2 Fokusne skupine	59
6.2.1 Teoretski okvir in raziskovalno vprašanje	60
6.2.2 Izbor udeležencev.....	60
6.2.3 Izvedba fokusnih skupin.....	60
6.3 Anketa.....	60
7 POVZETEK KLJUČNIH VPRAŠANJ IN UGOTOVITEV	62
8 LITERATURA	65

KAZALO TABEL

1.1	Povprečna stopnja strinjanja anketirancev s stališči o različnih vidikih trajnostnega razvoja	16
1.2	Percepcija vpliva družbenih akterjev na zagotavljanje uspešnega gospodarstva, prijaznega odnosa do narave in socialne pravičnosti	17
2.1	Faktorske uteži na treh komponentah modelov trajnostnega razvoja	26
2.2	Opis skupin novinarjev glede na vrednosti treh komponent MTR	27
2.3	Skupine novinarjev glede na njihove lastnosti – bivariatne analize	29
3.1	Pogostost pojavljanja štirih kategorij predlaganih ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja	35
3.2	Primerjava povprečij kategorij predlaganih ukrepov glede na področje članka	35
3.3	Primerjava pogostosti predlaganih ukrepov za trajnostni razvoj glede na področja delovanja akterjev	35
3.4	Pet »najbolj neoliberalnih« prispevkov	37
3.5	Pet »najradikalnejših« prispevkov	37
4.1	Povprečna pogostost omemb posameznih JPI v prispevkih glede na družbena področja	42
4.2	Primerjava povprečij omemb načinov vključevanja državljanov na članek po posameznih družbenih področjih	43
5.1	Izrecna omemba ustvarjanja globalnega zavezništva kot načela trajnostnega razvoja	52
5.2	Pogostost omembe transnacionalne razsežnosti pri poročanju o trajnostnem razvoju v slovenskem dnevnom tisku	53
5.3	Zanimanje za mednarodne teme, o katerih poročajo mediji	54
5.4	Pripisovanje odgovornosti za odpravljanje posledic onesnaževanja	54
6.1	Število izbranih besedil v posamičnih spletnih časopisih	59
6.2	Ocena vsebinske ustreznosti medijskih besedil glede na prisotnost fraze »trajnostni razvoj«	59
6.3	Število medijskih besedil in odstavkov, ki so bili enote analize v analizi besedil	59

KAZALO SLIK

2.1	Skupine novinarjev glede na omenjanje posameznih vidikov in idej trajnostnega razvoja	28
2.2	Povprečno število odstavkov na prispevek in povprečno število prispevkov na novinarja po skupinah	31
3.1	Pojavljanje predlaganih ukrepov po letih	37
4.1	Mnenja o učinkovitosti različnih načinov spreminjanja vedenja do soljudi in do narave	42
6.1	Proces vzorčenja in spletnega zajema medijskih besedil	56

UVOD

Publikacija Meje razumevanja trajnostnega razvoja v slovenski politiki, ekonomiji, civilni družbi in medijih povzema ključne raziskovalne izsledke in spoznanja raziskovalnega projekta Trajnostni razvoj v konvergenci javne sfere in medijev, ki smo ga izvajali v Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja Inštituta za družbene vede v obdobju 2011–2014 in ga je financirala Agencija za raziskovanje Republike Slovenije. Želimo si, da bi s to publikacijo prispevali k boljšemu in širšemu razumevanju trajnostnega razvoja (TR), njegovih pojmovnih razsežnosti, zgodovinskih temeljev, interesnih ozadij in razvojnih sprememb v Sloveniji. V zadnjih treh desetletjih je postal TR trajnica v slovenskih političnih in ekonomskih razpravah, še posebej tudi v NVO, ne nazadnje pa tudi v množičnih medijih. Tako rekoč ni področja, ki se ne bi dotikalo TR (in nasprotno), zato ni nenavadno, da se pojmovanje in obravnavanje TR ter z njim povezanih predpostavk, ukrepov in posledic ne le močno razlikujeta, ampak tudi tesno povežujeta z različnimi kratkoročnimi in dolgoročnimi interesi družbenih, političnih in ekonomskih skupin.

Vpogled v različno razumevanje TR v slovenski politiki, ekonomiji, civilni družbi in medijih v Sloveniji, ki ga ponuja publikacija, izhaja iz po svetu splošno uveljavljenega razlikovanja štirih osnovnih načinov pojmovanja TR: (1) kot zgolj omejevanja in nadzorovanja onesnaževanja; (2) kot »šibkega TR«, ki reševanje okoljskih problemov podreja gospodarski rasti; (3) kot »močnega TR«, ki okoljske probleme povezuje ne le z ekonomskimi, ampak tudi s socialnimi (npr. problemi revščine) in kulturnimi, za njihovo rešitev pa zahteva korenite reforme razvojnega modela; (4) kot »idealnega« TR, ki poudarja nujnost bistvenih sprememb družbenih, gospodar-

skih in političnih sistemov, s katerimi naj bi dosegli tudi bistvene spremembe v človekovem odnosu do narave, in zavrača idejo nujnosti splošne gospodarske rasti, ker je človekovo delovanje končno omejeno z naravnimi danostmi.

Osnovni cilj raziskave, ki mu sledi tudi ta publikacija, je bil (po)iskati odgovor na dve temeljni vprašanji: (1) kateri načini razumevanja TR prevladujejo v Sloveniji v sinhroni in diahroni perspektivi in (2) katere okoliščine so prispevale k prevladovanju prav določenega razumevanja TR v različnih družbenih sferah od ekonomije do množičnih medijev. Kot kažejo tu objavljene analize, sta vprašanji povezani z mnogimi kompleksnimi problemi in so zato odgovori nanju vse prej kot preprosti, še težavnejše pa je odgovoriti na vprašanje, kako v prihodnosti uveljaviti približevanje idealnemu modelu TR, ki – glede tega smo si avtorji enotni – edini lahko dolgoročno omogoča blaginjo vseh ljudi. Vložki v tej »igri« so visoki in njeni akterji niso udeleženi le v boju za interpretacijo TR, ampak (predvsem) v boju za (re)distribucijo družbene moči in bogastva.

Odgovori so razčlenjeni v pet poglavij. Prvo poglavje obravnava značilnosti pogledov na TR v politiki ter med akterji nevladnih organizacij in korporacij. Pojem trajnostni razvoj se je v Sloveniji v medijskem prostoru, strateških političnih dokumentih, programih političnih strank, znanstvenih člankih ter med civilnodružbenimi organizacijami in gospodarskimi akterji pojavil ter uveljavil ob koncu prejšnjega stoletja z nekajletnim zamikom glede na razprave drugod po svetu, v slovenskem gospodarstvu pa šele po letu 2000. Med vsemi akterji in od vsega začetka v »strateških dokumentih« prevladujejo konceptualizacije »šibkega« TR.

Medtem ko je to morda razumljivo za politiko in gospodarstvo, pa je presenetljivo za NVO. Med vzroki korporativizacije konceptualizacij TR so na prvem mestu omejene možnosti za vključevanje radikalnejših konceptualizacij TR iz nevladne sfere v javne razprave, ki so v domeni uradne politike.

Kot kažejo naslednja poglavja, je pojem trajnostnega razvoja tudi v medijih večinoma obravnavan na način, ki ne ogroža obstoječih razmerij moči in je podrejen pričakovanju neomejene gospodarski rasti.

V drugem poglavju so predstavljeni rezultati analize novinarskega okvirjanja. Analiza vzorca besedil spletnih medijev razkriva, da mediji težijo h konservativnemu poročanju o problemih trajnostnega razvoja. Zdi se, da v kompleksnostih sodobnega družbenega komuniciranja ter znotraj političnih in ekonomskih procesov, značilnih za prevladujočo »šibko« paradigmo TR, novinarji slovenskih dnevnikov delujejo dokaj »nemočno«.

Tretje poglavje odkriva, da so temeljite reforme, ki bi lahko zagotovile gospodarski razvoj, ki ne bi ogrožal socialnega standarda in naravnega okolja, v spletnih medijih postavljene na rob zavoljo poslovnih priložnosti »zelenih« inovacij, »zelenih« davčnih olajšav in subvencij ter »zelenih« sponzorskih sredstev. Pojmu trajnostni razvoj zato grozi, da postane depolitiziran, reduciran na posamične tehnološke inovacije, individualno delovanje posameznikov in material za publiciteto podjetij, da torej postane zgolj ime tržne niše, ne pa poziv k temeljitemu premisleku o (želeni) prihodnosti.

V četrtem poglavju so predstavljeni rezultati analize, kako in katere »javnopolitične instrumente« za zagotavljanje, spodbujanje ali usmerjanje TR postavljajo v ospredje spletni mediji in v njih predstavljeni akterji iz politike, gospodarstva in civilne družbe. Videti je, da bi politiki in gospodarstvu, pa tudi medijem, najbolj ustrezali državljani, ki se ravna po že vnaprej pripravljenih »javnopolitičnih instrumentih«, s katerimi se vpliva na njihovo ve-

denje, v političnem procesu definiranja teh instrumentov pa naj bi se vključevali predvsem pri ukrepih za ohranjanje statusa quo. Mediji v obravnavah trajnostnega razvoja državljane predstavljajo kot v veliki meri le pasivne naslovnike politik, čeprav ob izobraževanju poudarjajo tudi vključevanje državljanov v neposredno odločanje. »Idealni« državljan naj bi se strinjal z reformističnimi ukrepi in ohranjanjem obstoječih ureditev. Bolj kot za iskanje konsenza gre za podporo politiki, ki poskuša partikularne interese uveljavljati kot obče.

Nekateri rezultati telefonskega anketiranja, ki so predstavljeni v petem poglavju, kažejo, da ljudi – v nasprotju z običajnimi predstavami o zanimanju ljudi za personalizirane novice – bolj kot delovanje mednarodnih političnih akterjev ali NVO zanimajo mednarodni problemi. To kaže na zametke vzpostavljanja transnacionalne javne sfere, ko se ljudje na enem mestu zavedajo obstoja problema, ki jim je skupen z ljudmi nekje drugje, in »diskurzivne skupnosti«, ki se oblikuje mimo ali onkraj nacionalnih meja. Anketirani prebivalci Slovenije se zanimajo za transnacionalne probleme, kot je npr. problem revščine po svetu. Hkrati pa jih najmanj zanimajo glasovi mednarodnih politikov, ki jih v zvezi s tem – kot kaže analiza – predstavljajo slovenski spletni mediji. Slovenske državljane zanimajo glasovi državljanov drugih držav (npr. v obliki protestov), in ne glasovi uradnih predstavnikov v vladni (mednarodna politika) ali nevladni (mednarodne organizacije) sferi. To je pomemben izziv za vprašanje formiranja transnacionalne javnosti: kako zagotoviti, da bo proces prepoznavanja in organizacije skupnih interesov potekal v smeri politizacije, to je iz javne sfere v politično, in ne (samo) nasprotno. Prvi korak je treba narediti pri (slovenskih) množičnih medijih. Dokler bo prevladovalo ritualizirano podajanje kratkih, površnih novic in izjav nacionalnih političnih akterjev, bodo državljani le stežka povezovali svoje probleme s problemi drugih, če se bodo zanašali na slovenske medije.

1 BOJI ZA INTERPRETACIJO: KAKO RAZUMETI TRAJNOSTNI RAZVOJ?

Izraz trajnostni razvoj (*sustainable development*) je postal splošno uveljavljen po objavi poročila Svetovne komisije za okolje in razvoj *Naša skupna prihodnost* (WCED 1987), kratko imenovanega tudi »Brundtlandino poročilo« po predsednici komisije Gro Harlem Brundtland. Po konferenci »Earth Summit« Organizacije združenih narodov v Rio de Janeiru leta 1992 je trajnostni razvoj postal tudi splošno sprejeti cilj, h kateremu se deklarativno zavezujejo vsi – od mednarodnih organizacij (npr. OZN, Svetovna banka) in regionalnih organizacij, kot je EU, do nacionalnih vlad, transnacionalnih korporacij in nacionalnih podjetij ter lokalnih samoupravnih skupnosti in neprofitnih nevladnih organizacij (Lafferty 1995). Brundtlandino poročilo je nastalo kot posledica vse večje pozornosti, posvečene predvsem transnacionalni naravi varstva okolja. Medtem ko je bil TR sprva predvsem del akademskih razprav (npr. Meadows 1977; Pirages 1977; Brown 1981), pa se je z aktivnim delovanjem OZN razvil v osrednji pojem, ki je začel uokvirjati najprej okoljevarstvene, pozneje pa tudi družbenoekonomske skrbi, tako na transnacionalni kot tudi na nacionalni ravni. Kot kritično ugotavlja Lélé (1991), so se z uveljavitvijo koncepta TR ljudje nehali spraševati, »ali si razvoj in okoljevarstvo nasprotujeta«, temveč je osrednje vprašanje postalo, »kako lahko zagotovimo trajnostni razvoj«.

Vsaj na deklarativni ravni se danes zdi nasprotovanje TR povsem nemogoče. Projekt TR je postal eden izmed »paradnih konjev« OZN. Le še pojmovanju človekovih pravic sta uspeli tolikšna razširjenost in popularizacija na mednarodni ravni kot TR. Vendar številni avtorji (npr. Mitcham 1995; Baker idr. 1997; Baker 2006; Mebratu 1998;

Lewis 2000; Livesey 2002; Selby 2006) ugotavljajo, da je pojem trajnostni razvoj bil in je še vedno zelo različno razumljen. Konceptualizacije TR se pomembno razlikujejo med različnimi akterji v različnih družbenopolitičnih sferah in okoljih ter se v nekaterih razsežnostih celo izključujejo. Konsenz o tem, da TR potrebujemo, skriva različne in celo nasprotujoče si poglede na to, kaj TR sploh je in po kateri poti ga lahko dosežemo. Na enem ekstremu najdemo neoliberalno dogmatiko svobodnega trga kot rešitve vseh težav, na drugem pa prepričanje, da uveljavitev TR predpostavlja radikalne družbene spremembe. Pojem trajnostni razvoj je po eni strani utopičen, po drugi strani pa »zasičen s tolikimi definicijami, da mu v najboljšem primeru grozi brezpomenskost, v najslabšem pa, da postane demagoška fraza« (Hopwood, Mellor in O'Brien 2005).

Nekateri avtorji (npr. Goldin in Winters 1995) tako širok razpon pojmovanj TR pripisujejo izhodiščni nejasni opredelitvi pojma v Brundtlandinem poročilu kot »razvoja, ki omogoča zadovoljevanje sedanjih potreb, ne da bi s tem preprečil prihodnjim generacijam, da zadovoljijo svoje potrebe« (WCED 1987, 54). Osnovni namen tako ohlapne definicije je bil omogočiti čim širši, globalni konsenz o nujnosti preseganja dotodanjih modelov razvoja med najrazličnejšimi akterji (Baker 2006). Medtem ko nas sodobna vsepovsodnost pojma lahko prepričuje o uspešni realizaciji osnovnega namena, pa velike razlike v pojmovanjih TR pričajo o tem, da se različni nacionalni in globalni družbenopolitični akterji zavedajo, da je konceptualizacija pojma izjemnega pomena za dejanske (ne)spremembe obstoječega modela razvoja, ki te-

melji na ideji trajne gospodarske rasti ter trajnem povečevanju potrošnje in porabe naravnih virov (Doyle 1998). V različnih pojmovanjih TR, njegovih nejasnostih in protislovljih, se zrcalijo družbeni konflikti in odnosi moči; opraviti imamo s področjem političnega boja glede definiranja družbene realnosti. Zato je pomembno razkriti ozadje različnih načinov razumevanja TR, ki se pojavljajo v javnosti, in identificirati akterje, ki v večji ali manjši meri zastopajo določeno razumevanje.

1.1 Dimenzioniranje trajnostnega razvoja

Široka konceptualizacija TR v poročilu Brundtlandine komisije je že ob koncu prejšnjega stoletja spodbudila razprave, ki so vodile do zelo različnih, pogosto izključujočih konceptualizacij TR. V različikah se ne izražajo predvsem teoretska izhodišča, pač pa specifični interesi posameznih akterjev, ki si prizadevajo odpraviti ohlapnost definicije v skladu z lastnimi interesi in razumevanjem okoljskih problemov ter problemov ekonomskega in družbenega razvoja.

Vse od začetka institucionalizacije diskurzivnega področja TR na globalni in nacionalni ravni so ta proces spremljali boji med akterji NVO in korporacij glede uokvirjanja pojma ter posledične prevlade določenega razumevanja v politični sferi. Zaradi svoje finančne in politične premoči so bile korporacije veliko uspešnejše pri uveljavljanju prevladujočih konceptualizacij in rešitev za doseganje TR v globalnih in nacionalnih strateških dokumentih (Richardson 1997; Doyle 1998; Amin 2006). Kljub še vedno prisotnim različnim konceptualizacijam postaja diskurzivno področje TR vedno bolj podvrženo vplivu konceptualizacij, ki jih uveljavljajo gospodarski akterji. Tudi akterji iz drugih družbenopolitičnih sfer so namreč prevzeli načine razumevanja TR, ki so prevladujoči v gospodarstvu in jih lahko uvrstimo med tako imenovane konceptualizacije »šibkega« TR, ki obstoječega modela razvoja ne postavljajo pod vprašaj z zahtevami po koreniti transformaciji, ampak govorijo zgolj o prilagoditvah (Banerjee 2008), ter naziranja,

da lahko človek na podlagi tehnologije nadzoruje okolje (onesnaževanje) in učinkovito posega vanj. Alternativne konceptualizacije so tako vedno bolj potisnjene na obrobje javnih razprav in njihovi elementi ter predlagane rešitve so vedno manj prisotni v strateških globalnih in nacionalnih dokumentih in politikah (Amin 2006). Splošna korporativizacija konceptualizacij tako zmanjšuje razpon alternativnih konceptualizacij v javnopolitični sferi, kar je v luči neizpodbitnih dokazov o globalnem segrevanju kot posledici obstoječega modela razvoja,¹ ki bi zato zahteval širok razpon alternativnih modelov reševanja problema, zaskrbljujoče.

Nadzorovanje onesnaževanja temelji na antropocentričnih perspektivah, ki dajejo prednost človeškemu razvoju pred naravo. Tako razumevanje izhaja iz predpostavke, da lahko človek na podlagi tehnologije nadzoruje okolje in upravičuje aktivne posege vanj (Simon in Kahn 1984). Med konceptualizacije TR, ki so osredinjene na nadzorovanje onesnaževanja, uvrščamo konceptualizacije, ki relegitimirajo obstoječi model razvoja, izhajajoč iz domneve, da bo popolno delujoče tržno gospodarstvo samo vodilo v stopnjo tehnološkega razvoja, ko bo onesnaževanje odpravljeno, da sta torej ekonomska rast in skrb za okolje v pozitivni korelaciji. Konceptualizacije v tem okviru neomajno podpirajo (neo)liberalno gospodarsko globalizacijo, ki je utemeljena na liberalizaciji trgov, privatizaciji virov in socialnih storitev, umikanju države in deregulaciji omejitev gospodarstva. Vendar pa to ne pomeni, da te konceptualizacije ne podpirajo državne regulacije onesnaževanja, kadar ta ne omejuje gospodarskega razvoja in je namenjena predvsem saniranju negativnih eksternalij industrije (t. i. pristop *end-of-pipe*), ne pa preventivnemu delovanju (glejte Arrow 1995).

Poleg konceptualizacij, ki razumevanje trajnostnosti omejujejo na nadzorovanje onesnaževanja, so se na sodobnem diskurzivnem področju TR uveljavili še trije osrednji okvirji pojmovanja TR, in sicer (1) »šibki« trajnostni razvoj, (2) »močni«

1 Glejte Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg2/>.

trajnostni razvoj in (3) »idealni« model TR oz. radikalno ekocentrični model (glejte Richardson 1997; Baker 2006).

Šibke konceptualizacije trajnostnega razvoja tako kot okoljenadzorstvene v ospredje postavljajo človeka, pri čemer v primerjavi s pojmovanjem nadzora onesnaževanja ni inherentne razlike med »naravnim« in drugimi oblikami kapitala (npr. »človeškega«), zato naj bi enaka pravila, kar zadeva izčrpavanje razpoložljivih virov, veljala tudi zanje (Pearce, Markandya in Barbier 1989; Pearce in Barbier 2000). V to kategorijo uvrščamo načine pojmovanja, ki poskušajo integrirati gospodarsko rast in reševanje okoljskih vprašanj z delnim prilagajanjem obstoječega modela razvoja oziroma z njegovimi izboljšavami, ki pa ne bi vplivale na gospodarsko rast. Zagovarjajo torej (okoljsko) upravljanje, ki regulacijo oziroma reforme na nacionalni in globalni ravni podreja obstoječemu razvojnemu modelu. Ključni cilj politik/aktivnosti v »šibkem« TR je torej gospodarska rast, vprašanja okolja pa nastopajo le v obliki okoljskih stroškov, ki so izračunana na osnovi specifičnih računovodskih postopkov, saj je okolje oz. narava razumljena kot popolnoma merljiva. Vsi naravni viri in procesi so dojeti kot merljivo blago (Pearce, Markandya in Barbier 1989; Pearce in Barbier 2000). Te konceptualizacije izhajajo iz predpostavke, da je najboljši način ohranjanja kritičnega »naravnega kapitala« (naravnih virov ter procesov, kot so gozdovi in klimatski sistemi) njegovo cenovno ovrednotenje oziroma podajanje njegove finančne vrednosti. Te konceptualizacije so pogosto izhodišče oblikovanja specifičnih javnopolitičnih in gospodarskih orodij ter inštrumentov, kot so okoljski indikatorji, tržno vodeni javnopolitični inštrumenti in orodja ter prostovoljni dogovori o omejevanju onesnaževanja (Doyle 1998; Hopwood, Mellor in O'Brien 2005). Do določene mere te konceptualizacije sicer pomenijo omejevanje nebrzdanih, na neoliberalizmu utemeljenih globalizacijskih procesov, ter zagovarjajo omejeno regulacijo na globalni ravni in posledično omejene institucionalne reforme, na podlagi katerih naj bi se vzpostavila koordinacija med različnimi sektor-

skimi politikami (Richardson 1997). Socialna dimenzija TR pa je v njih komajda omenjena, pri čemer je povsem odsotna obravnava problemov neenakosti in revščine (Amin 2006). Politike, utemeljene na teh konceptualizacijah, se osredinjajo na spodbujanje kapitalsko intenzivnih kompleksnih tehnologij, na podlagi katerih naj bi reševali vse ključne okoljske probleme (Baker idr. 1997).

Močni trajnostni razvoj vsebuje nekatere elemente antropocentričnega in eko- ali biocentričnega pogleda, pri čemer je slednji prevladujoč (Baker idr. 1997). V konceptualizacijo »močnega« TR uvrščamo konceptualizacije, ki dokazujejo, da ni mogoče neproblematično nadomestiti naravnih virov z ekvivalentnimi tehnološkimi rešitvami oziroma te aktivnosti dojemajo kot bistveno omejene s končnimi mejami kritične ravni »naravnega kapitala« in biotske raznovrstnosti. Osrednja ideja teh konceptualizacij je nujnost korenite reforme razvojnega modela, katerega konstitutivni element mora postati okoljska razsežnost. TR naj bi bil dosežen z regulacijo trgov in državnimi intervencijami, pri čemer naj bi bila vzpostavljena nova oblika vladovanja, saj naj bi bilo trajnostnost mogoče doseči le s tesnim sodelovanjem med lokalnimi skupnostmi, nacionalnimi vladami in globalnimi institucijami, torej države in civilne družbe na lokalni ter globalni ravni. Te konceptualizacije celovito obravnavajo oz. poskušajo reševati tudi socialna vprašanja, predvsem probleme revščine. Močne politike redistribucije in odpravljanja neenakosti zato spadajo med osrednje politike v »močnem« TR (Baker 2006).

Idealni model trajnostnega razvoja zaznamuje še izrazitejši eko- oz. biocentrični pogled, ki poudarja nujnost spremembe razvojnega modela ter radikalnih strukturnih sprememb družbenih, gospodarskih, političnih in družbenopolitičnih sistemov, s katerimi naj bi dosegli tudi bistvene spremembe v človekovem odnosu do narave (Achterberg 1993, 84). Konceptualizacije »idealnega« (ekocentričnega) modela TR izhajajo iz predpostavke, da narava nima le instrumentalne vrednosti, temveč je vrednost sama po sebi. Hkrati pojmovanje zavrača idejo nujnosti splošne gospodarske rasti v kvan-

titativnem smislu, saj izhajajo iz domneve, da je človeško delovanje radikalno omejeno s končnimi ekološkimi omejitvami planeta. Doseganje TR naj bi torej predpostavljalo (radikalno) omejitev gospodarske aktivnosti (Achterberg 1993; Richardson 1997). Idealni model izrazito izpostavlja sobivanje človeka z naravo (Naess 1989) in spremembe v oblikah vladovanja, ki naj temeljijo na decentralizaciji gospodarskih, političnih in družbenih institucij, enakopravni demokratični participaciji, deliberaciji med najrazličnejšimi družbenopolitičnimi subjekti v procesu oblikovanja (glokaliziranih) alternativ obstoječemu modelu družbenega razvoja.

1.2 Prve (politične) konceptualizacije trajnostnega razvoja v Sloveniji

Pojem trajnostni razvoj se je v Sloveniji uveljavil konec prejšnjega stoletja. Za prelomno lahko štejemo leto 1995, ko je bila sprejeta prva nacionalna razvojna strategija z naslovom *Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integriranje* (Potočnik, Senjur in Štiblar 1995). V njej je bila kot eden izmed strateških ciljev določena trajna obstojnost gospodarskega razvoja z okoljskega, socialnega in z nacionalnokulturnega vidika. V strategiji je navedeno, da skrb za sonaraven² ali ekološko obstojen gospodarski razvoj postaja strateška naloga države. »Sonaravni razvoj« je bil v prvi nacionalni strategiji razumljen izključno v ekološkem smislu, in ne tudi v smislu neločljivosti gospodarske, socialne/družbene in okoljske dimenzije. To je očitno iz umestitve sonaravnega razvoja izključno v premisleke o varstvu okolja. Hkrati je v strategiji mogoče razbrati elemente specifičnih konceptualizacij TR, kot sta na primer ekonomizacija in kvantifikacija okoljevarstvenih problemov, obravnavanih zgolj z vidika posledic čezmernega onesnaževanja za gospodarski razvoj.

Strategija obravnava tudi procese onesnaževanja, ki so na eni strani razumljeni kot globalni, na drugi pa je odgovornost za onesnaževanje povsem

² V strategiji je rabljen pojem sonaraven, in ne trajnosten, predvsem zaradi izhodiščno obstoječe pluralnosti prevoda angleškega termina »sustainable development« (glejte npr. Plut 2002).

nivelizirana. Za onesnaževanje naj bi bili odgovorni vsi – tako industrija in gospodarstvo na splošno kot tudi potrošniki, ki gospodarstvo s svojimi nakupi financirajo. Ključni mehanizmi doseganja sonaravnega razvoja naj bi bili ekološki davek, boljše gospodarjenje z okoljem, varčevanje pri uporabi energije, sortiranje odpadkov, ekološko porazdeljevanje pri oskrbi z energijo, upravljanje povpraševalne strani trga električne energije, boljše informiranje, celovitejše ekološko izobraževanje in razvoj javnega prevoza. Sonaravni razvoj naj bi bil tako dosežen predvsem z reformo obstoječega gospodarskega in družbenopolitičnega sistema, kar konceptualizacijo TR, ki jo uveljavlja prva slovenska nacionalna strategija, postavlja v »šibko« konceptualizacijo.

Tudi v nevladno sfero je pojem trajnostni razvoj vstopil leta 1995. Tega leta je devetnajst slovenskih NVO pripravilo predlog okvirne strategije za TR Slovenije, ki je izšel pod naslovom *Agenda 21 za Slovenijo – prispevek nevladnih organizacij*.³ V tem dokumentu je TR konceptualiziran z vrsto načel, ki jih lahko uvrstimo v konceptualizacijo »močnega« ali celo »idealnega« TR. Agenda 21 promovira načela, kot so spoštovanje občestva življenja in odgovornost zanj, izboljševanje kakovosti človekovega življenja, ohranjanje vitalnosti in pestrosti Zemlje, čim korenitejše zmanjševanje izčrpavanja neobnovljivih virov, upoštevanje nosilne zmožnosti Zemlje, spreminjanje osebnega odnosa in ravnanja, usposabljanje skupnosti za samostojno in odgovorno ravnanje z okoljem, oblikovanje državnega okvira za povezovanje razvoja in ohranitve ter ustvarjanje svetovnega zavezništva.

Medtem ko že leto pozneje (1996) strateški nacionalni razvojni dokument *Strategija ekonomskih odnosov s tujino – od pridruženega do polnopravnega članstva v Evropski uniji* (Bobek idr. 1996) ne omenja več niti sonaravnega niti TR, se je v nevladni sferi TR nadalje populariziral in institucionaliziral. Leta 1996 je Umanotera⁴ organizirala forum nevladnih

³ Gre za prireditev akcijskega načrta Agenda 21, ki je bil sprejet na konferenci OZN z naslovom Earth Summit v Riu de Janeiru leta 1992.

⁴ Umanotera – Slovenska fundacija za trajnostni razvoj je ena prvih slovenskih nevladnih organizacij na področju trajnostnega razvoja. Ustanovljena je bila leta 1995, ko je v njeni koordinaciji

organizacij za okolje in naravo, ki se ga je udeležilo 54 predstavnikov nevladnih organizacij, na njem pa so sprejeli dokument *Koraki k trajnosti*, ki je bil posredovan medijem in političnim institucijam, ter zasnovali Mrežo za trajnostni razvoj, ki predstavlja eno prvih uresničitvev ideje mrežnega sodelovanja NVO v Sloveniji. Z vidika konceptualizacij TR je pomembna predvsem organizacijska struktura mreže, v katero je bilo izhodiščno vključenih 32 organizacij. Mreža je bila namreč organizirana v devet delovnih skupin za ključna področja TR: kmetijstvo, energetiko, industrijo, naselja, promet, turizem, izobraževanje, biološko raznovrstnost in gozdove. V mreži je imela osrednji položaj Umanotera kot ena izmed ključnih organizatork NVO na področju TR in z odločilnim vplivom na konceptualizacije TR v civilni družbi.

Leto pozneje (1997) je bila oblikovana *Strategija vključevanja Slovenije v EU*, v kateri se sicer ponovi cilj o trajni obstojnosti gospodarskega razvoja z okoljskega, s socialnega in z nacionalnokulturnega vidika, hkrati pa se pojavi nov pojem, »vzdržnost«,⁵ ki je v rabi na področju socialnih in okoljskih politik, pri čemer se v strategiji v navezavi na okoljevarstvo in okoljske politike uporabljata predvsem pojma »sonaravno« in »sonaravni razvoj«, ki sta tesno povezana le z varstvom okolja. Prvič pa je v strategiji mogoče zaslediti pojav pojma »trajnosti razvoj«, in sicer v opredelitvi vrednot, ki naj bi si jih Republika Slovenija delila z Evropsko unijo. Neposredne ali posredne opredelitve in konceptualizacije pojma pa v dokumentu ni mogoče zaslediti.

Prelomna je leta 2001 sprejeta nova nacionalna strategija razvoja *Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU: strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006* (Mrak idr. 2001). V njej se prvič kot eksplicitni cilj nacionalne gospodarske politike pojavi TR v smislu uravnoteženosti vseh treh osrednjih dimenzij – ekonomske, socialne in okoljske. Pri tem je TR razumljen kot del nove razvojne paradigme, ki jo sicer še vedno opredelju-

izšel tudi dokument Agenda 21 za Slovenijo. Več na <http://www.umanotera.org>.

⁵ Gre za še eno variacijo prevoda »sustainable development« (glejte Plut 2002).

jejo predvsem nujnost povečevanja produktivnosti dela, pospeševanja nacionalne konkurenčnosti ter zviševanja (materialne) individualne in družbene kakovosti življenja. Kot ključna dejavnika za doseganje teh ciljev sta izpostavljena znanje in tehnologija. Konceptualizacija TR v strategiji do določene mere povzema dimenzije, prisotne v ohlapni definiciji TR v poročilu Brundtlandine komisije, in sicer gospodarsko, socialno in okoljsko, hkrati pa prevzema medčasovno oz. medgeneracijsko dimenzijo TR. Nadgradnjo predstavlja predvsem prostorska dimenzija TR s poudarkom na regionalni skladnosti razvoja. Določena novost nove paradigme razvoja je tudi pojmovanje blaginje, ki presega izključno materialno blaginjo ter vključuje nematerialne elemente, kot so osebnostni razvoj in samouresničevanje, vključenost v družbo in sodelovanje, varnost ter razvoj individualne in kulturne identitete.

Po letu 2001 se začne pojem trajnostni razvoj pojavljati v vrsti zakonov, najprej v Zakonu o raziskovalni in razvojni dejavnosti iz leta 2002, torej leta, ko je bil na globalni ravni v Republiki Južni Afriki organiziran Svetovni vrh o trajnostnem razvoju OZN (»Earth Summit 2002«).⁶ Spoštovanje socialnega, okoljevarstvenega in trajnostnega vidika družbenega razvoja je opredeljeno kot temelj raziskovalne in razvojne dejavnosti, hkrati pa naj bi ta dejavnost temeljila na načelu konkurenčnosti, kakovosti, učinkovitosti in odprtosti. Pomemben korak v institucionalizaciji TR je bila ustanovitev Sveta za trajnostni razvoj kot posvetovalnega telesa Vlade Republike Slovenije na področju TR (2003). Svet naj bi pospeševal in skrbel za medsektorsko sodelovanje pri izvajanju trajnostnorazvojnih politik in ciljev razvojne strategije. Idejo o medsektorskem sodelovanju na področju TR odseva tudi njegova struktura, v katerem so sodelovali predstavniki ministrstev, lokalnih oblasti, univerz, civilnodružbenih organizacij in gospodarstva. Nadaljnji pomembni korak pri institucionalizaciji TR v državi predstavlja leta 2004 sprejeta novela Zakona o varstvu okolja, ki je nadomestila zakon iz leta 1993. Medtem ko v zakonu iz leta 1993 TR ni pri-

⁶ Več na <http://www.earthsummit2002.org>.

soten, ima v zakonu iz leta 2004 eno od osrednjih vlog. V njem je namreč varstvo okolja opredeljeno kot pogoj TR, slednji pa je opredeljen kot temeljno načelo, pri čemer je podana konceptualizacija TR, ki sledi ohlapni konceptualizaciji Brundtlandinega poročila. Zakon iz leta 2004 predvideva ustanovitev novega Sveta za varstvo okolja Republike Slovenije⁷ (prvotni je bil ustanovljen že z zakonom iz leta 1993), ki naj bi obravnaval predloge, sprejemal stališča, dajal mnenja in pobude ter obveščal javnost s področja TR. Dejansko je bil novi svet z odlokom ustanovljen šele leta 2010.

1.3 Pojmovanje trajnostnega razvoja v gospodarstvu in civilni družbi

Pojem trajnostni razvoj se je v Sloveniji v medijskem prostoru, strateških političnih dokumentih, programih političnih strank, znanstvenih člankih in med civilnodružbenimi organizacijami ter gospodarskimi akterji pojavil in uveljavil z nekajletnim zamikom glede na razprave drugod po svetu. V slovenskem gospodarstvu se prve konceptualizacije TR pojavijo šele po letu 2000. V tem obdobju je mogoče pojem prvič zaslediti v letnih poročilih slovenskih podjetij.

Letna poročila so pomemben instrument oziroma mehanizem, s katerim podjetja vplivajo na javne diskurze. Letna poročila na splošno lahko razumemo kot vsakoletno osebno izkaznico podjetij in zelo močno orodje upravljanja odnosov z javnostmi, saj dovoljujejo predstavitev podjetja v privlačni luči. Podjetja se z letnimi poročili predstavljajo kot politično korektna in družbeno sprejemljiva, da bi upravičila svoje vplive na družbeno ter politično okolje in tako konstruirala svojo realnost ter znova definirala svojo podobo. Podjetja se za družbena in okoljska razkritja v letnih poročilih odločajo predvsem zaradi konstruiranja lastne realnosti in priložnosti, da ponovno oblikujejo svojo podobo (Cheney in Frenette 1993; Bardelli in Pastore 2009).

⁷ Predvideno število članov sveta je bilo petnajst, pri čemer naj bi bilo dvanajst članov strokovnjakov s področja varstva okolja, ki naj bi jih predlagali SAZU in univerze, trije člani pa naj bi bili predstavniki NVO-jev s področja varstva okolja, ki naj bi jih predlagale nevladne organizacije.

Slovenska podjetja so z vključevanjem TR v svoja letna poročila zaostajala ne le za globalnimi trendi, temveč tudi za slovensko nevladno in državno-politično sfero, kjer se je pojem uveljavil že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Pojem trajnostni razvoj se (tudi) pri njih od vsega začetka tesno prepleta s pojmovanjem družbene odgovornosti in varovanja okolja, ki sta v zahodnih državah in na globalni ravni tesno prepletena s korporativnim diskurzom TR (Newton in Harte 1997; Banerjee 2008; Utting 2005).

V letnih poročilih izbranih slovenskih podjetij, ki smo jih vključili v analizo, je mogoče zaslediti velike razlike v razumevanju in obravnavanju TR. Analizirali smo javno dostopna letna poročila izbranih slovenskih podjetij iz različnih dejavnosti, in sicer poročila Petrola (2005–2010 – letno poročilo; 2002, 2007 – okoljsko poročilo), Telekom Slovenije (1998–2010), Krke (2004 – trajnostno poročilo; 2002–2010 – letno poročilo), Geoplina (2005–2010), HSE (2002–2010) in Gorenja (2000–2010 – letno poročilo; 2003 – trajnostno poročilo).

Nekatera poročila pojem trajnostni razvoj omenjajo le bežno (npr. podjetja Geoplina) in predvsem kot retorični dodatek, saj ni nikjer opredeljeno, na kaj se pojem nanaša. Pojavlja pa se tudi sintagma »načelo trajnostnega razvoja«, pri čemer pa tudi to »načelo« ni nikjer opredeljeno (npr. Krke, Gorenje, Geoplina, HSE, Telekom Slovenije). Po drugi strani nekatera podjetja predstavljajo bolj razčlenjene konceptualizacije TR; izstopata predvsem Petrol in Telekom Slovenije. Nekatera slovenska podjetja so v preteklem desetletju celo izdala posebna trajnostna (in okoljska/ekološka) poročila (Gorenje, Krka, Petrol) oziroma so ta postala eno od temeljnih poglavij v letnih poročilih podjetij (npr. Telekom Slovenije).

Značilno je, da se konceptualizacije TR, če se pojavljajo v letnih poročilih podjetij, med seboj skoraj ne razlikujejo. Medtem ko je v poročilih eksplicitno opredeljen TR (Krka, Telekom), je za to uporabljena ohlapna Brundtlandina konceptualizacija v smislu razvoja, ki upošteva ravnovesje med gospodarskim, okoljskim in socialnim razvojem. Kljub izhodiščni deklaraciji trirazsežne konceptualizacije TR pa je TR razumljen predvsem z vidika odnosa

med gospodarstvom in varovanjem okolja. Socialni vidiki niso bili v nobenem izmed analiziranih poročil razumljeni kot konstitutivni del tega odnosa. Hkrati pa gospodarska rast in pojem trajnostne rasti (angl. *sustained growth*) tvorita temelj poročil, iz katerega izhajajo aktivnosti varovanja okolja in družbene odgovornosti, ki niso neposredno povezane z gospodarsko rastjo. Kolikor so podjetja poskušala predstaviti svojo vlogo v trajnostnem razvoju, kar je tesno povezano z dejanskim vključevanjem večine elementov diskurza TR, se podjetja vzpostavljajo kot proaktivni subjekti, ki bodo poskrbeli za sanacijo degradacije (npr. Krka), in so predvsem zaradi svoje osrednje vloge v slovenskem gospodarstvu odgovorna za TR (Petrol, Telekom, Krka). Hkrati pa se predvsem z molkom o odgovornosti za preteklo onesnaževanje in degradacijo predstavljajo kot neodgovorna za pretekle aktivnosti.

Ideja doseganja TR na podlagi novih tehnologij in tehnoloških rešitev je prepoznavna v večini poročil podjetij (npr. HSE, Geoplina, Krke, Telekoma Slovenije). Ker se pojem trajnostni razvoj prepleta in (ali) enači s pojmom družbene odgovornosti in varovanja okolja, ki sta v vseh letnih poročilih podjetij predstavljena kot temeljna elementa TR, je razumljiv poudarek na pomenu upravljanja z deležniki. Krka v trajnostnem poročilu (2004) poudarja, da sta za doseganje TR nujna podpora in sodelovanje širše javnosti. Številna podjetja (npr. Telekom Slovenije, Petrol, Gorenje, Krka) svojo družbeno odgovornost razumejo kot delovanje z upoštevanjem in zadovoljevanjem interesov lokalnih skupnosti, lastnikov, zaposlenih in številnih drugih – torej »enakopravnih deležnikov«. Podobno kot akterji na globalnih trgih tudi slovenska podjetja pomembno vlogo pripisujejo ideji prostovoljnosti aktivnosti podjetij na področju aktivnosti za doseganje TR. V tej funkciji je tudi izpostavljanje pridobivanja raznih okoljevarstvenih, družbenoodgovornostnih in trajnostnorazvojnih certifikatov (npr. ISO 14001) na strani slovenskih podjetij.

Pomen, ki ga podjetja pripisujejo javnemu potrjevanju ustreznosti ali odličnosti s certifikati, priča o razširjenosti ideje javno-zasebnega partnerstva, kadar gre za spodbujanje in izvajanje aktivnosti za

doseganje TR. Podjetja, za katera je značilno širše razumevanje TR (npr. Petrol in Telekom Slovenije), uporabljajo retoriko strokovnosti in poudarjajo zavezanost trajnostnemu razvoju s posredovanjem podatkov o svojih aktivnostih na področju TR. Nekatera poročila (npr. podjetij Petrol, Krka, Telekom Slovenije) poudarjajo tudi izobraževalne dimenzije prizadevanj za TR – tako v odnosu do zaposlenih kot tudi do dobaviteljev, poslovnih partnerjev in potrošnikov. Pozornost namenjajo tudi okolju prijaznim izdelkom (npr. Petrol, Krka, Gorenje, Telekom Slovenije).

Na splošno lahko konceptualizacije TR v izbranih slovenskih podjetjih pretežno uvrstimo med konceptualizacije »šibkega« TR, za katere je značilno osmišljanje obstoječe paradigme razvoja, ki temelji na stabilni gospodarski rasti kot neproblematici oziroma potrebni le malenkostne reforme v smislu uvajanja novih tehnologij oziroma tehnoloških rešitev. Le redko se pojavlja premislek o nujnosti spremembe proizvodnih in potrošniških praks, povezanih z idejo recikliranja, a hkrati še vedno oprt na idejo trajnega povečevanja potreb potrošnikov. Vloga vprašanj globalnih okoljskih družbenoekonomskih problemov, predvsem revščine, je v teh konceptualizacijah zelo majhna, če sploh kakšna. Še vedno so primarna vprašanja gospodarske rasti in nadaljnje rasti podjetij, pri čemer prevladuje vera v tehnološki razvoj in nadomestitev naravnih virov s človeško proizvedenimi produkti. Poudarek je na prostovoljnosti delovanja za doseganje TR in na primernosti rešitev, ki izhajajo iz upravljaljskih praks, razvitih na prostem trgu.

1.3.1 »Slovenska industrijska politika« kot primer korporativizacije konceptualizacij trajnostnega razvoja

Leta 2013 sprejeti vladni dokument *Slovenska industrijska politika* (SIP),⁸ katerega temeljni cilj je »postaviti prioritete razvoja industrije in gospodarstva za čas naslednje finančne perspektive 2014–2020«, je integralni del oblikujoče se nacio-

8 http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/DPK/SIP/SIP_-_vladni_dokument.pdf.

nalne Strategije razvoja Slovenije (2014–2020) in predstavlja osrednje področje uveljavljanja vladajočih konceptualizacij TR v Sloveniji.

Kljub temu da v zaključnem dokumentu SIP ni neposredno predstavljeno razumevanje TR, lahko prevladujočo konceptualizacijo TR razberemo iz specifičnega okvirjanja problemov obstoječega modela razvoja v smislu primarnih in sekundarnih problemov, rešitev teh problemov in specifičnega osmišljanja vlog različnih akterjev pri realizaciji rešitev za doseganje TR. Čeprav SIP neposredno artikulira idejo o novi paradigmi razvoja, s čimer v določenih izjavah in idejah posega na področje »močnega« TR, v njem prevladujejo ideje »šibkega« TR v smislu ohranjanja in prilagajanja obstoječega modela razvoja, ki temelji na trajni gospodarski rasti, tehnoloških inovacijah ter povečevanju konkurenčnosti in učinkovitosti podjetij, kar naj bi dosegli z izboljšanim poslovnim okoljem ter s krepitvijo podjetništva in inovacij (SIP, 3). Kljub retoriki spremembe razvojne paradigme tako SIP ostaja v starem, a optimiziranem razvojnem modelu, ki naj bi zagotovil energetsko, materialno, okoljsko in družbeno učinkovitost ter s tem konkurenčnost, ki je eksplicitna vodilna ideja dokumenta (SIP, 1–3, 47).

Ideje »šibkega« TR so jasno prisotne tudi v razumevanju odnosa med okoljem in omejevanjem gospodarske rasti, saj dokument zagovarja idejo, da okolje ne predstavlja omejitve rasti, ampak »iskanje zelenih rešitev pomeni razvojno priložnost« (SIP, 5). Elemente »šibkega« TR je mogoče razbrati v zagovarjanju popolne tehnološke substitucije naravnih surovin (SIP, 40) in v opredeljevanju ključnih akterjev, ki naj bi dosegli vzpostavitev »novega« modela razvoja. Kot osrednji akterji razvoja oziroma transformacije razvojnega modela so izpostavljeni gospodarski, predvsem industrijski subjekti, ki naj bi bili edini inovativni in torej »odgovorni« za večino inovacij v prihodnosti. Dokument tako opredeljuje, da se je »treba zavedati dejstva, da so podjetja in gospodarstvo tisti, ki so glavni nosilci sprememb in razvoja« (SIP, 4). Pri tem pa izpostavlja tudi pomembno vlogo, ki naj

bi jo na področju inovacij imeli centri odličnosti in konkurenčnosti ter raziskovalno-razvojne institucije, ki so bile ustanovljene kot javno-zasebna partnerstva, pri čemer je večina izhodiščnega kapitala predstavljal javni denar. S temi centri postaja razlikovanje med državnimi/javnimi akterji in zasebnimi gospodarskimi akterji kompleksnejše: na eni strani so centri obravnavani kot uspešen primer povezovanja med zasebnim in državnim/javnim sektorjem na področju aplikativnega raziskovanja, na drugi strani pa so razumljeni kot predstavniki javnega in izobraževalnega sektorja. Iz dokumenta je mogoče razbrati, kdo so ključni akterji v tem partnerstvu, saj dokument poudarja, da je treba raziskovalne institucije usmeriti na raziskavo področij, pomembnih za slovensko industrijo (SIP, 39).

V iskanju odgovora na vprašanje, kako je TR pojmovan v SIP, je pomembno tudi opredeljevanje vloge države. Država je v SIP razumljena kot »podporni servis« industrije in gospodarstva sploh, kar naj bi zagotovili horizontalni ukrepi, ki naj bi izboljšali podjetnost in inovativnost, spodbujali povezovanje med javnim in izobraževalnim raziskovalnim sektorjem ter gospodarstvom, neposredno pa tudi tehnološke dejavnosti in investicije v podjetjih ter zaposlovanje razvojnikov v podjetjih ipd. (SIP, 5). Država naj bi spodbujala, in ne omejevala ali regulirala delovanje podjetij (SIP, 41). Kljub retoriki o novi paradigmi razvoja lahko konceptualizacijo TR v SIP uvrstimo med »šibke« konceptualizacije TR. To lahko razberemo tudi iz diskurza »družbene odgovornosti podjetij« v SIP, ki TR »rekodira« v dobre odnose med deležniki in podjetjem, kvantitativne meritve trajnosti, certifikate, izobraževalne dejavnosti za zaposlene v podjetjih, pri tem pa se izogiba zavezam o kakršnihkoli korenitejših spremembah v delovnih in produkcijskih procesih (SIP, 30).

Iz vsebine dokumenta je mogoče posredno sklepati na strukturna razmerja med posameznimi družbenopolitičnimi sferami in njihovimi akterji v pripravi dokumenta ter tudi razbrati prevladujočo konceptualizacijo TR. Natančnejša analiza poteka priprave dokumenta pa razkrije, kako so se konceptualizacije TR korporativizirale.

Iz korespondence in intervjujev z osrednjo koordinatorico priprave SIP Čebular Zajčev⁹ in drugimi akterji v tem procesu je mogoče ugotoviti ne le razlike v konceptualizacijah TR med akterji, vpletenimi v proces, ampak tudi njihovo povezanost s specifičnimi vlogami in položaji posameznih akterjev in družbenopolitičnih sfer. Izhodiščna konceptualizacija TR, na kateri temelji dokument, je bila ohlapna konceptualizacija iz Brundtlandinega poročila (Čebular Zajec 2013). Velika večina elementov konceptualizacije TR v izhodiščnem predlogu dokumenta in poznejših dopolnitvah spada v »šibko« konceptualizacijo TR. Do določene mere odstopajo predvsem predlogi Ministrstva za kmetijstvo in okolje Republike Slovenije,¹⁰ ki so vsebovali elemente nove razvojne paradigme (»zeleno gospodarstvo«, nizkoogljična družba), pri čemer so bili vsi elementi kljub temu kompatibilni z idejo trajne, a »zelene« rasti oziroma s konceptualizacijami »šibkega« TR. Zanimivo je, da se je – čeprav majhna – diskrepanca v konceptualizaciji TR pojavila med samimi državnimi akterji, in ne v odnosu med njimi ter akterji iz drugih družbenopolitičnih sfer, zato je razumljivo, da razlike niso velike.¹¹

Korporativizacija konceptualizacije TR je bila tudi rezultat specifične izhodiščne postavitve strukture oblikovanja dokumenta, ki je privilegirala akterje iz gospodarske sfere. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo (MGRT) je namreč kot izhodišče za oblikovanje SIP postavilo partnerstvo med državo in gospodarstvom. Akterji drugih družbenopolitičnih sfer niso bili predvideni kot pomembni deležniki v procesu oblikovanja strategije. Ker je veljala predpostavka, da teh ne zanima sodelovanje, jih MGRT v primerjavi z identificiranimi relevantnimi gospodarskimi akterji ni neposredno vabil k sodelovanju. V tej luči se izkaže utemel-

9 Marija Čebular Zajec je podsekretarka na Ministrstvu za gospodarski razvoj in tehnologijo Republike Slovenije. Intervju je bil izveden 14. 5. 2013.

10 Predlogi ministrstev so bili pridobljeni iz korespondence z Marijo Čebular Zajec.

11 Predloge MKO je pripravljala Darja Piciga, ki se že več let strokovno ukvarja z vprašanjem trajnostnega razvoja predvsem v povezavi s podnebnimi spremembami, posledica česar je bila celovitejša obravnava novega trajnostnega razvojnega modela v predlogih MKO.

jena percepcija anketirancev v telefonski anketi, izvedeni v našem projektu na naključnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije (n = 652) spomladi leta 2014, da je vpliv državljanov na politične odločitve o prihodnji ureditvi družbe premajhen, kar je menilo kar 84,5 odstotka anketirancev.¹²

Dokument SIP, ki je bil pripravljen za javno obravnavo, je bil rezultat sodelovanja med MGRT in domnevno osrednjimi gospodarskimi akterji – predstavniki reprezentativnih zbornic gospodarstva, hitro rastočih podjetij (t. i. gazel) ter centrov odličnosti, kompetenčnih in razvojnih centrov, ki jim je bil v pretekli finančni perspektivi namenjen znaten delež državnega vlaganja. Tako so izbrani gospodarski akterji poleg MGRT pomembno vplivali na dokument za javno razpravo, s čimer so elementi konceptualizacije TR, prevladujoči v gospodarstvu, že v izhodišču dobili osrednje mesto. V procesu oblikovanja SIP je sicer potekal javni posvet,¹³ na katerem so lahko sodelovali tudi drugi akterji s svojimi predlogi in pobudami, ki pa jih ni bilo na strani negospodarskih akterjev (Čebular Zajec 2013). Tudi analiza medijskih besedil o trajnostnem razvoju, objavljenih v obdobju od 2002 do 2012 (analiziranih je bilo 931 prispevkov o trajnostnem razvoju, objavljenih na spletnih mestih dnevnikov *Delo*, *Dnevnik*, *Večer*, *Primorske novice* in *Finance*),¹⁴ je razkrila, da SIP v primerjavi s številnimi drugimi dokumenti v izbranem vzorcu ni bil nikoli omenjen.

Usklajevanje dokumenta z nedržavnimi akterji je potekalo skoraj izključno z gospodarskimi akterji. Uradne pisne pripombe k dokumentu so oddali samo gospodarski akterji in centri.¹⁵ Le eno od

12 Podrobneje o rezultatih anketiranja v nadaljevanju, o zasnovi in izvedbi pa na strani 60.

13 Osnutek dokumenta je bil dostopen v spletu od 10. 9. 2012, pripombe in predloge pa je bilo mogoče sporočati po elektronski pošti od 13. 9. 2012 do 30. 10. 2012. Kot v intervjuju izpostavlja Vida Ogorelec (2013), so ti postopki, predvsem pa sistem zbiranja predlogov/pripomb v javnih razpravah, kaotični in dodatno otežujejo posredovanje pripomb NVO.

14 Rezultati analize so podrobneje predstavljeni v naslednjih poglavjih.

15 Pripombe so podali: GZS, OZS, kompetenčni centri, razvojni centri, centri odličnosti, grozdi, predstavniki gazel, Združenje inkubatorjev in tehnoloških parkov Slovenije, PTZ – Podjetniško trgovska zbornica, SID banka.

Tabela 1.1: Povprečna stopnja strinjanja anketirancev s stališči o različnih vidikih trajnostnega razvoja (povprečne vrednosti na 5-stopenjski lestvici stopnje strinjanja: 1- sploh se ne strinjam, 5- zelo se strinjam; n = 652)

Stališča o različnih vidikih trajnostnega razvoja:	Stopnja strinjanja
Mlade ljudi je treba z vrednotami trajnostnega razvoja seznaniti v šolah.	4,60
Revščina je velik problem človeštva.	4,57
Brezpogojna harmonija med človekom in naravo je nujna za obstoj človeštva.	4,52
Poleg gospodarske rasti je nujno potrebno razmišljati tudi o okoljskih težavah.	4,41
Gospodarska rast mora zagotavljati tudi pokrivanje stroškov za varovanje okolja.	4,40
Mediji morajo spodbujati državljane k delovanju za boljši jutri.	4,40
Onesnaževalce, ki delajo škodo lokalni skupnosti, je treba dodatno obdavčiti.	4,33
Socialna vprašanja morajo biti v središču razprav o prihodnosti družbe.	4,29
Nujen je takojšnji razmislek o alternativah današnjemu načinu gospodarskega razvoja.	4,25
Za razvoj družbe je nujno spoznanje, da bomo ljudje vedno podrejeni naravi.	4,22
Uspešne bodo tiste države, ki bodo imele močne in neodvisne lokalne skupnosti.	4,16
Za vsako ceno je treba zaščititi naravne vire.	4,15
Potrošnjo je treba čim bolj omejiti na lokalne izdelke.	4,10
Ključni pogoj za gospodarsko rast je učinkovita zaščita okolja.	4,08
V prihodnosti je treba zmanjšati odvisnost slovenije od globalnih trgov.	3,78
Zelena industrija, ki ne onesnažuje, je vse, kar potrebujemo za prihodnost.	3,77
Za izgradnjo boljših prometnih povezav je včasih treba posekati nekaj gozda.	3,39
Stabilna gospodarska rast sama po sebi zadošča za razvoj družbe.	3,07
Družbena pravičnost je ovira za boljši jutri.	2,68
Za uspešno prihodnost ni potrebno spreminjati obstoječe družbene ureditve.	2,24

usklajevanj je potekalo v Ekonomsko-socialnem svetu, kjer so sodelovali tudi predstavniki sindikatov. Med razlogi nepluralnosti konceptualizacij TR v SIP je tudi specifična vpletenost znanstvenoraziskovalne sfere v pripravo dokumenta. Pri pripravi osnutka so sodelovali le ekonomisti, med njimi pa ni bilo strokovnjakov s področja TR. Izključenost znanstvenikov iz priprave dokumenta je skladna s splošno percepcijo državljanov o premajhnem vplivu znanstvenikov na politične odločitve o prihodnji družbeni ureditvi; v že omenjenem telefonskem anketiranju je 77,9 odstotka anketirancev menilo, da je vpliv znanstvenikov premajhen. V oblikovanju končnega dokumenta so sodelovali le raziskovalci iz različnih raziskovalno-razvojnih centrov, kjer sodelujejo fakultete/univerze (Čebular Zajec 2013); vse njihove pripombe so bile v smeri

konceptualizacije »šibkega« TR, ki prevladuje v končnem dokumentu.¹⁶

Proces oblikovanja SIP je že v izhodišču privilegiral izbrane akterje iz gospodarstva in torej v gospodarstvu prevladujoče konceptualizacije »šibkega« TR. Čeprav med državljani prevladujejo elementi konceptualizacij »močnega« ali celo »idealnega« TR, kot kaže naša anketa (tabela 1.1) – še zlasti izstopata močno nestrinjanje s trditvama, da je »družbena pravičnost ovira za boljši jutri« in da »za uspešno prihodnost ni treba spreminjati obstoječe družbene ureditve«, ter prepričanje, da stabilna gospodarska rast ni zadostna za razvoj družbe in

¹⁶ V tem kontekstu je zanimiva tudi informacija, ki jo je izpostavila Čebular Zajčeva (2013), da je bila znanstvena sfera pozvana za komentarje in sodelovanje in da je bil ključen razlog majhnega interesa za sodelovanje na strani znanstvene sfere nepredvidenost finančnih sredstev za sodelovanje.

Tabela 1.2: Percepcija vpliva družbenih akterjev na zagotavljanje uspešnega gospodarstva, prijaznega odnosa do narave in socialne pravičnosti (telefonsko anketiranje, 22.–24. april 2014; n = 652)

	Koliko lahko prispeva k doseganju*		
	uspešnega gospodarstva	prijaznega odnosa do narave	socialne pravičnosti
Država, vlada	4,05	4,13	4,31
Mednarodne organizacije	3,55	3,69	3,57
Podjetja in gospodarstveniki	4,13	4,12	3,81
Nevladne organizacije	3,15	3,59	3,38
Sindikati	2,93	2,97	3,19
Znanstveniki	3,91	4,06	3,46
Državljeni	3,91	4,21	3,74

* Aritmetične sredine odgovorov na lestvici od 1 (nič ne morejo prispevati) do 5 (zelo veliko lahko prispevajo)

da se je treba predvsem lotiti problemov revščine ter zagotoviti skladnost razvoja z varstvom narave –, njihove konceptualizacije zaradi strukturne izključenosti niso mogle prodreti v nacionalne razvojne dokumente in medije. Analiza medijskih besedil o TR v obdobju 2002–2012 pa razkriva prevlado rešitev za doseganje TR, ki utrjujejo sprejemljivost obstoječega modela razvoja. Ko mediji poročajo o *vzrokih* problemov, sicer prevladujeta poudarjanje neenakosti in izkoriščanja ter problematizacija kapitalizma, medtem ko so neoliberalne interpretacije potisnjene v ozadje. Nasprotno so v obravnavi možnih rešitev v ospredju neoliberalne rešitve, medtem ko so radikalnejše rešitve povsem v ozadju.¹⁷ Glede na to, da v nasprotju z gospodarskimi akterji med anketiranimi državljani prevladujejo elementi »močnega« in »idealnega modela« TR, lahko govorimo o sistematični korporativizaciji konceptualizacij TR in predlaganih rešitev za doseganje TR v medijih.

Prevlado konvencionalnih rešitev za doseganje TR oziroma rešitev, ki ne spreminjajo korenito obstoječega modela razvoja, v precejšnji meri (pod vplivom medijev) prevzemajo tudi državljani, čeprav sicer podpirajo »močni« in »idealni model« TR. V odgovorih na vprašanje o možnem prispevku različnih akterjev k TR anketiranci prevladujejo pri-

pisujejo ključno vlogo državnim in gospodarskim akterjem ter državljanom samim tako glede zagotavljanja gospodarske rasti kot tudi glede zagotavljanja socialne pravičnosti in okolju prijaznega razvoja (tabela 1.2).

Pomembna vloga, ki jo anketiranci pripisujejo sebi pri razvijanju prijaznega odnosa do narave, je skladna s pomembno vlogo, ki jo mediji in politika pripisujejo »rešitvam«, s katerimi se odgovornost za doseganje TR prelaga na posameznike in so pomemben element konceptualizacij »šibkega« TR. V prevladi konvencionalnih rešitev za doseganje TR in ohranjanju obstoječega modela razvoja je povedno tudi mnenje anketirancev glede odgovornosti različnih akterjev za sanacijo onesnaževanja podjetij v preteklosti, kjer so kot enako odgovorni izpostavljeni država (41,6 odstotka anketirancev) in gospodarski akterji (40,8 odstotka anketirancev). Prelaganje odgovornosti na državo ter posledično na davkoplačevalce priča o določenem uspehu uokvirjanja TR na strani gospodarskih akterjev.

1.3.2 Konceptualizacije trajnostnega razvoja v civilni družbi

Koalicija nevladnih organizacij Plan B za Slovenijo, ki je bila ustanovljena leta 2007, »da bi udeležila trajnostni razvoj Slovenije, ki s svojimi naravnimi in človeškimi danostmi do danes ni izkoristila vseh potencialov in ključne primerjalne prednosti v

¹⁷ Več o tem v tretjem poglavju.

svetu«, je v letih 2007–2013 objavila vrsto pobud in dokumentov, ki naj bi spodbudili (še posebej tudi vladna) prizadevanja za trajnostni razvoj v Sloveniji. Dokument *Za zeleni razvojni preboj, Plan B 4.0: Prispevek za Strategijo razvoja Slovenije 2014–2020* (PBS)¹⁸ je nastal v mreži Plan B za Slovenijo kot odziv na državni poziv za pripombe k nacionalni razvojni strategiji. Konceptualizacije TR v tem dokumentu lahko razumemo kot prevladujoče v nevladnem sektorju oziroma v osrednjih dokumentih NVO, ki so jih te uspele posredovati javnosti.

Glede na korporativizacijo konceptualizacij TR v politiki in v medijih se nam v analizi osrednjega alternativnega razvojnega dokumenta NVO zastavlja izhodiščno vprašanje o dejanski alternativni naravi konceptualizacij TR v razvojnih dokumentih nevladnega sektorja in predvsem o strukturnih možnostih za učinkovito uveljavljanje alternativnih konceptualizacij TR v družbi.

Osrednja namena analize vsebine in procesa oblikovanja PBS sta dva: (1) identificirati elemente konceptualizacije TR, prisotne v civilnodružbeni sferi oziroma bolj specifično med NVO, in (2) jih primerjati z elementi v SIP, da bi ugotovili podobnost (korporativizacijo) ali različnost konceptualizacij TR med družbenopolitičnimi sferami ter vlogo z njimi povezanih akterjev pri oblikovanju prevladujočih konceptualizacij v Sloveniji.

Izhodiščna podobnost SIP in Plana B za Slovenijo 4.0 (PBS) je v dejstvu, da v obeh dokumentih ni celovite in neposredne konceptualizacije TR. Pri tem pa se oba dokumenta implicitno naslanjata na ohlapno definicijo v Brundtlandinem poročilu v smislu TR kot načina razvoja, ki zadošča današnjim potrebam, ne da bi ogrožal možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij.¹⁹ Konceptualizacijo TR tako lahko razberemo posredno na osnovi opredelitve osrednjih vzrokov netrajnosti obstoječega razvojnega modela v Sloveniji ter možnih rešitev v PBS. Dokument izhodiščno identificira obsto-

ječi model razvoja, ki naj bi prevladoval v Sloveniji kot netrajnost. TR je obravnavan kot priložnost in primerjalna prednost Slovenije, »ki zagotavlja izhod iz trenutne krize in dviguje konkurenčnost našega gospodarstva« (PBS). Kljub izhodiščnim proklamacijam o nujnosti analize aktualnih razmer dokument ostaja na ravni ohlapnih trditev in necelovite refleksije problematike obstoječega modela razvoja. Očitno je, da ne gre za zamenjavo modela razvoja, temveč za njegovo nadgraditev in ohranjanje paradigme kontinuirane gospodarske rasti in prevlado elementov konceptualizacije »šibkega« TR, a s prisotnostjo posamičnih elementov »reguliranja onesnaževanja« in »močnega« TR. Na to posebej kaže prevlada ekonomističnih razvojnih pojmov, kot so konkurenčnost, uspešnost, inovativnost, kreativni potencial človeških virov, dvig produktivnosti ipd. (PBS, 4, 12, 31). Na to kažejo tudi opredelitve problemov slovenskega razvojnega modela in predlaganih rešitev za doseganje TR. Posebej so namreč izpostavljeni problemi energetske intenzivnosti industrije, primanjkljaja v inovacijah ter v naložbah v nove tehnologije in nove trge (elementi »šibkega« TR), a tudi problema nesamopreskrbe s hrano in centraliziranega razvoja (elementi »močnega« TR). Prisotni so tudi elementi konceptualizacij »nadzorovanja onesnaževanja«, npr. problem visoke obdavčitve dela. V predlaganih rešitvah pa prevladujejo elementi »šibkega« TR. Poudarjena je nujnost izboljšanja energetske in snovne učinkovitosti slovenskega gospodarstva za povečanje njegove konkurenčnosti. Na drugi strani pa sta izpostavljena zeleni turizem in spodbujanje zelenega potrošništva kot načina doseganja TR. Med rešitvami so predlagani tudi višji ekološki davki in trošarine ter tudi ideja, da bi na podlagi višjih davčnih prilivov financirali trajnostne infrastrukturne projekte. Med rešitvami se omenjajo tudi nekatere, ki jih lahko umestimo v konceptualizacijo »močnega« TR. Izpostavlja se na primer nujnost razvoja javnega potniškega prometa, katerega zanemarjanje naj bi ogrožalo dostopnost, prometno varnost in onesnaževalo okolje, ter prehranske samooskrbe in ekološkega kmetijstva (PBS, 7–40).

¹⁸ <http://www.planbzasslovenijo.si/upload/SRS/plan-b-zele-ni-razvojni-preboj.pdf>.

¹⁹ Te definicije sicer ni v dokumentu PBS, je pa eksplicitno zavedena na spletni strani mreže Plan B za Slovenijo. Glejte <http://www.planbzasslovenijo.si/trajnostni-razvoj>.

Na prevlado »šibkega« TR posebej opozarjajo elementi konceptualizacij, ki jih v PBS ni. V dokumentu sta poudarjeni gospodarska in ekološka dimenzija TR, skoraj v celoti pa umanjka družbeno/socialna dimenzija. Hkrati je TR konceptualiziran le znotraj meja Slovenije, globalna ali regionalna dimenzija pa ostaja zanemarjena; širši kontekst razvojnega modela je videti nepomemben za uvedbo reform, ki naj bi zagotovile TR v smislu nadgradnje obstoječega razvojnega modela.

Prevlado elementov »šibkega« TR v PBS je mogoče razbrati tudi iz vloge, ki naj bi jo specifični akterji iz različnih družbenopolitičnih sfer igrali pri doseganju TR. V dokumentu je kot nujen predpogoj TR opredeljeno tesno sodelovanje vladnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri aktivnostih, ki bi zagotovile nadgradnjo modela razvoja (PBS, 4). PBS zanemarljivo vlogo državljanov in civilne družbe za razvoj TR kot tudi vlogo raziskovalcev/znanstvenikov oziroma raziskovalnega/akademskega sektorja, ki je deležen kritike zaradi preveč toge organiziranosti, kar naj bi zaviralo inovativnost. NVO so obravnavane kot akterji, ki posedujejo vednost in implementacijske sposobnosti za uveljavitev TR. PBS s tem prevzema globalne diskurze opredeljevanja vloge NVO v sodobnih okvirih vladovanja: poudarjanje njihove strokovnosti, neodvisnosti ter sposobnosti ustvarjanja razvojnih vizij in idej (glejte Bryant 2002; Sending in Neumann 2006). Hkrati jim namenja vlogo osrednjega mobilizacijskega akterja, ki naj bi vzpostavil konsenz za prehod v TR, kot ključnega akterja pri ozaveščanju in informiranju javnosti ter nadzorno funkcijo nad izvajanjem okoljevarstvene zakonodaje. PBS posebej izpostavlja neodvisnost NVO od akterjev drugih sektorjev kot tudi njihovo domnevno sposobnost boljšega in cenejšega izvajanja določenih javnih služb. NVO so izpostavljene kot osrednji posredniki povezovanja vseh deležnikov na področju TR.

PBS kot ključni problem NVO pri artikuliranju in posredovanju alternativnih idej, vizij ter konceptualizacij TR opredeljuje njihov podrejeni strukturni položaj kot posledico (predvsem) omejene kadrovske in finančne situacije (PBS, 22). V doku-

mentu je izpostavljeno izjemno slabo materialno in kadrovsko stanje slovenskih okoljevarstvenih organizacij. Podobno kot drugod po svetu (glejte Bryant 2002; Sending in Neumann 2006) so tudi v Sloveniji NVO v svojem delovanju močno omejene tako z vidika finančnih virov, ki jih dobijo bodisi od države bodisi od gospodarskih akterjev (npr. različnih fundacij), kar omejuje njihovo progresivnost, kot tudi z vidika možnosti posredovanja dejansko alternativnih vizij, saj jih morajo prilagoditi okvirom, ki jih določajo državni in gospodarski akterji, kar jih lahko pripelje v legitimiranje konceptualizacij, ki prevladujejo v državni ali gospodarski sferi. Rezultati ankete o trajnostnem razvoju iz leta 2014 dopolnjujejo to kritično podobo s prevladujočim prepričanjem anketirancev, da so NVO glede možnega prispevka k TR med najmanj pomembnimi akterji (glejte tabelo 2.1); slabše so se odrezali samo sindikati.

Prevlado elementov »šibkega« TR je mogoče deloma povezati s samim procesom oblikovanja PBS. Kot izpostavlja direktorica Umanotere Vida Ogorelec (2013),²⁰ med pripravo dokumenta kljub predlogom nekaterih sodelujočih ni bilo razprave o TR na konceptualni ravni. Nerefleksija naj bi bila v veliki meri tudi posledica odpora pred teoretizacijo med mnogimi NVO in želja po fokusiranju zgolj na prakso. Hkrati je bilo artikuliranje vsebine dokumenta v veliki meri uokvirjeno v koordinate, ki so jih podali državni akterji v izhodiščih za javne posvete med pripravo nove nacionalne strategije razvoja. Vsebina PBS je bila zasnovana na temeljih zgodovinske dediščine prvih konceptualizacij TR v Sloveniji v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko na primer socialna dimenzija (visoka stopnja solidarnosti, redistribucije ipd.) ni bila problematična, saj smo imeli nadstandard na socialnem področju. Med sodelujočimi v pripravi PBS ni bilo večjih pojmovnih razlik glede TR. Konsenz glede okvirnih konceptualizacij je bil namreč dosežen že pri pripravi PBS, kjer je prišlo do določenih sporov med avtorji poglavja o biodiverziteti in obnovljivih virih ter biodiverziteti in izrabi gozda. Na drugi strani se

²⁰ Z Vido Ogorelec je bil o procesu oblikovanja PBS 7. 6. 2013 izveden intervju po Skypu.

je proces priprave PBS nadalje centraliziral zaradi želje po hitri odzivnosti, trdnosti strukture oblikovanja dokumenta kot izhodiščnih idej. Tako je pri pripravi sodeloval bistveno ožji krog ljudi in osrednja cilja procesa sta bila koherentnost besedila in urejenost postopka priprave, kar je bilo doseženo z omejeno velikostjo pripravljalne skupine na člane združenja Plan B. PBS je pripravljala delovna skupina Za zeleni razvojni preboj mreže Plan B, koordinatorica te skupine pa je bila Umanotera. Kot trdi Ogorelčeva (2013), je bilo omejevanje na določene, preverjene avtorje ključno tudi zaradi počasnosti in neodzivnosti sodelujočih pri predhodnih dokumentih Plana B. Pri tem je izpostavila predvsem neodzivnost akademikov/znanstvenikov v teh procesih, ki je botrovala njihovemu ne vključevanju v proces oblikovanja PBS.

Razloge za prevlado elementov »šibkega« TR v dokumentih NVO kljub pluralnosti konceptualizacij v nevladni in civilnodružbeni sferi je mogoče zaslediti že v dokumentu PBS, eksplicitno pa so nanje pokazali predstavniki NVO v dveh fokusnih skupinah, ki sta bili izvedeni v projektu spomladi leta 2014 na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.²¹ Kritično so opozarjali na zelo omejene vire NVO, ki namesto sodelovanja spodbujajo tekmovalnost med organizacijami. Splošno pomanjkanje finančnih virov za normalno delovanje NVO otežuje ali celo onemogoča celovito politično aktivnost NVO za doseganje korenitejših sprememb modela razvoja. Hkrati so sodelujoči v fokusnih skupinah izpostavili, da gre za namenske vire bodisi državnih akterjev bodisi drugih javnih in zasebnih donatorjev, za katere so značilne specifične konceptualizacije in uokvirjanje problematike (npr. TR), s čimer je pomembno omejena avtonomnost konceptualiziranja in praks NVO.

Analiza osrednjega razvojnega dokumenta nevladnih organizacij PBS na prvi pogled presenetljivo razkriva korporativizacijo v obliki prevlade elementov »šibkega« TR. Glede na sprejemanje dokumenta kot tudi strukturne socioekonomske in

politične pozicije NVO pa prevlada teh elementov postane razumljiva: na eni strani je dokument nastal kot odziv na državni poziv k sodelovanju pri pripravi Strategije razvoja Slovenije 2014–2020, s katerim so bile postavljene izhodiščne koordinate konceptualizacije TR, na drugi strani pa je korporativizacija konceptualizacij TR posledica omejenih možnosti vključitve radikalnejših konceptualizacij v javne razprave. Če k temu dodamo še podrejen položaj slovenskih NVO (podobno je tudi drugod po svetu), ki ga določata omejeno financiranje in finančna odvisnost od donatorjev (podjetij, države), je lažje razumeti, da so NVO primorane v besednjak prevzeti konceptualizacije TR, sprejemljive za politično in gospodarsko sfero, in ustrezno reartikulirati lastne konceptualizacije, če hočejo »sodelovati« pri pripravi razvojnih strateških dokumentov in v samem procesu vladovanja na področju TR. Slovenske NVO so tako podobno kot drugod po svetu zaradi svoje šibke strukturne pozicije in virov financiranja primorane legitimirati korporativizirane konceptualizacije TR in s tem obstoječi razvojni model. To v veliki meri siromaši pluralnost konceptualizacij TR v slovenskih nacionalnih razvojnih dokumentih, s tem pa tudi zožuje razpon možnih dejanskih alternativ obstoječemu razvojnemu modelu.

S fokusnimi skupinami smo želeli ugotoviti, kako sorodni so normativni pogledi civilnodružbenih akterjev, ki se ukvarjajo z različnimi vidiki TR (z ekološkim, s socialnim in z ekonomskim) ter v kolikšni meri in kako bomo lahko v razpravi opazovali konvergenco pogledov.

Rezultati fokusnih skupin kažejo, da obstaja velika razlika med v njih izraženimi stališči na eni in medijskim poročanjem ter dokumenti, kot je PBS, na drugi strani. V fokusnih skupinah so bili radikalnejši pogledi precej pogostejši, udeleženci so problematizirali močne (predvsem kapitalске) interese in postavljali pod vprašaj kapitalizem. Na primer:

Ko pogledamo, kje so vzroki za probleme v okolju, kje so vzroki za probleme v družbi, kje so vzroki navsezadnje tudi za probleme v ekonomiji, pač pridemo do sistemskih problemov, ki jih do določene mere prinaša kapitalizem, do določene

21. Več o razpravah v fokusnih skupinah v nadaljevanju. Zasnova in izvedba fokusnih skupin sta opisani na straneh 59–60.

mere pa vse druge oblike ekonomije. In tukaj se mi zdi, da premalo pozornosti posvečamo iskanju teh vzrokov. Delavske pravice, da, stoletja so se izbojevale, zdaj smo jih v nekaj desetih letih uspeli izgubiti zaradi tega, ker so multinacionalke uspele uveljaviti svojo voljo. Podobno je z okoljskimi pravicami (fokusna skupina 1, predstavnicca okoljevarstvene nevladne organizacije).

Definicija je lepa. Vsi govorimo o trajnostnem razvoju. Kot si rekel, je trajnostni razvoj ideološka floskula, s katero se samo olepšava tisto, kar se dogaja z globalizacijo in obstoječim sistemom, ki trenutno je. Skratka, niti pod razno, mislim, da niti pod razno pri trajnostnem razvoju, tako kot je zamišljen, tako kot se izvaja, ne gre za sledenje definiciji, ampak gre čisto preprosto za ... opravičevanje prevlade Zahoda in pa, bom rekel, lajšanje vesti Zahoda (fokusna skupina 2, predstavnik nevladne organizacije za globalno socialno pravičnost).

Trajnostni razvoj kot tak, kot institucionalizirana definicija, vsekakor gre v smeri tudi zdajšnje definicije zelenega gospodarstva. Se pravi iskanje nekih rešitev v okviru obstoječega sistema. A se pravi, kot je kolega omenil, kapitalizem kot tak ne bo nikoli poskrbel, da bo razvoj res postal trajosten (fokusna skupina 3, predstavnik mladinske nevladne organizacije).

Nekateri pa so izrazili tudi prepričanje, da TR zahteva radikalno transformacijo družbenega in ekonomskega sistema, npr.:

Mi vemo, da vržemo na primer petintrideset odstotkov pridelane hrane stran, med odpadke; to naredi šest milijard sitih, ena milijarda ljudi pa strada. Če torej šest milijard ljudi zavrže tretjino hrane, je to za dve milijardi, kar pomeni, da trenutno pridelamo dovolj hrane za osem milijard ljudi, da pa je seveda distribucija te dobrine neustrezna in neprimerna ter zaradi tega tak politični in tudi gospodarski sistem preživet in si bomo morali za obstoj na planetu izmisliti nekaj novega, bolj ljudem ter seveda naravi in okolju prijaznega (fokusna skupina 1, predstavnik okoljevarstvene nevladne organizacije).

Udeleženci fokusnih skupin so tudi sami izpostavili problem strukturnih in institucionalnih omejitev njihovega delovanja (načini financiranja, možnosti in spodbude za povezovanje med različnimi organizacijami in nujnost kompromisov za doseganje ciljev), zaradi katerih ti radikalnejši pogledi redkeje prodirajo v javnost:

Problem, ki ga vse bolj poskušamo reševati oz. se ga vse bolj zavedamo, je, da ne znamo iz tega kroga. Smo v tej naši mali hišici nevladnih okoljskih organizacij in ko, recimo, želimo sodelovati na primer z zvezo potrošnikov, tudi s sindikati (smo sicer sodelovali), pogosto naletimo na neodzivnost sindikatov, verjetno zaradi tega, ker imajo veliko dela. Skratka, ne znamo prebiti tega kroga, da bi dosegli res bolj reprezentativno trajnostno navezo z drugimi organizacijami (fokusna skupina 1, predstavnicca okoljevarstvene nevladne organizacije).

Danes ekologijo uporabljamo kot naravovarstvo. Nihče ne ve, kaj pomeni v biologiji. Za nevladnike – večina nas je za trajnostni razvoj v narekovajih – je tako kot za šolo: postali smo ideološki aparat države in gospodarstva. Po eni strani vemo, kaj hočemo, ampak ko se prijavljamo na projekte, moramo slediti jeziku, ki ga narekuje Bruselj ali gospodarstvo (fokusna skupina 2, predstavnik nevladne organizacije za globalno socialno pravičnost).

Poleg teh dejavnikov pa na podrejeni položaj NVO vpliva tudi način, na katerega novinarji, ki poročajo o trajnostnem razvoju, osmišljajo TR. Razvrščanje novinarjev, ki v svojih prispevkih rabijo izraz TR (glejte drugo poglavje), je razkrilo, da največja skupina ne izpostavlja nobenega modela TR in da ti avtorji ne omenjajo vidikov, ki bi jih bilo mogoče povezati z modeli nadzora onesnaževanja ali s šibkim modelom TR. Na drugi je le devetnajst oz. šest odstotkov vseh avtorjev prispevkov mogoče uvrstiti v skupino »močnih idealistov«, ki TR povezujejo s korenitejšimi spremembami.

2 NOVINARSKA OBRAVNAVA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Novinarska in medijska obravnava temeljnih vprašanj političnega življenja, funkcije, ki jih prevzemajo novinarji v obravnavi javnih problemov, in njihov prispevek k javni razpravi pomembno (so) oblikujejo javni, še posebej politični diskurz, hkrati pa tudi razkrivajo (samo)razumevanje družbenega značaja novinarstva in njegove vloge znotraj prevladujoče razvojne paradigme družbe. Proučevanje novinarske obravnave TR zato lahko pomembno prispeva k analizi teh vprašanj, saj večplastno zadeva vpetost novinarstva v uveljavljene paradigmatike okvire družbenega razvoja.

Dozdajšnje raziskave so se lotevale novinarskih obravnav TR predvsem z vidikov strukturnih odnosov v globalnem medijskem sistemu (Jalarajan in Sreekumar 2011), prevladujočih medijskih reprezentacij (Lewis 2000), prednostnega tematiziranja v medijih (Yadav in Rani 2011), kriterijev objave razvojnega novinarstva (Tufta 2005) in izbire virov (Andreson 2013). Naša raziskava pa se loteva novinarske obravnave TR skozi prizmo artikulacij med prevladujočimi družbenimi funkcijami novinarjev in pojmovanji TR v njihovih prispevkih.

2.1 Zasnova analize besedil

V raziskavah medijev in novinarstva (Lewis 2000; Tufta 2005; Jalarajan in Sreekumar 2011; Yadav in Rani 2011; Andreson 2013) se kaže pomemben razkorak med novinarskimi obravnavami TR in njegovimi večdimenzionalnimi konceptualizacijami, kar pomembno zmanjšuje celovitost javne razprave o družbenorazvojnih paradigmah. Mnogi avtorji nakazujejo, da novinarji v poročanju o trajnostnem razvoju reproducirajo obstoječa razmerja moči v družbi v smislu poudarjanja prevladu-

jočih konceptualizacij sodelovanja med ljudmi in namenjanja pozornosti nosilcem družbene moči v svojih prispevkih. Lewisova (2000) tako ugotavlja, da v diskurzu ameriških časopisov v osemdesetih in devetdesetih letih prevladujejo reprezentacije TR pri gospodarski rasti in tehnoloških inovacijah, pri čemer se alternativnim pogledom na razvoj pozornost skoraj ne namenja. Tufta (2005) v kontekstu kriterijev objave razvojnega novinarstva ugotavlja, da se novinarji ukvarjajo s trajnostnim razvojem, ko je ta neposredno povezan s koncepti človekovih pravic, razmerij moči in popularno kulturo. Andreson (2013) v nedavni študiji na podlagi analize novinarskih virov informacij ugotavlja, da so bili v poročanju britanskih medijev z vrha Združenih narodov *Rio+20* pomembni viri predvsem znane osebnosti, ki so aktivno vključene v razpravo o trajnostnem razvoju.

Razlike in podobnosti med novinarji v obravnavah TR se kažejo v dinamiki med strukturo, tj. institucionalnimi ureditvami novinarskega dela, in individualnim delovanjem, tj. zmožnostjo avtonomnega delovanja novinarjev, ki pomembno določajo značaj novinarskih obravnav javnih problemov (glejte Altmeppen 2008). Pri tem so ključni trije vidiki s potencialno pomembnimi implikacijami v dinamiki med strukturo in individualnim delovanjem novinarjev v obravnavanju TR: (1) časopis, pri katerem novinar objavlja prispevke, ki ga pomembno določata vpetost in položaj na medijskem trgu (glejte npr. Gitlin 2009); (2) zvrstnost novinarskih prispevkov, ki uokvirja način novinarske obravnave družbene realnosti (glejte npr. Zelizer 2008); (3) izkušnost novinarjev, ki prispeva k večji samostojnosti v novinarskem obravnavanju določenih tem (glejte npr. Gans 2003).

Hipotetične novinarske konceptualizacije TR ter dimenzioniranje TR so bile za analizo besedil opredeljene z 12 spremenljivkami in operacionalizirane z naslednjimi 18 indikatorji, s katerimi smo merili (stopnjo) prisotnosti naslednjih vsebinskih značilnosti v analiziranih besedilih:

1 Sporazumnost: Odnos med državnimi institucijami in NVO je opredeljen kot skupne splošne vrednosti ocen o ciljih TR in njihovega uresničevanja, pri čemer se izražajo z različnimi oblikami iskanja možnosti za sodelovanje, podporo ali naklonjenost dogovoru (Pinter 2001).

2 Nesoglasnost: Izrecne in namenoma razkrite razlike ali nasprotja v mnenju akterjev (npr. civilne družbe in države) glede jasno naznačenih predmetov, ki se kažejo v različnem odnosu različnih akterjev do neke stvari ali vprašanja, povezanega s TR. To niso vsakršne latentne razlike v mnenju akterjev, ki morda obstajajo ali jih po svoji interpretaciji lahko pripišemo nekima dvema mnenjema, temveč gre za taka nasprotja, ki so izrecna in namenoma razkrita (prav tam). Ker so znotraj posamezne enote analize obravnavani akterji lahko delno sporazumni in delno nesoglasni, sta vrednosti obeh indikatorjev med seboj neodvisni.

3 Vključenost državljanov izraža različne vrste sodelovanja – odločevalsko, deliberativno ali pasivno – državljanov v družbenih procesih odločanja o vprašanih TR. Zaradi dokaj nizke stopnje vključenosti vrst sodelovanja v analizi nismo razlikovali.

4 Prisotnost načel trajnostnega razvoja: omenjanje normativnih načel TR (izboljševanje kakovosti človekovega življenja, ohranjanje vitalnosti in pestrosti okolja, odgovorno ravnanje z okoljem, demokratično upravljanje okolja itd.), kot so opredeljeni v ključnih dokumentih o trajnostnem razvoju (Brundtlandino poročilo, Agenda 21 in Agenda 21 za Slovenijo).

5 Samozadostnost: predstavljeno je stanje ali ideja, ko je lokalna skupnost sposobna zadovoljiti potrebe posameznikov in skupin iz te skupnosti, pri čemer je produkcija dopolnjena s transferji bistvenih produktov in materialov, ki tej skupnosti niso dostopni. Gre za uporabo virov na omejenih,

manjših geografskih območjih (Delveaux 2005). Eden ključnih vzvodov samozadostnosti je potreba po teritorialni integraciji, ki se nanaša na bivanje, delo in družbeno življenje v istem prostoru. Za samozadostnost je pomembna tudi močna lokalna ekonomija, ki poudarja integracijo (ne kompeticije), vrednote (in ne komoditete), recipročnost (in ne dominanco) (Vergnust 2002).

6 Lokalizacija: obravnava procesa, ki je nasproten globalizaciji (v kontekstu industrijsko tehnicistične paradigme) in njenim negativnim učinkom (npr. izključenost ljudi iz lokalnih kontekstov delovanja in pomena, prostora in časovna ločitev ljudi od narave). Lokalizacija se nanaša na obuditev lokalne skupnosti, vzpostavitev skupnosti prostora. Proces lokalizacije vključuje ekološko trajnost, regionalno vstavljanje odnosov med produkcijo in konzumpcijo, širitev in zaščito lokalne ekonomije, povečan lokalni turizem, razvoj majhnih podjetij (angl. *small business development*), javno ozaveščanje glede družbenih in ekoloških učinkov prehranjevanja. V kontekstu prehrane je lokalizacija proces, ki spodjeda konvencionalni industrijski agrikolturni sistem (Baker 2011).

7 Okolje – ni omenjeno: Zaradi dominantnega položaja okoljske dimenzije v konceptualizacijah TR so nas zanimali konteksti, v katerih okolje ni omenjeno.

8 Ekocentrizem: poudarjanje intrinzične vrednosti narave in okolja samega po sebi, kjer je naravi podeljen status moralnega subjekta, zato nastopa v enakovrednem odnosu do človeka. Poudarjeno je holistično razumevanje odnosa med naravo in človekom, v katerem družba ni ločena od narave, ampak nastaja, se razvija in preoblikuje v sozvočju s siceršnjim razvojem narave (Ferry 1998). Globoki ekocentrizem poleg tega postavlja zahteve po aktivni spremembi osnovnih (ekoloških) principov, ki opredeljujejo človekov odnos do narave. Slednji vključujejo tudi poziv k iskanju vzrokov za trenutne in prihodnje okoljske grožnje, in ne zgolj k odpravi njihovih posledic (Armstrong in Botzler 1998). Antropocentrizem razumemo kot nasprotje ekocentrizma, in sicer gre za perspektivo, ki naravo v svojem bistvu razume kot okolje, ki je na vo-

ljo posamezniku in je samo po sebi brez uporabne vrednosti za človeštvo.

9 Radikalnost predlaganih ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja: radikalnost predlaganih sprememb prevladujočega produkcijskega načina, potrebnih za rešitev problemov TR. Ker znotraj enote analize lahko v obravnavah hkrati nastopajo vsi štirje produkcijski načini kumulativno, so vrednosti spremenljivke dihotomizirane.

9.1 Radikalni produkcijski način vidi spremembe, ki so potrebne za rešitev problemov TR, v drugačnem produkcijskem načinu.

9.2 Reformistični produkcijski način se nanaša na omembo sprememb, potrebnih za rešitev problemov TR v odpravljanju pomanjkljivosti trga s strožjo regulacijo in z redistribucijo.

9.3 Produkcijski način brez sistemskih sprememb se nanaša na idejo reševanja problema TR znotraj obstoječe politične in ekonomske ureditve brez strukturnih sprememb.

9.4 Neoliberalni produkcijski način vidi rešitev v zmanjševanju vmešavanja zunajekonomskih instanc v samoregulirajoči se trg.

10 Radikalnost identificiranih vzrokov za probleme trajnostnega razvoja (v enoti analize se lahko hkrati pojavljajo različni vzroki, vrednosti spremenljivke so dihotomizirane):

10.1 Radikalna kritika: problematizirana je sama logika delovanja kapitalizma, na primer kot nujna protislovnost kapitalistične gospodarske rasti in človeških potreb ali okoljskih omejitev.

10.2 Kritika sistemskih pomanjkljivosti: problematizirani so »stranski učinki« delovanja kapitalizma, kot sta na primer revščina in neenakost.

10.3 Naključni dejavniki: problematizirani so dejavniki, ki niso neposredno povezani s kapitalizmom, kot so na primer demografski trendi ali neodgovorni vedenjski vzorci potrošnikov.

10.4 Neoliberalna kritika: problematizirano je vmešavanje države v tržne mehanizme, na primer kot kritika previsokih okoljskih standardov ali togega trga dela.

11 Globalnost: obravnave TR kot globalnega javnega problema, to je problema, katerega poten-

cialne posledice presegajo nacionalne meje, o njih poteka javna razprava in (ali) transnacionalno povezovanje civilne družbe oz. se vzpostavlja transnacionalna politična regulacija.

12 Javnopolitični instrumenti in orodja: obravnava javnih instrumentov in orodij, ki jih akterji v vseh družbenih podsistemih (lahko) uporabljajo za doseganje ciljev TR in (ali) nadzorovanja onesnaževanja (izobraževanje, prepričevanje, napeljevanje ali prisiljevanje). Zaradi dokaj redkega obravnavanja javnopolitičnih instrumentov v analizi med posameznimi instrumenti nismo razlikovali.

V statistično analizo besedil je bilo vključenih 931 prispevkov o trajnostnem razvoju, ki jih je 236 novinarjev med letoma 2002 in 2012 objavilo na spletnih mestih petih slovenskih dnevnikov (Delo, Dnevnik, Večer, Primorske novice in Finance). Zbirko podatkov o avtorjih prispevkov smo generirali iz zbranih podatkov, pri čemer je bila osnovna enota kodiranja posamezni odstavek v prispevkih o trajnostnem razvoju. Uporabljeno je bilo dvestopenjsko agregiranje, in sicer najprej na raven prispevkov, nato pa še na raven avtorjev oziroma novinarjev. Zaradi večje veljavnosti postopka so bile identificirane in poenotene vse različne oblike navajanja avtorstva novinarskih prispevkov, do katerih lahko pride bodisi zaradi napak pri kodiranju bodisi dejanskih različnih zapisov v mediju. V primeru večavtorstva so bili upoštevani le prvopodpisani avtorji, anonimni prispevki pa so bili iz analize izločeni. Naknadno smo iz zbirke podatkov izločili vse gostujoče pisce in enote, ki ustrezajo institucijam ali organizacijskim enotam znotraj medija (npr. tiskovne agencije (STA), naša redakcija, centralna redakcija).

Rezultat postopka agregiranja sta bila dva tipa spremenljivk: indeksi, ki kažejo na prisotnost določenega pojmovanja TR v avtorjevih prispevkih (npr. indeks ekocentrizma z vrednostmi od 0 do 6), in deleži, ki kažejo na to, v kolikšnem obsegu svojih prispevkov nek novinar omenja indikator določene dimenzije TR (npr. delež člankov, ki omenjajo samozadostnost, na lestvici od 0 do 1). Zaradi izrazite asimetričnosti porazdelitev večine spremenljivk, ki bi onemogočala njihovo veljavno uporabo v statis-

tičnih analizah, so bile te dihotomizirane. Na vsebinski ravni to pomeni, da spremenljivke merijo, ali novinar določen vidik predstavljenih modelov TR omenja ali ne, in ne, kako pogosto ali kako intenzivno omenja to razsežnost.

Za tvorjenje skupin novinarjev s podobnimi lastnostmi poročanja o trajnostnem razvoju na osnovi spremenljivk, ki merijo odsotnost/prisotnost različnih dimenzij TR, smo uporabili pristop hierarhičnega razvrščanja v skupine, pri čemer je bila podobnost med enotami izračunana na osnovi kvadrata evklidske razdalje za nominalne spremenljivke, združevanje pa izvedeno na podlagi Wardove kriterijske funkcije (Ferligoj 1989). Pred razvrščanjem smo izvedli faktorsko analizo z metodo glavnih komponent. Po eni strani smo s to metodo skušali ugotoviti, ali lahko iz indikatorjev, ki merijo prisotnost posamičnih dimenzij TR v novinarskih prispevkih, izluščimo manjše število dimenzij in kako se te ujemajo s štirimi modeli TR. Po drugi strani smo metodo glavnih komponent uporabili zaradi statističnih razlogov, saj je bilo treba zaradi velikega števila spremenljivk, ki so vhodni podatek za razvrščanje v skupine, in majhne količine informacij, shranjene v njih (gre namreč za dihotomne spremenljivke s precej neenakomerno porazdelitvijo), zmanjšati njihovo število in ustvariti manjše število komponent in s tem izboljšati vhodne podatke za metodo razvrščanja v skupine.

2.2 Modeli trajnostnega razvoja v novinarskih obravnavah

Faktorska analiza z metodo glavnih komponent je pri vseh uporabljenih indikatorjih vseh dimenzij TR pokazala tri komponente, ki se nanašajo na različne modele TR in skupaj zajamejo 37,8 odstotka variabilnosti analiziranih spremenljivk (tabela 2.1). Prva komponenta v veliki meri odseva močan in idealni model TR (MIM TR), saj zaobjema pojmovanje TR, ki izpostavlja vlogo različnih produkcijskih načinov, s poudarkom na radikalnem, antikapitalističnem in redistribucijskem pristopu. Druga komponenta se nanaša na način obravnavanja, ki v veliki meri ustreza šibkemu modelu TR (ŠM TR). Ta komponenta tako opisuje sporočanje, ki v ospredje

postavlja okolje in okoljsko problematiko, načela TR, nanaša pa se tudi na vprašanja, povezana z razmerji civilne družbe do formalne oblasti z vidika soglasnosti in sporazumnosti. Tretja komponenta izrazito ustreza modelu TR, ki ga imenujemo nadzor onesnaževanja (NO), saj gre za poročanje, ki izpostavlja antropocentričen pogled na vprašanja TR z močno prisotnostjo neoliberalnega razumevanja okolja kot vira za izkoriščanje gospodarskega razvoja.

Dobljene tri komponente, ki v veliki meri sovpadajo s ključnimi konceptualizacijami TR, predstavljenimi v uvodnem poglavju, smo uporabili v nadaljnji analizi kot vhodno informacijo za postopek hierarhičnega razvrščanja v skupine. Tako razvrščanje nakazuje štiri skupine novinarjev, ki se v veliki meri medsebojno razlikujejo glede na uokvirjanje TR. Porazdelitev novinarjev po skupinah in značilnostih njihovih obravnav TR (stopnja prisotnosti treh komponent) je zgoščeno predstavljena v tabeli 2.2.

Glede na prevladujoče uokvirjanje TR v novinarskih obravnavah med novinarji prepoznavamo prazne umeščevalce, šibke umeščevalce, javnopolitične instrumentaliste in močne idealiste. Gre za ohlapno pojmovanje, ki ne pomeni, da so vsi novinarji v določeni skupini vsakokrat pisali o trajnostnem razvoju na določen (enak) način, temveč da so v določeni skupini zato, ker so o tem pisali *pretežno*. Prazni umeščevalci so največja skupina, ki zajema slabih 52 odstotkov vseh (skupaj 122) novinarjev v vzorcu. Zanje je značilno, da avtorji ne izpostavljajo izrazito nobenega modela TR. Obenem ti novinarji tudi ne omenjajo vidikov, ki bi jih bilo mogoče povezati z modelom nadzora onesnaževanja.

Šibkih umeščevalcev je 26 oz. 11 odstotkov celotnega vzorca. Zanje je značilno, da izrazito izpostavljajo značilnosti TR, ki bi jih bilo mogoče povezati predvsem s šibkim modelom TR, saj sta izpostavljeni tako stopnja soglasnosti kot tudi nesoglasnosti, omenjena so načela TR, pogosto se omenja zlasti v povezavi s samozadostnostjo in z lokalizacijo. Značilen za to skupino je tudi pogled »status quo« na reševanje problemov v zvezi s trajnostnim razvojem, pri čemer je zanimivo, da

Tabela 2.1: Faktorske uteži na treh komponentah modelov trajnostnega razvoja (n = 236)

	Komponenta 1 (MIM TR)	Komponenta 2 (ŠM TR)	Komponenta 3 (NO)
Sporazumnost		0,59	
Nesoglasnost		0,613	
Vključenost državljanov	0,491	0,358	
Prisotnost načel trajnostnega razvoja		0,44	
Samozadostnost		0,452	
Lokalizacija		0,536	
Okolje ni omenjeno		-0,601	
Ekocentrizem			-0,588
Radikalni produkcijski način	0,652		
Reformistični produkcijski način	0,585		
Produkcijski način brez sistemskih sprememb	0,483		0,38
Neoliberalni produkcijski način			0,528
Pristop radikalnega antikapitalizma	0,699		
Redistributivni pristop	0,711		
Pristop »status-quo«		0,303	0,394
Neoliberalni pristop			0,624
Globalnost			
Omenjanje javnopolitičnih instrumentov in orodij		-0,509	

Opomba: V praznih celicah je bila faktorska utež manjša od vrednosti 0,30. Pri določanju vrednosti uteži je bila uporabljena oblimin rotacija.

se ne omenjajo javnopolitični instrumenti in orodja v smislu načinov in ukrepov doseganja TR. V tej skupini novinarjev se v prispevkih pojavljajo tudi značilnosti nadzora onesnaževanja, a bistveno manj izrazito kot v skupini močnih idealistov.

V skupino javnopolitičnih instrumentalistov spada dobrih 23 odstotkov ali 55 vzorčenih novinarjev. Zanje je značilna izrazita odsotnost elementov, ki jih je mogoče povezati s šibkim modelom TR z izjemo omenjanja in poudarjanja javnopolitičnih instrumentov in orodij v smislu načinov in ukrepov doseganja TR. Mednje na primer spadajo instrumenti izobraževanja (npr. delavnice in deklaracije, katerih cilji so izobraževanje in spreminjanje družbenih norm, vrednot, miselnosti posameznikov in skupin), instrumenti prepričevanja (ekološki standardi, okoljski indikatorji, okoljske statistike, zeleni računovodski standardi, globalni dogovori ter zaveze in konvencije), instrumenti napeljevanja

(subvencije, denarna nadomestila, spodbude) in instrumenti prisiljevanja (zakoni, zaporne in denarne kazni, kazenske ovadbe, sodne obravnave, kazniva dejanja, zakonske prisile in omejitve).

V zadnjo skupino močnih idealistov spada 14 odstotkov oziroma 33 novinarjev, ki so bili vključeni v vzorec. Pri njih je izrazito izpostavljen močan ali idealni model TR: visoka stopnja nesoglasnosti, izpostavljena vključenost državljanov, močno izpostavljena problematičnost kapitalizma kot produkcijskega načina pri doseganju TR, omenjene so družbene neenakosti in pomanjkljivosti obstoječe regulacije. Močno izpostavljena pa sta tudi radikalni in reformistični pogled na spremembe v načinu proizvodnje. Med njimi je v manjši meri mogoče zaslediti tudi nekatere ideje, ki so sicer značilne za nadzor onesnaževanja: izrazito je odsoten ekocentrizem, prisoten je pogled »status quo« na reševanje problemov v povezavi s trajnost-

Tabela 2.2: Opis skupin novinarjev glede na vrednosti treh komponent MTR (n = 236)

	Prazni umeščevalci	Šibki umeščevalci	Javnopolitični instrumentalisti	Močni idealisti
Močni ali idealni model	—	o +	o —	+++
Šibki model	o +	+++	— — —	o —
Nadzor onesnaževanja	—	+	o	++
n (%)	122 (51,7)	6 (11,0)	55 (23,3)	33 (14,0)

Opomba: Komponente so standardizirane, kar pomeni, da je njihova povprečna vrednost enaka 0, standardni odklon pa 1. V tabeli so z namenom lažjega vpogleda v lastnosti skupin z oznakami navedene povprečne vrednosti komponent po skupinah (+++ pomeni izjemno nadpovprečno vrednost komponente; ++ zelo nadpovprečno vrednost komponente; + nadpovprečno vrednost komponente; o povprečno vrednost komponente. Analogno velja za oznake z –).

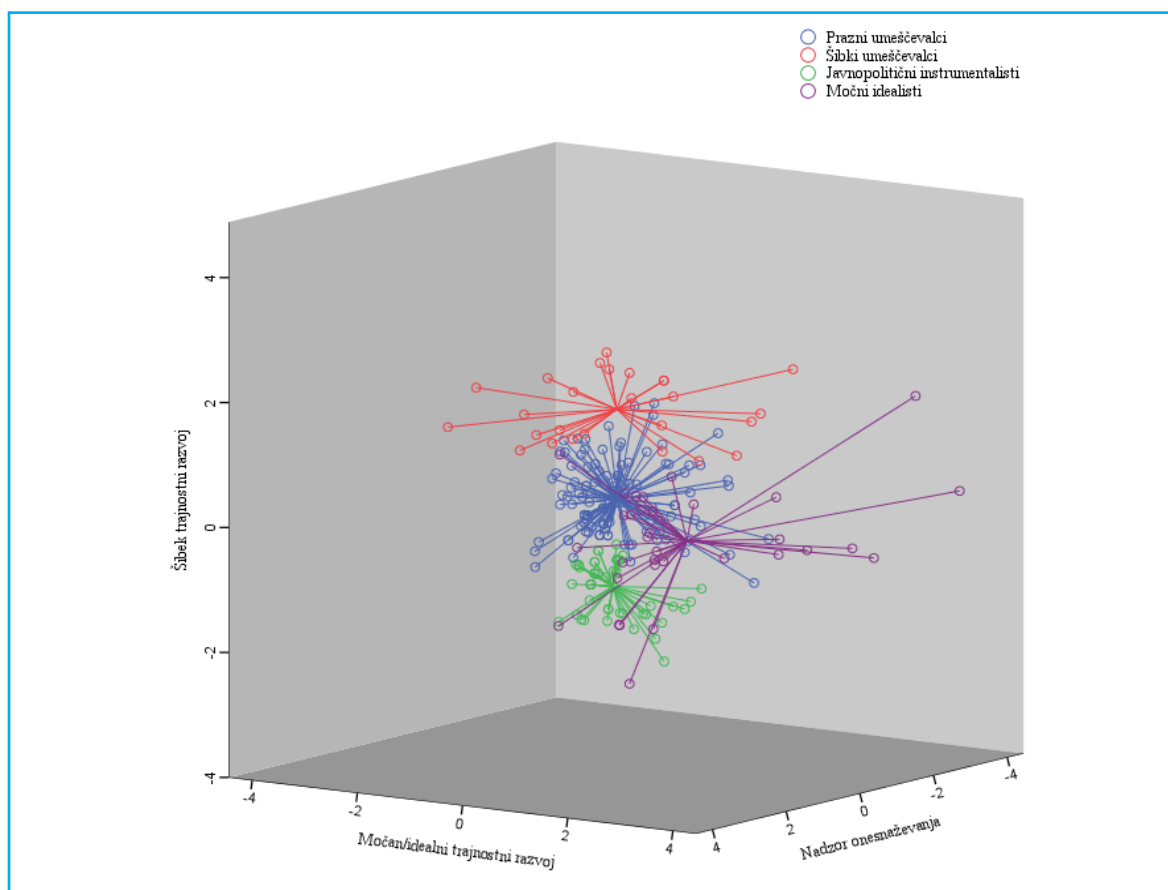
nim razvojem, saj je poudarjen neoliberalni produkcijski način oz. produkcijski način brez sistemskih sprememb. Značilnosti šibkega modela TR se v tej skupini redkeje omenjajo kot pri praznih in šibkih umeščevalcih.

Razlike med skupinami smo analizirali glede na tri vidike, ki utegnejo prinašati implikacije v dinamiko med strukturo in individualnim delovanjem novinarjev v obravnavanju TR. Te vključujejo spletna mesta izbranih časopisov, kjer so bili prispevki objavljeni, novinarsko zvrstnost, čas pisanja oziroma izkušnost novinarjev ter sklicevanje na dokumente in raziskave o trajnostnem razvoju (glejte tabelo 2.3). Hkrati smo preverili tudi razlike med skupinami glede na povprečno število odstavkov na prispevek in povprečno število prispevkov na novinarja, ki nakazujejo poglobljenost obravnave TR oziroma pogostost obravnave družbenih procesov in odnosov v povezavi s trajnostnim razvojem (glejte sliko 2.2). Osnovna bivariatna analiza povezanosti med navedenimi lastnostmi novinarjev in njihovim članstvom v štirih skupinah pokaže, da ni statistično značilne povezanosti glede na spletno mesto časopisa, kjer so bili prispevki objavljeni ($2\hat{l} = 16,999$; $df = 12$; $p = 0,15$), dejstvo, ali je novinar objavljaj prispevke na enem ali več spletnih mestih ($2\hat{l} = 5,385$; $df = 3$; $p = 0,146$), in novinarsko zvrstnost ($2\hat{l} = 5,51$; $df = 3$; $p = 0,138$). Na podlagi teh ugotovitev lahko sklepamo, da v nobeni izmed štirih skupin ne prevladujejo značilno novinarji določenega časopisa, ki bi pisali prispevke samo za en časopis ali več časopisov. Hkrati skupin ni mogoče razločevati glede

na informativno in interpretativno zvrst prispevkov. Nasprotno pa zaznamo statistične razlike med skupinami glede na to, ali je novinar objavljaj prispevke različnih zvrsti ($2\hat{l} = 34,12$; $df = 3$; $p < 0,001$), koliko časa je pisal o trajnostnem razvoju ($\chi^2 = 66,784$; $df = 3$; $p < 0,001$) in ali se je pri tem skliceval na dokumente ($\chi^2 = 27,042$; $df = 3$; $p < 0,001$) in raziskave ($2\hat{l} = 12,184$; $df = 3$; $p < 0,01$). Skupine se statistično značilno razlikujejo tudi glede na povprečno število odstavkov na prispevek (*Welch F* [3, 69,541] = 8,696; $p < 0,001$) in povprečno število prispevkov na novinarja (*Welch F* [4, 64,305] = 22,206; $p < 0,001$), s čimer se nakazujejo opazne razlike v izkušnosti in poglobljenosti novinarjev med skupinami (glejte tabelo 2.3 in sliko 2.2).

V primerjavi z drugimi skupinami se med praznimi umeščevalci nakazuje nekoliko večji delež novinarjev *Večera* in *Financ* ter sorazmerno majhen delež novinarjev *Dela*, čeprav omenjene razlike niso statistično značilne. Je pa med praznimi umeščevalci značilno večji delež novinarjev, ki so pri svojem pisanju o trajnostnem razvoju aktivni malo časa (manj kot leto dni). Med njimi je značilno manjši delež novinarjev, ki so objavljaj prispevke različnih zvrsti. Novinarji iz skupine praznih umeščevalcev so v primerjavi s šibkimi umeščevalci napisali statistično značilno manjše, v primerjavi z javnopolitičnimi instrumentalisti pa večje povprečno število prispevkov, ki so bili tudi najkrajši glede na povprečno število odstavkov (statistično značilne razlike so v primerjavi z vsemi drugimi skupinami razen z javnopolitičnimi instrumentalis-

Slika 2.1: Skupine novinarjev glede na omenjanje posameznih vidikov in idej trajnostnega razvoja (n = 236)

ti). Upoštevajoč druge skupine, zanje tudi velja, da so pri njih med vsemi skupinami najmanjše razlike v deležih avtorjev, ki se oziroma se ne sklicujejo na dokumente in raziskave v zvezi s TR. Skladno s pričakovanji pri njih lahko tudi opazimo statistično značilno manjši delež praznih umeščevalcev, ki se sklicujejo na obe vrsti gradiva.

Rezultati nakazujejo, da je nekoliko večji – čeprav neznačilno različen – delež šibkih umeščevalcev objavljaj prispevke v *Primorskih novicah*, zelo majhen delež pa je pisal v *Večeru*. Med njimi je statistično značilno več novinarjev, ki so pisali o TR eno leto ali več. Hkrati se pri njih nakazuje relativno večji delež novinarjev, ki so napisali prispevke različnih zvrsti. V primerjavi z drugimi skupinami se sorazmerno večji delež novinarjev iz te skupine sklicuje na raziskave in dokumente o TR. Šibki

umeščevalci se neznačilno razlikujejo od močnih idealistov glede povprečne dolžine prispevkov in povprečnega števila prispevkov na novinarja, čeprav so glede na obe omenjeni lastnosti objavljali statistično značilno daljša besedila kot prazni umeščevalci in javnopolitični instrumentalisti.

Med slednjimi je sorazmerno majhen delež novinarjev *Primorskih novic* in majhen delež novinarjev *Financ*, za katere je značilno, da ne objavljajo prispevkov različnih novinarskih zvrsti; zanje sicer velja, da večinoma pišejo interpretativne prispevke. Ob tem se nakazuje, da je med javnopolitičnimi instrumentalisti relativno večji delež novinarjev, ki o TR pišejo manj kot leto dni. Javnopolitični instrumentalisti so zelo podobni praznim umeščevalcem glede na povprečno število odstavkov v svojih prispevkih, močnim idealistom

Tabela 2.3: Skupine novinarjev glede na njihove lastnosti – bivariatne analize^a

Spremenljivka	Kategorija	n	PU ^b 122	ŠU 26	JPI 55	MI 33	Test ^a
Spletno mesto	<i>Delo</i>	79	43,0%	11,4%	26,6%	19,0%	$\chi^2=16,999$; df=12; p=0,15
	<i>Dnevnik</i>	64	53,1%	7,8%	26,6%	12,5%	
	<i>Večer</i>	40	60,0%	5,0%	22,5%	12,5%	
	<i>Primorske novice</i>	21	52,4%	33,3%	9,5%	4,8%	
	<i>Finance</i>	32	59,4%	9,4%	18,8%	12,5%	
Različna spletna mesta	Ne	232	52,2%	10,8%	23,7%	13,4%	$\chi^2=5,385$; df=3; p=0,146
	Da	4	25,0%	25,0%	0,0%	50,0%	
Novinarska zvrst	Informativna zvrst	216	51,9%	12,0%	22,7%	13,4%	$\chi^2=5,51$; df=3; p=0,138
	Interpretativna zvrst	20	50,0%	0,0%	30,0%	20,0%	
Različne zvrsti	Ne	203	53,7%	7,4%	27,1%	11,8%	$\chi^2=34,2$; df=3; p<0,001
	Da	33	39,4%	33,3%	0,0%	27,3%	
Čas pisanja	Manj kot eno leto	163	54,0%	2,5%	33,7%	9,8%	$\chi^2=66,784$; df=3; p<0,001
	Eno leto ali več	73	46,6%	30,1%	0,0%	23,3%	
Dokumenti	Se ne sklicuje	166	54,2%	7,2%	29,5%	9,0%	$\chi^2=27,004$; df=3; p<0,001
	Se sklicuje	70	45,7%	20,0%	8,6%	25,7%	
Raziskave	Se ne sklicuje	212	53,3%	9,0%	25,0%	12,7%	$\chi^2=12,182$; df=3; p<0,01
	Se sklicuje	24	37,5%	29,2%	8,3%	25,0%	
Skupaj		236	51,7%	11,0%	23,3%	14,0%	

Opombi:

a Statistično značilnost povezanosti med pari nominalnih spremenljivk smo preverjali s testom hi-kvadrat (+2). V primerih, ko niso bili izpolnjeni pogoji o minimalni velikosti teoretičnih frekvenc za preizkus +2, smo uporabili Kullbackov preizkus, ki ga v statističnem paketu SPSS označuje statistika Likelihood ratio (χ^2) oziroma vrednost razmerja verjetij.

b PU – prazni umeščevalci, ŠU – šibki umeščevalci, JPI – javnopolitični instrumentalisti, MI – močni idealisti

pa glede na povprečno število prispevkov. Še posebej zanimiva pa je ugotovitev, da se med njimi – v primerjavi z drugimi skupinami – zelo majhen delež novinarjev sklicuje na dokumente in raziskave o TR, čeprav, po drugih strani, izrazito poudarjajo javnopolitične instrumente in orodja v smislu načinov in ukrepov doseganja TR.

Med novinarji *Dela* je sorazmerno velik, med novinarji *Primorskih novic* pa majhen delež močnih idealistov. V tej skupini novinarjev ni značilnih razlik v zvrsteh, čeprav se nakazuje večji delež interpretativnih prispevkov. Mogoče pa je opaziti, da večji delež močnih idealistov objavlja prispevke

v različnih novinarskih zvrsteh. Čeprav je zanje značilno največje povprečno število prispevkov, pri čemer to ni statistično značilno od povprečja za šibke umeščevalce, pa se ti neznačilno razlikujejo od drugih skupin glede na povprečno število odstavkov znotraj prispevkov. Na podlagi tega dejstva bi torej lahko sklepali, da močni idealisti pogosteje pišejo, a njihovi prispevki niso značilno daljši od besedil novinarjev iz drugih skupin. Kljub temu ugotavljamo, da je med močnimi idealisti značilno večji delež novinarjev, ki se sklicujejo na dokumente in raziskave o TR, v primerjavi s tistimi, ki tega ne počnejo.

S prepoznavanjem skupin novinarjev glede na uokvirjanje TR v prispevkih lahko ugotovimo, da kadar novinarji petih slovenskih dnevnih časopisov, tj. *Dela*, *Dnevnika*, *Večera*, *Primorskih novic* in *Financ*, pišejo o trajnostnem razvoju, ta javni problem – kot z drugih vidikov nakazujejo tudi prejšnje študije (Lewis 2000; Tufte 2005; Jalarajan in Sreekumar 2011; Yadav in Rani 2011; Andreson 2013) – obravnavajo pretežno ohlapno, prevzemajo konformistični pogled ali se formalistično lotevajo družbenih procesov in odnosov, povezanih s TR. Le majhna skupina novinarjev prevzema reformistični ali radikalni pogled na trenutno družbeno življenje v tem okviru. Če razlike med skupinami pojasnjemo tudi glede na dinamiko med strukturo in individualnim delovanjem novinarjev, lahko skozi funkcije novinarjev v javni obravnavi TR razpravljamo o krizi klasične paradigme novinarstva, ki v slovenskem medijskem prostoru prevladuje od širših družbenih sprememb pred dvema desetletjema. Različne skupine novinarjev pomenijo tudi različne funkcije, ki jih prevzemajo novinarji v družbi, in z njimi povezane dimenzije kritične obravnave klasične paradigme novinarstva.

Največja skupina, prazni umeščevalci, v katero spada dobra polovica analiziranih novinarjev, v svojih prispevkih TR vključuje kot prazen pojem. Primer tovrstne obravnave TR je naslednji navedek iz novinarskega prispevka, objavljenega na spletnem mestu časopisa *Dnevnik*:

“Mediji so ključ, ki odklene vrata do vizije, ki jo imajo staroselci o trajnostnem razvoju. Moramo izkoristiti njihovo moč za trajnostni razvoj nas vseh”, je dejala Irina Bokova, generalna direktorica Unesca.²²

Skozi delovanje praznih umeščevalcev lahko prepoznavamo proces »faktualizacije« (npr. Johnson-Cartee 2005), s katerim novinarji posredujejo »gola dejstva« brez njihove kontekstualizacije, kar krni simbolno konstruiranje družbenega sveta in otežuje javno razpravo o obravnavanih vprašanjih. Tisti, ki padejo v to skupino, prevzemajo funkcijo

novinarjev posredovalcev, ki pozornost usmerjajo predvsem na vsakodnevna »dejstva«, pri čemer imajo podatki prednost pred idejami, posamično pred splošnim, dogodki pred dogajanjem, posamezniki pred skupinami in hierarhija pred kolektivnim (glejte Mander 1978).

Javnopolitični instrumentalisti, ki predstavljajo slabo četrtno vzorčenih novinarjev, v svojih prispevkih TR uokvirjajo predvsem z instrumenti izobraževanja, prepričevanja, napeljevanja in prisiljevanja. Naslednji primer upovedovanja v *Primorskih novicah* je značilen za to skupino novinarjev.

Ključni turistični strateški dokument so poimenovali Partnerstvo za trajnostni razvoj turizma 2012–2016 in v njem opredelili številne ukrepe, ki naj bi vodili do slovenske zgodbe o uspehu. Vizija je jasna: Leta 2016 bo turizem v Sloveniji v celoti temeljil na trajnostnem razvoju in bo kot zelo uspešna gospodarska panoga nacionalne ekonomije ključno prispeval k družbeni blaginji in ugledu naše države v svetu.²³

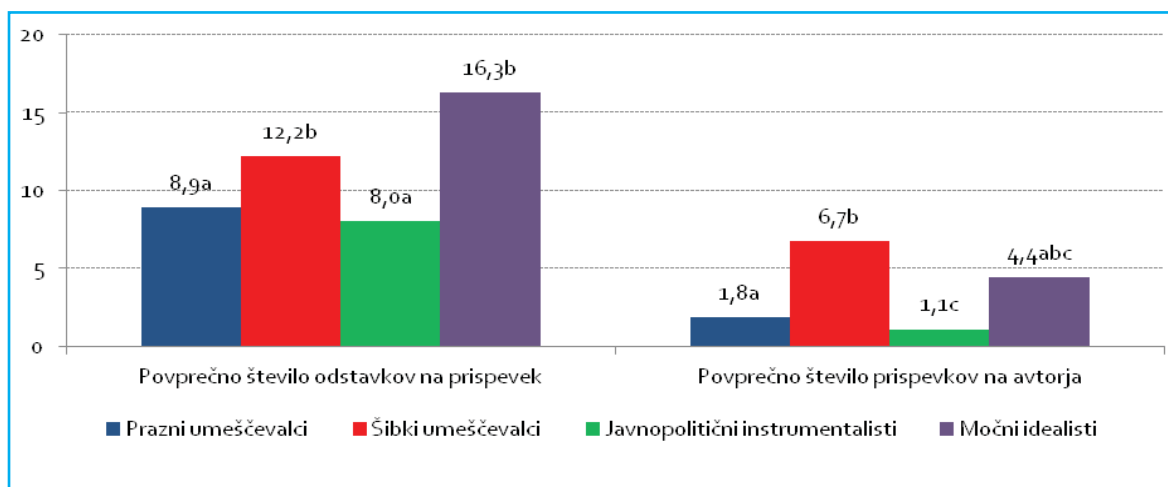
V delovanju javnopolitičnih instrumentalistov lahko prepoznavamo zanašanje novinarjev na uradne vire in »informacijske subvencije« (npr. Siggall 1973), s katerimi novinarji standardizirajo novinarski sporočanski proces, a hkrati tudi instrumentalizirajo kompleksnost družbenega življenja. S prepoznavanjem »monolitske« obravnave družbene realnosti, kot navaja Dahlgren (2009), lahko v tej skupini prepoznavamo novinarje formaliste, ki krnijo kompleksnost heterogene poznomoderne družbe skozi subvencioniranje informacij, ki nastaja v »koaliciji med javno in zasebno birokracijo in mediji« (Splichal 1997, 358).

Skupina šibkih umeščevalcev se s sklicevanjem na samozadostnost, lokalizacijo in nadzor onesnaževanja ter z omenjanjem normativnih načel TR tega javnega problema lotevajo skozi obstoječe institucionalne ureditve, torej brez sprememb samih ureditev. Primer iz *Dela* spada v ta okvir:

²² <https://www.dnevnik.si/1042545818/svet/1042545818>.

²³ <http://www.primorske.si/Slovenija-in-svet/Koncno-iz-turisticnega-supermarketa--v-butik-.aspx>.

Slika 2.2: Povprečno število odstavkov na prispevek in povprečno število prispevkov na novinarja po skupinah (n = 236)

Opomba: Statistično značilnost za razlike aritmetičnih skupin med skupinami smo preverjali z Welchovim F-testom, saj je bila kršena predpostavka o homogenosti varianc med skupinami. Statistična značilnost razlik aritmetičnih sredin za posamezne pare skupin je bila izračunana na osnovi Games-Howellovega post-hoc primerjalnega testa, kjer smo upoštevali petodstotno stopnjo značilnosti. Statistično neznačilne razlike v aritmetičnih sredinah med skupinami so označene s pari ujemajočih se indeksov (npr. a,a).

Za nameček je bila zasnova konstrukcije deležna kritik Ljubljanske kolesarske mreže. Kolesarji so opozorili, da usmerjanje pešcev in kolesarjev v spodnjo etažo mostu ni primerno, saj bo sploh kolesarje prisililo v velik ovinek, popolno prednost pa bodo imeli avtomobili, kar je v nasprotju z načeli trajnostnega razvoja.²⁴

Ta skupina prevzema funkcijo novinarjev konformistov, ki se TR kot javnega problema lotevajo sicer kompleksneje, vendar skozi svoje delo »normalizirajo«
vzpostavljene družbene odnose in procese ter jih na ta način reproducirajo (glejte Reese 1990). V njih se torej zrcali kritika klasične paradigme novinarstva (glejte Merrit 1995; Rosen 1996; Iggers 1999), da novinarji obstoječa razmerja moči predpostavljajo kot samoumevna, zato se širših družbenih vprašanj, kot je v tem primeru reformiranje obstoječe družbene paradigme razvoja, lotevajo ohlapno ali kvečjemu instrumentalno.

Skupina močnih idealistov v prispevkih izpostavlja vključenost državljanov v vprašanja, povezana s TR, in problematičnost kapitalizma kot produkcijskega načina. Na primer:

Težnja k trajnostnemu razvoju je kakopak prava smer, toda ena od kričečih dilem razvoja odgovornega turizma v revnejših državah je zanesljivo vprašanje, kako prepričati ljudi, ki živijo onstran materialnega udobja, da se temu odrečejo, če se jim začne prikazovati v podobi multinacionalk, ki pa so načeloma popoln antipod odgovornosti. Barbara Vodopivec meni, da bi se predvsem države morale zavedati, da si z odpiranjem velikim tujim družbam in množičnemu turizmu spodkopavajo prvobitne temelje za turistični razvoj. Brzdati bi morale kratkoročne apetite še zlasti multinacionalk, prednost pri razvoju ponudbe pa dajati lokalnim skupnostim: Toda vprašanje, kako ustrezno zapeljati turistični razvoj, je res kompleksno in silno težko ...²⁵

S poudarjanjem družbene neenakosti, pomanjkljivosti regulacije in nadzora nad onesnaževanjem novinarji prevzemajo reformistični in tudi radikalni pristop glede reševanja problemov TR. Močni idealisti praviloma v povprečju pišejo daljše prispevke glede na število odstavkov, v katerih se sklicujejo

²⁴ <http://www.delo.si/clanek/192589>.

²⁵ <http://www.delo.si/druzba/trip/stik-z-domacini-ne-multinacionalkami.html>.

na dokumente in raziskave, ter besedila, v katerih se pojavlja TR, upovedujejo tako v informativnih kot interpretativnih zvrsteh. Skozi to skupino lahko prepoznavamo funkcijo novinarjev zagovornikov, ki razlagajo družbeno dogajanje in ponujajo smernice, kako v tem okolju delovati (glejte npr. Splichal 2000; Anderson 2007; Waisbord 2008). Strömbäck (2005) na primer zagovorniško delovanje novinarjev, ki samo deloma pade v klasično paradigmo novinarstva, povezuje z »modelom participativne demokracije«, ki predvideva spodbujanje participacije državljanov v javnem življenju, delovanje v skupnosti in vzajemno reševanje skupnih problemov.

Analiza novinarskega uokvirjanja TR skozi funkcije novinarjev nakazuje, da v kompleksnosti sodobnega družbenega komuniciranja ter znotraj političnih in ekonomskih procesov, značilnih za prevladujočo razvojno paradigmo, novinarji slovenskih dnevnikov delujejo, kot bi zapisal Dahlgren (2009, 147), »nemočno«. Toda zaradi metodoloških in empiričnih omejitev študije je treba biti v tem sklepu zadržan. Prvič, v analizo novinarskega sporočanja in posledično umestitve novinarjev v posamezne skupine smo zajeli tudi intervjue, katerih avtorji so novinarji. Kljub temu da je novinarjev vpliv na vsebino velik (izbere vprašanja, vodi pogovor in je, v končni fazi, tudi podpisan kot avtor besedila), je vir bistvenega dela vsebine in-

terjuvanec, in ne novinar. Zato je študija z vidika zbiranja podatkov deloma omejena v analizi novinarskih obravnav in posledično prepoznavanju skupin novinarjev glede na uokvirjanje TR ter z njimi povezanimi družbenimi funkcijami. Drugič, študija je omejena le na besedilno raven novinarskega uokvirjanja TR ter zanemarljivo raziskovanje novinarske produkcije in percepcije. Z opazovanjem z udeležbo bi lahko bolj poglobljeno vpogledali v logiko uredniškega odločanja ter procese zbiranja informacij, selekcije in novinarskega upovedovanja. Prav tako bi lahko na primer s poglobljenimi intervjuji ali z anketo med novinarji natančneje analizirali razloge za nastanek prepoznanih štirih skupin novinarjev glede na uokvirjanje TR, dinamike med strukturo in individualnim delovanjem novinarjev ter pripadajoče družbene funkcije. Zato je v nadaljnjem raziskovanju kompleksnosti v novinarskem uokvirjanju TR in družbenih funkcij novinarjev v javni obravnavi tega problema pomembno stremeti k celovitemu proučevanju teh vprašanj – z razširjanjem empiričnega področja, ki bi zajemalo ves medijski krog, tj. produkcijo, besedilo in recepcijo, ter z metodološkimi inovacijami, ki bi temeljile na pogosto ločeni tradiciji kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja. To je še posebej pomembno v luči ugotovitve, da podobnih raziskav na temo TR v literaturi ne zasledimo.

3 IDEOLOŠKOST POROČANJA O TRAJNOSTNEM RAZVOJU

Razlike v razumevanju TR je mogoče pojasnjevati z vzroki za probleme TR, ki so izpostavljeni v množičnih medijih, ter z obsegom in usmeritvijo predlaganih strukturnih sprememb za spopadanje s temi problemi. Ta vidik sicer ne zajema celotnega spektra razlik v razumevanjih TR, lahko pa razkrije nekatere ključne vidike, predvsem, v kolikšni meri pri medijskem poročanju prihaja do depolitizacije pojma trajnostni razvoj. Depolitizacija problema lahko po eni strani zavzema obliko premeščanja iz sfere političnega v sfero trga (prim. Shaw in Black 2010), po drugi pa spreminjanje vrednotnega vprašanja v zgolj tehnično. V pozni moderni do »kulturne reifikacije tveganja« (Wynne 2002, 468) je tveganje razumljeno kot politično neproblematičen in vrednotno nevtralen problem, ki ga je najbolje prepustiti ekspertnim sistemom. Pomembno vprašanje je, v kolikšni meri se v medijskem poročanju o trajnostnem razvoju pojavljajo interpretacije, ki ne problematizirajo njegovih strukturnih vidikov, rešitve pa vidijo predvsem v ukrepih, ki delujejo znotraj logike nezmotljivosti prostega trga, in v kolikšni meri se pojavljajo interpretacije, ki zahtevajo temeljitejše strukturne spremembe in prevprašujejo možnost neskončne akumulacije kapitala na planetu z omejenimi viri.

3.1 Medijsko poročanje o vzrokih in rešitvah problemov trajnostnega razvoja

Analiza vzorca besedil razkriva, da mediji težijo h konservativnemu poročanju o problemih trajnostnega razvoja. Najpogosteje, v 15,1 odstotka vseh analiziranih prispevkov, so kot vzrok problemov TR izpostavljene konkretne pomanjkljivosti regulacije (npr. konkretni problemi določenega zakona, ne da

bi bil hkrati problematiziran obseg regulacije). Zelo pogosto, v 14,9 odstotka prispevkov, so omenjeni tudi individualni vedenjski vzorci posameznikov (npr. potrošne navade, energetska potratnost gospodinjstev). Redkejši so kritičnejši pogledi: neenaka porazdelitev dobrin in tveganja (8,9 odstotka prispevkov), protislovje med gospodarsko rastjo in človeškimi potrebami ali omejitvami okolja (7,6 odstotka prispevkov). Najredkejše so neoliberalne analize problemov TR, saj je obseg regulacije (npr. previsoki ekološki standardi) izpostavljen v le 2,1 odstotka prispevkov, prevelik obseg delavskih pravic ali prevelika togost trga dela v 1,1 odstotka analiziranih prispevkov, preveč potratna socialna država (npr. pokojninski in zdravstveni sistem, socialni transferji) pa v 0,9 odstotka analiziranih prispevkov.

Ko so v novinarskih prispevkih, ki omenjajo TR, predlagani ukrepi, pa je slika drugačna. Skladno s pogostostjo pojavljanja vzrokov so najpogosteje predlagani ukrepi znotraj statusa quo, sledi pa nenavaden preobrat: ko mediji poročajo o *vzrokih* problemov, so relativno pogoste interpretacije, ki izpostavljajo neenakost in izkoriščanje ter problematizirajo kapitalizem, neoliberalne interpretacije pa so marginalne. Ko pa poročajo o možnih rešitvah, so neoliberalne rešitve predlagane pogosteje kot reformistične, radikalne rešitve pa so povsem marginalne.

Najpogosteje predlagani ukrepi znotraj obstoječih institucionalnih ureditev (v 34,5 odstotka vseh prispevkov) smiselno ustrezajo najpogosteje omenjenim vzrokom za probleme TR (konkretne pomanjkljivosti regulacije in individualni vedenjski vzorci). Pogosteje, kot bi pričakovali glede na identificirane vzroke problemov TR, pa so pred-

lagani neoliberalni ukrepi (skupaj 13,1 odstotka; najpogosteje, v devetih odstotkih, krepitev tržnih mehanizmov in nižja obdavčitev najbogatejših, dobička ali finančne spodbude podjetjem (4,6 odstotka). Skoraj enako pogosto (skupaj 13 odstotkov) so omenjeni reformistični ukrepi, med njimi zlasti (10,2 odstotka) obsežnejša politična regulacija (npr. strožji okoljski standardi) ter redistribucija dobrin in tveganja od premožnejših k revnim (4,6 odstotka prispevkov). Radikalni ukrepi, kot je na primer alternativni, nekapitalistični produkcijski način, so omenjeni le v 2,5 odstotka prispevkov.

3.2 Viri različnih identificiranih vzrokov za probleme trajnostnega razvoja in predlaganih ukrepov zanje v medijskem poročanju

Za pojasnitev relativne pogostosti predlaganih neoliberalnih ukrepov si lahko pomagamo z analizo virov takih predlogov. Viri izjavljanja v analizi besedil sicer niso bili kodirani, na voljo pa so podatki o tem, na čigavo pobudo – medijev, politike, gospodarstva ali civilne družbe – je prispevek nastal, kar je lahko zadovoljiv približek pri ugotavljanju virov predlaganih ukrepov. Iz tabele 3.2 je razvidno, kako pogosto so v prispevkih, ki so nastali na pobudo akterjev s posamičnih področij, predlagani različni ukrepi.

V prispevkih, nastalih na pobudo medijev (npr. intervjujih, komentarjih), so ukrepi na splošno predlagani pogosteje kot v drugih prispevkih, predlogi pa so relativno konservativni, saj v njih močno prevladujejo ukrepi znotraj statusa quo in reformistični ukrepi. Glavni vir predlogov neoliberalnih ukrepov niso prispevki, nastali na pobudo akterjev iz gospodarstva, temveč tisti, ki so nastali na pobudo akterjev iz političnega sistema. V teh prispevkih izstopata predvsem odsotnost radikalnih ukrepov in izrazito nadpovprečno pojavljanje neoliberalnih ukrepov. Za prispevke, nastale na pobudo akterjev iz gospodarstva, je značilno predvsem, da v najmanjši meri sploh predlagajo kakršnekoli ukrepe, medtem ko tisti, ki so nastali na pobudo civilne

družbe, izstopajo po pogostosti zagovarjanja radikalnih ukrepov.

Da so mediji relativno konservativni, razkrija tudi analiza variance (*one way ANOVA*, tabela 3.3), kajti v primerjavi z drugimi nadpovprečno izpostavljajo rešitve znotraj statusa quo in reformistične rešitve. Gospodarstvo v medijih odstopa zgolj negativno (torej ko določene ukrepe predlagajo manj pogosto), saj v primerjavi z mediji manj pogosto predlaga ukrepe znotraj statusa quo in reformistične ukrepe, v primerjavi s politiko pa manj pogosto predlaga reformistične in neoliberalne ukrepe. Tudi tu se potrjuje presenetljivo odkritje, da neoliberalni ukrepi prihajajo predvsem iz sfere politike, in sicer mnogo pogosteje kot iz sfere gospodarstva.

Nepričakovano visoko naklonjenost politike neoliberalnim ukrepom in »zadržanost« gospodarstva do vsakršnih ukrepov v spletnih reprezentacijah si podrobneje oglejmo na konkretnih prispevkih. V tabelah 3.4 in 3.5 je predstavljenih pet najbolj neoliberalnih prispevkov, v katerih se najpogosteje omenjajo neoliberalne rešitve, in pet najradikalnejših prispevkov, v katerih se najpogosteje omenjajo radikalne rešitve.

Stališča v petih najbolj neoliberalnih prispevkih brez izjeme izhajajo iz političnega sistema in večinoma ne navajajo vzrokov za predlagane neoliberalne ukrepe. V prvem primeru gre za kratke povzetke stališč političnih strank do varčevanja v javnem sektorju in o javnih financah, pri čemer velika večina političnih strank zagovarja krčenje javnega sektorja in konsolidacijo javnih financ z zmanjševanjem proračunskih izdatkov (npr. s pokojninsko reformo). V drugem prispevku politične stranke obljublajo reforme pokojninskega sistema in trga dela, na primer »zmanjšanje razlik v pravicah, ki izhajajo iz različnih zaposlitvenih razmerij«, da bi se tako spopadli s preveč »togo« delovnopravno zakonodajo (SDS), spodbujanje »fleksibilnejših možnosti zaposlovanja« (SNS), uvajanje večje »fleksibilnosti z varnejšim zaposlovanjem in odpuščanjem« (LDS), večina političnih strank pa se tudi strinja, da je potreben dvig »upokojitvene starosti«.

Tabela 3.1: Pogostost pojavljanja štirih kategorij predlaganih ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja (n = 574 prispevkov)

	Število prispevkov	Odstotek prispevkov	Število odstavkov	Povprečje na prispevek
Znotraj statusa quo	314	34.5	733	0.80
Neoliberalni	119	13.1	319	0.35
Reformistični	118	13.0	311	0.34
Radikalni	23	2.5	78	0.09

Tabela 3.2: Primerjava povprečij kategorij predlaganih ukrepov glede na področje članka

Področje	Predlagani ukrepi				
	kakršnikoli	radikalni	reformistični	ukrepi znotraj status quo	neoliberalni
Mediji	3.09	.16	.69	1.48	.38
Politika	2.15	.02	.49	.69	.71
Gospodarstvo	.920	.08	.13	.47	.21
Civilna družba	1.48	.15	.24	.83	.09
Mešano	1.02	.04	.00	.61	.20
Skupaj	1.81	.09	.35	.82	.36

Legenda:

močno podpovprečno	podpovprečno	povprečno	nadpovprečno	močno nadpovprečno
--------------------	--------------	-----------	--------------	--------------------

Tabela 3.3: Primerjava pogostosti predlaganih ukrepov za trajnostni razvoj glede na področja delovanja akterjev (povzetek *one way* ANOVA; statistično značilne razlike pri 5-odstotni stopnji tveganja)*

	mediji	politika	gospodarstvo	civilna družba	mešano
Mediji		+ status quo	+ reformistični + status quo	+ reformistični + status quo	+ reformistični + status quo
Politika	- status quo		+ reformistični + neoliberalni	+ neoliberalni	+ reformistični
Gospodarstvo	- reformistični - status quo	- reformistični - neoliberalni			
Civilna družba	- reformistični - status quo	- neoliberalni			
Mešano	- reformistični - status quo	- reformistični			

* Plus pomeni, da se določeni ukrepi v člankih s področja, ki je navedeno v vrstici, v povprečju pojavljajo pogosteje, minus pa, da se pojavljajo redkeje kot v člankih s področja, ki je navedeno v stolpcu.

Stališča v petih najradikalnejših prispevkih so večinoma iz civilne družbe (v enem primeru je avtor član nadržavnozbornske stranke) in so v veliko večji meri utemeljena na analizi stanja. Gre za daljša, bolj analitična besedila, objavljena izključno v *Delovi Sobotni prilogi* in *Dnevnikovem Objektivu*. Avtorja prispevka *Razmišljati moramo kot celota, kot človeštvo* menita, da »prevladujoči (neoliberalni) gospodarski model« povzroča, da se »del sveta duši v presežkih materialnih dobrin, ki se zametujejo in ogrožajo okolje, drugi del poskuša ujeti razviti svet na enaki razvojni paradigmi, tretji pa se utaplja v odmiranju, revščini in lakoti«. V vseh prispevkih avtorji potrebo po radikalnih spremembah utemeljujejo z okoljsko oz. s socialno nevzdržnostjo obstoječega gospodarskega sistema, predlagajo pa ukrepe, ki segajo od uresničevanja egalitarne in okoljsko vzdržne družbe v relativno izoliranih skupnostih (»Prilagoditev ali smrt, drugega nam ne preostane«) do postopnega prehoda v »sonaravno trajnostni model napredka brez rasti in zmanjševanja socialne neenakosti« z uvajanjem reform, kot so zmanjšanje števila delovnih ur, enakomernejša porazdelitev dela in dohodkov ter večja obdavčitev ekološko spornih produktov (»Stalna gospodarska rast, okoljsko učinkovit odgovor na krizo?«).

Kako torej pojasniti odstopanje med identificiranimi vzroki in predlaganimi ukrepi, ko se vzroki, ki utemeljujejo neoliberalne rešitve, pojavljajo zgolj v 4,5 odstotka vseh prispevkov, neoliberalne rešitve pa so predlagane v 13,1 odstotka prispevkov?

Kot smo pokazali ob primeru sprejemanja dokumenta *Slovenska industrijska politika* (razdelek 1.3.1), vladni strateški dokumenti postavljajo v ospredje gospodarsko rast, okoljske in socialne vidike pa obravnavajo kot podrejene. Tudi v strateškem dokumentu *Slovenska industrijska politika*, ki je integralni del oblikujoče se nacionalne *Strategije razvoja Slovenije* (2014–2020), je v ospredje postavljena kontinuirana gospodarska rast, okolje razumljeno kot »razvojna priložnost«, državna regulacija pa predvidena predvsem v obliki spodbujanja in podpiranja podjetij. Taka vsebinska usmeritev odseva proces nastajanja dokumenta, saj so v njem

odločilno vlogo odigrali gospodarski akterji. Okvir dokumenta je Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo Republike Slovenije postavilo v sodelovanju z osrednjimi gospodarskimi akterji, saj akterji drugih družbenopolitičnih sfer naj ne bi izkazovali interesa oziroma njihovo sodelovanje ni bilo zamišljeno kot relevantno. Ti akterji so dobili možnost podajanja pripomb šele v fazi javne razprave.

Akterjem, ki so jim v interesu neoliberalne politike, je torej omogočen neposreden dostop do mehanizmov odločanja. Pri uresničevanju svojih interesov se v manjši meri odločajo za prepričevanje državljanov in oblike javnega pritiska, v večji meri pa neposredno pogajanje z nosilci moči. NVO in aktivistom na drugi strani tak neposredni dostop do centrov politične moči ni omogočen, zato svoje cilje v večji meri zasledujejo v civilni družbi. Njihova aktivnost je bolj kot v predlaganje konkretnih rešitev usmerjena v opozarjanje na probleme in na njihovo analiziranje. Ugotovitve potrjuje tudi analiza predlaganih kategorij ukrepov po letih, prikazana na sliki 3.1.

Pogostost pojavljanja ukrepov znotraj statusa quo močno niha, izrazito visoke vrednosti pa zavzema v obdobju državnozbornskih volitev (v letih 2004, 2008 in 2011). Porast pojavljanja neoliberalnih ukrepov se začne leta 2004, kar lahko pojasnujemo z dvema dejavnikoma: z izvolitvijo desno usmerjene vlade pod vodstvom SDS leta 2004²⁶ in predvsem z vstopom Slovenije v Evropsko unijo istega leta.²⁷ Ponovni porast zagovarjanje neoliberalnih ukrepov doživi leta 2011, ko se najpogosteje pojavljajo v predstavitev volilnih programov političnih strank,²⁸ kar nakazuje, da je prišlo med političnimi strankami do občutnega premika v desno, vsaj kadar govorijo o TR.

Predlogi radikalnih ukrepov se v povezavi s TR prvič pojavijo leta 2009, torej takrat, ko so se tudi v Sloveniji pokazale posledice velike recesije (po

26 Na primer <http://www.dnevnik.si/svet/174294>.

27 Na primer <http://www.delo.si/clanek/16237>, <http://www.dnevnik.si/svet/112104>, <http://www.delo.si/clanek/18387>.

28 Na primer <http://www.dnevnik.si/clanek/1042488671>, <http://www.dnevnik.si/clanek/1042490517>, <http://www.finance.si/333062/Kje-bi-lahko-v-Jankovi%C4%87evi-koaliciji-nastala-trenja>.

Tabela 3.4: Pet »najbolj neoliberalnih« prispevkov

Naslov	Avtor	Medij	Datum objave
Volitve 2011: Kandidatne liste o javnem sektorju in javnih financah ^a	Slovenska tiskovna agencija	<i>Dnevnik</i>	18.11.2011
Volitve 2011: Stranke o pokojninski reformi in reformi trga dela ^b	Slovenska tiskovna agencija	<i>Dnevnik</i>	25.11.2011
Kje bi lahko v Jankovičevi koaliciji nastala trenja ^c	Lana Dakić in Andreja Rednak	<i>Finance</i>	08.12.2011
Vlada krenila v pripravo socialnega sporazuma ^č	Mario Belovič	<i>Delo</i>	21.2.2012
Stranka LDS odgovarja na 27 državljskih vprašanj Matjaža Zwittera ^d	Stranka LDS	<i>Delo</i>	26.11.2011

a <http://www.dnevnik.si/clanek/1042488671>

b <http://www.dnevnik.si/clanek/1042490517>

c <http://www.finance.si/333062/Kje-bi-lahko-v-Jankovi%C4%87evi-koaliciji-nastala-trenja/>

č <http://www.delo.si/novice/politika/vlada-krenila-v-pripravo-socialnega-sporazuma.html>

d <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/stranka-lids-odgovarja-na-27-drzavljskih-vprasanj-matjaza-zwitter.html>

Tabela 3.5: Pet »najradikalnejših« prispevkov

Naslov	Avtor	Medij	Datum objave
Ekovasi: Pravična družba je možna ^e	Nara Petrovič	<i>Delo</i>	4.8.2012
Stalna gospodarska rast, okoljsko učinkovit odgovor na krizo? ^f	Dušan Plut	<i>Delo</i>	15.1.2012
Razmišljati moramo kot celota, kot človeštvo ^g	Luna Jurančič Šribar in Bojan Radej	<i>Dnevnik</i>	14.4.2012
V bistvu imamo bulimično državo ^h	Maja Čepin Čander (intervju z dr. Marto Gregorčič)	<i>Dnevnik</i>	20.3.2010
Prilagoditev ali smrt, drugega nam ne preostane ⁱ	Maja Prijatelj (intervju z Jonathanom Dawsonom)	<i>Delo</i>	28.8.2011

e <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/ekovasi-pravicna-druzba-je-mozna.html>

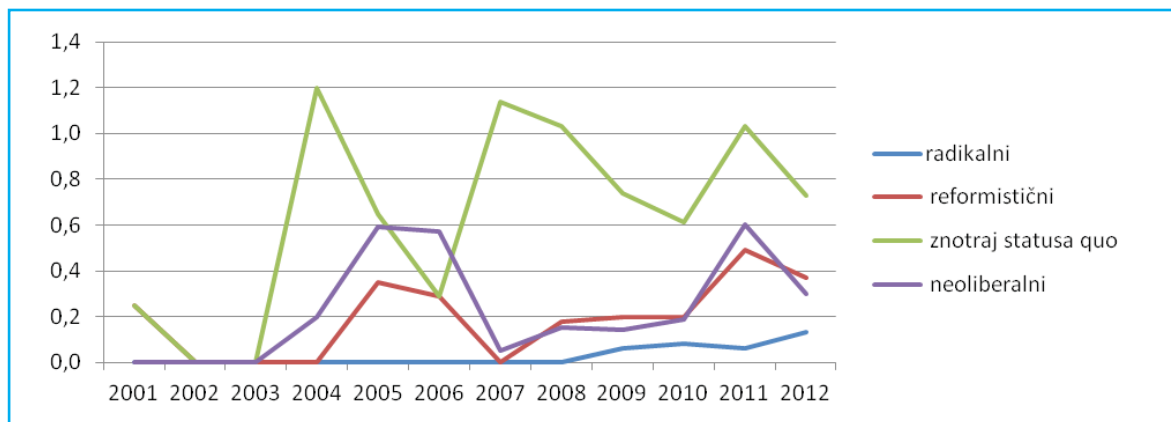
f <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/stalna-gospodarska-rast-okoljsko-ucinkovit-odgovor-na-krizo.html>

g <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042523434>

h <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042346288>

i <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/prilagoditev-ali-smrt-dругega-nam-ne-preostane.html>

Slika 3.1: Pojavljanje predlaganih ukrepov po letih (povprečja na prispevek)

3,4-odstotni rasti prejšnjega leta je BDP leta 2009 padel za 7,9 odstotka²⁹). Od takrat dalje je pogostost zagovarjanja radikalnih ukrepov, z izjemo volilnega leta 2011, počasi, a vztrajno naraščala. To je lahko posledica predvsem dveh dejavnikov: večje aktivnosti akterjev v civilni družbi in večje pripravljenosti medijev, da namenjajo pozornost tudi radikalnejšim pogledom.

Rezultati analize medijskega poročanja o TR nakazujejo, da je pojem trajnostni razvoj v javnem diskurzu večinoma obravnavan na način, ki ne ogroža obstoječih razmerij moči in je podrejen zahtevi po neskončni gospodarski rasti. Temeljite reforme, ki bi lahko zagotovile tak gospodarski razvoj, ki ne bi ogrožal socialnega standarda in naravnega okolja, so postavljene na rob zavoljo poslovnih priložnosti »zelenih« inovacij, »zelenih« davčnih olajšav in subvencij ter »zelenih« sponzorskih sredstev. Pojmu trajnostni razvoj s tem grozi, da bo postal depolitiziran, reduciran na posamične tehnološke inovacije, individualno delovanje posameznikov in material za publiciteto podjetij, da bo torej postal zgolj ime tržne niše, ne pa poziv k temeljitemu premisleku o (želeni) prihodnosti.

²⁹ http://www.stat.si/tema_ekonomsko_nacionalni_bdp1.asp.

Pomemben vzrok za tako obravnavo TR v medijskem poročanju je, da je dostop do mehanizmov odločanja in publicitete porazdeljen nesorazmerno v prid nosilcem politične in ekonomske moči. Analiza nakazuje, da imamo opraviti s pojavom »refeudalizacije« (Habermas 1962/1990) javne sfere, kjer se odločitve sprejemajo v pogajanjih za zaprtimi vrati in so šele naknadno podane v javno razpravo. V taki situaciji je publiciteta sprevržena v svojo reprezentativno funkcijo: njen smoter ni nadzor nosilcev moči, temveč legitimacija njihovih že sprejetih odločitev.

Izpostavljenih problemov poročanja o TR zato tudi ne smemo omejiti na vprašanje medijskega poročanja. Problemi odpirajo širša vprašanja nesorazmernih možnosti dostopa do mehanizmov odločanja, transparentnosti procesov odločanja in vloge organizacij civilne družbe. Doseganje TR ni odvisno zgolj od implementacije ustreznih tehnoloških rešitev, temveč zahteva tudi politične spremembe. Zahteva obsežno demokratizacijo političnih sistemov, ki bi omogočila, da bi prihodnji razvoj upošteval celoten razpon družbenih potreb, ne zgolj maksime neomejene gospodarske rasti.

4 INSTRUMENTI ZA DOSEGANJE ŽELENEGA VEDENJA DRŽAVLJANOV: TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT OHRANJANJE TRAJNOSTI KAPITALA

Sistemska regulacija trajnostnega razvoja kot dolgoročnega (in trajnega) razvojnega cilja temelji na javnopolitičnih instrumentih ali ukrepih, s katerimi javnopolitični akterji (predvsem država) poskušajo doseči določen način vedenja posameznikov in skupin. Tudi medijske obravnave TR so povezane s predstavljanjem javnopolitičnih instrumentov, ki naj bi spodbujali ali preprečevali določena dejanja ter informirali o vprašanih TR. Obravnava TR brez javnopolitičnih instrumentov (JPI) – oziroma ciljev brez sredstev za doseg ciljev – ne more biti produktivna. Vendar analiza besedil o TR v spletnih medijih kaže, da le slaba desetina analiziranih enot v spletnih medijih (911 od 9138 analiziranih odstavkov v 931 prispevkih) obravnava tudi konkretne JPI. Že samo zanemarjanje JPI v razpravah o TR sicer kaže na implicitno sprejemanje statusa quo, saj sprememb ni mogoče dosegati brez jasno opredeljenih JPI, vendar je za celovitejšo presojo podpore različnim modelom TR potreben podrobnejši pregled predlaganih JPI.

Civilnodružbene skupine, podjetja, še posebej pa državne institucije v okviru različnih modelov TR uporabljajo različne vrste JPI za zagotavljanje, spodbujanje ali usmerjanje TR. Na preprečevanje onesnaževanja se veže običajno računovodstvo, nad katerim bdijo zakonodaja ter drugi pravni akti s področja zdravja in okoljevarstva, ki določajo še sprejemljive stopnje onesnaževanja. Šibak TR se dosega z okoljskimi indikatorji in s tržno vodenimi JPI, kot so subvencije in kuponi za ogljične izpuste. Spodbujanje močnega TR vključuje predvsem učinkovito uporabo (prostovoljnega) zelenega računovodstva in indikatorjev TR. Idealni model TR

pa temelji na ponotranjenju norm o povezanosti narave in človeka ter zavedanju akterjev o potrebnosti radikalnih sprememb trenutnega načina produkcije, kar naj bi bilo dosegljivo predvsem z izobraževanjem in s kontinuirano socializacijo v smeri ekocentričnega odnosa do sveta.

Razdelitev javnopolitičnih instrumentov sledi ideji štirih medijev, ki delujejo z namenom posredovanja med funkcijami družbenega sistema po Parsonsu (1967) in Habermasu (1984, 1989). Slednji je Parsonsovo razdelitev kritično dodelal in štiri medije – *predanost vrednotam, vpliv, denar in moč* – umestil v dualistično pojmovanje družbenega sistema: v »svet življenja« in v »sistem«. Po Habermasu prva dva medija (predanost vrednotam in vpliv) ne avtomatizirata odločitev akterjev, medtem ko druga dva (denar in moč) usmerjata dejanja akterjev brez tega, da bi slednji morali upoštevati posledice svojih dejanj zunaj neposrednega konteksta. V tej luči so JPI doseganja TR poimenovani kot *instrumenti izobraževanja, prepričevanja, napeljevanja in prisile*. Po analogiji s štiričleno tipologijo medijev tudi izobraževanje in prepričevanje kot javnopolitična instrumenta za svojo implementacijo uporabljata jezik; pojavljata se v »posplošeni obliki komuniciranja«, kot zavezanost vrednotam in kot vpliv, ki sta v zadnji instanci zavarovana s sankcioniranjem neupoštevanja družbenih norm. Nasprotno pa sta drugi dve obliki instrumentov »krmilna« medija, ki delujeta na podlagi nagrad in kazni. Napeljujeta z denarjem in sankcionirata z močjo, »ne samo za to, da bi zmanjšala porabo interpretativne energije, temveč tudi z namenom izogibanja tveganju, da bi razpadlo kontinuirano delovanje« (Habermas 1989,

262); v našem primeru gre za delovanje v smeri šibkega TR oziroma preprečevanja onesnaževanja.

Predstavljena razdelitev JPI ni univerzalna; v literaturi se pojavlja kar nekaj različic spleta instrumentov, ki so večinoma prirejani objektu ali področju, na katerega naj bi bili aplicirani, ali pa kategorije sledijo obliki instrumentov, na primer ekonomskim, institucionalnim, informacijskim in sodelovalnim (Scholl idr. 2010, 41). V tem besedilu uporabljena razdelitev je hibrid omenjenih dveh pristopov, saj po eni strani upošteva področje, na katerem (naj) bi se instrumenti uporabljali, po drugi strani pa način uporabe. Primer je lahko izobraževanje, ki je predvidoma usmerjeno na državljane, manj na podjetja, oblika in način pa naj bi bila v demokratični družbi dogovorjena v sodelovanju z državljani. Analiza stopnje predvidenega sodelovanja državljanov potemtakem ponudi podobo bolj ali manj za pobude javnosti odprtega političnega sistema.

Razdelitev je taka zato, da bi ugotovili, ali množični mediji in v njih predstavljeni akterji iz politike, gospodarstva in civilne družbe poudarjajo preplet instrumentov tudi na področjih, ki so bila tradicionalno vodena, avtomatizirana in kontrolirana s posameznimi ločenimi instrumenti. Zasebno sfero podjetništva in njen odnos s potrošniki naj bi na primer tako krmilil denar, javno sfero pa naj bi z državo povezoval (politični) vpliv, ki se zgošča v mnenju javnosti, v nasprotni smeri pa naj bi državljane po njihovem (množičnem) pristanku v javnih zadevah usmerjale pravne določbe, ki so posledica političnih odločitev, ter socialni transferji. Javno – torej medijsko – izpostavljanje prepleta instrumentov bi pokazalo na sodelovanje družbenih podsistemov in medijev na področjih, ki so po demokratičnih standardih ločena oziroma jih liberalnodemokratična politična ureditev vsaj deklarativno ločuje, na primer ekonomijo in politiko ali ekonomijo in izobraževanje. S tem se odpira tudi vprašanje ideološkega delovanja v korist določenih družbenih skupin, na primer na področju izobraževanja, ki naj bi bilo načeloma ločeno od zasebnih podjetniških interesov. Se v politiki in civilni

družbi resnično bolj uporabljajo instrumenti prepričevanja in izobraževanja kot v gospodarstvu, na katero naj bi bile usmerjene predvsem denarne in pravne spodbude ter sankcije, ob tem, da ekonomija sama skrbi za odnose s potrošniki?

Poseben poudarek je na ekonomiji, saj jo nacionalni in mednarodni programi in strategije postavljajo v ospredje delovanja v smeri TR; značilen primer je strategija Evropske unije. Analiza tako sledi vprašanju, na katerih področjih se različni JPI največ uporabljajo, v kolikšnem obsegu posamezna družbena področja poudarjajo sodelovanje državljanov pri doseganju TR ter kam in s katerim namenom so JPI usmerjeni v gospodarstvu.

4.1 Splet politik za doseganje trajnostnega razvoja, izobraževanje in vloga državljanov – potrošnikov

Kako se različna uporaba instrumentov reprezentira v medijih, je mogoče razbrati iz povezovanja instrumentov s specifičnimi sferami delovanja, kot so mediji, politika, ekonomija in civilna družba. Iz tabele 4.1 je razvidno, da prispevki, ki obravnavajo medije in nanje vezano problematiko TR, največkrat omenjajo instrumente napeljevanja in prisiljevanja, kar pomeni, da največ pozornosti namenjajo denarnim kaznim ali spodbudam ter s pravnimi akti zakoličenemu zasledovanju ciljev TR. Povprečno se v enem prispevku omenjajo instrumenti prisiljevanja in napeljevanja 0,31- oziroma 0,29-krat. Obenem mediji največ pozornosti namenjajo politiki in gospodarstvu (27 oziroma 22 odstotkov vseh prispevkov, ki omenjajo JPI), civilni družbi pa slabih 20 odstotkov. Se pa na slednjo najbolj vežejo instrumenti izobraževanja (0,46-krat). Od instrumentov prepričevanja se jih največ omenja v povezavi s politiko, iz česar je mogoče sklepati na prepričevalne napore administrativnih in vladnih služb države oziroma na medijsko reprezentacijo teh naporov. Glede na definicijo uporabe posameznih instrumentov po družbenih podsistemi je pričakovano, da se med vsemi JPI v civilni družbi največ uporabljajo instrumenti izobraževanja. Na prvi po-

gled pa je nenavadno, da se v povezavi z gospodarstvom glede na vse JPI največ omenjajo *instrumenti prepričevanja* in *instrumenti izobraževanja*, najmanj pa instrumenti napeljevanja (tržno vodeni JPI) in pravno zavezujoči instrumenti prisiljevanja. Predstavljanje instrumentov prepričevanja (ekološki standardi, zeleno računovodstvo, dogovori in zaveze, ki niso zakonsko zavezujoči, konvencije, zaveze in pobude) se v našem modelu konceptualizacij TR veže na močni model TR. Ti instrumenti so mnogokrat usmerjeni v potrošnjo oziroma v grajenje podobe »zelenega« gospodarstva, ki pa ostane zgolj marketinška poteza, če ga ne spremljajo dejanske politike redistribucije bogastva, skrb za naravne vire, zmanjšanje emisij in pravična trgovina. Razkorak med predstavljenimi nameni in dejanskostjo pojasnijo besede predstavnika mladinskega združenja Brez izgovora Slovenija, ki je v eni izmed fokusnih skupin, izvedenih v projektu, poudaril namen grajenja dobrega imena, za kar se nemalokrat odločijo podjetja: »Perejo si reputacijo, zato da potem na koncu, nekje drugje, spet ustvarjajo višjo porabo, in s tem ko ustvarijo višjo porabo, ustvarijo tudi večjo škodo. Če sem torej nekaj dobrega naredil za okolje, je bil ta trade off nekje drugje.«

Tudi med državljani je več pristašev izobraževanja in spreminjanja ravnanja z zgledi kot pa s prisilnim in z denarnim usmerjanjem vedenja ljudi, skupin in institucij. Mediji prav tako najpogosteje med vsemi instrumenti obravnavajo izobraževanje in prepričevanje. Med 652 anketiranimi državljani jih večina zagovarja »mehkejšo« pristope, čeprav jih nezanemarljiv delež meni, da je ravnanje do soljudi oziroma narave mogoče učinkovito spremeniti le s sankcioniranjem neželenega ravnanja (slika 4.1).

Očitne razlike pri ocenah uspešnosti kaznovanja oziroma usmerjanja ravnanja z denarjem pa se kažejo glede na to, ali naj bi sankcije spremenile ravnanje do soljudi ali narave. Državljani menijo, da je kaznovanje uspešnejše pri sankcioniranju škodljivega ravnanja z naravo, medtem ko naj bi bil denar večja spodbuda pri odgovornejšem ravnanju do soljudi.

Ob tem se velja vprašati, kakšna je v tej razdelitvi vloga državljanov oziroma kako v definiranju različnih politik sodeluje javnost. V liberalno-demokratskih ureditvah zahodnih družb naj bi slednja nadzirala državo in ji postavljala zahteve, kako pravno urejati dejanja, ki povzročajo posledice za širšo družbo, s čimer doseganje ciljev TR kliče po različnih načinih vladovanja (angl. *governance*), kot pojasnjujejo Zeijl-Rozema in drugi (2008, 411). Po besedah omenjenih avtorjev tako vladovanje zajema krmiljenje in skupno odgovornost države, trga in civilne družbe, po svoji obliki pa je bolj ali manj hierarhično oziroma manj ali bolj deliberativno, pri čemer slednje vključuje oblikovanje skupnih ciljev z dialogom in učenjem.

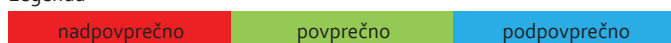
Evropska komisija in Evropski parlament v svoji reviziji strategije TR iz leta 2005 izpostavljata gospodarstvo kot osrednji steber v doseganju skladnega TR, stebra socialnega in okoljskega razvoja sta mu podrejena: »Močna Evropska unija je osrednjega pomena in del TR; pomagala bo generirati sredstva za investicije, na primer v čistejše okolje, v boljše izobraževanje in skrb za zdravje ter družbeno zaščitenost. In nasprotno, bolj trajnostna izraba naravnih virov in povečana socialna pravičnost sta osrednjega pomena za naš ekonomski uspeh« (Evropska komisija 2005, 4). Strategije doseganja TR na ravni Evropske unije se neprestano ocenjujejo in revidirajo, kar v letu 2009 rezultira v posebnem poudarjanju spleta politik, ki naj uravnotežijo ekonomski, socialni in okoljski razvoj s posebnim poudarjanjem korporativne odgovornosti: »Komisija in mnoge članice EU so povečale svoje napore za promocijo korporativne družbene odgovornosti s poudarkom na dialogu med deležniki« (Evropska komisija 2009, 3, 4). Vendar pa v tem dokumentu javnost kot publika, posebej pa njena aktivna vloga, ni niti omenjena, enkrat samkrat se omenja javni dialog v povezavi s problematiko ribištva, državljani pa se omenjajo enkrat, in sicer v povezavi z zdravstvom.

Evropska unija torej močno poudarja vlogo korporativnega sektorja, zanima pa nas, kako se ta vloga prikazuje slovenskemu občinstvu, ter pred-

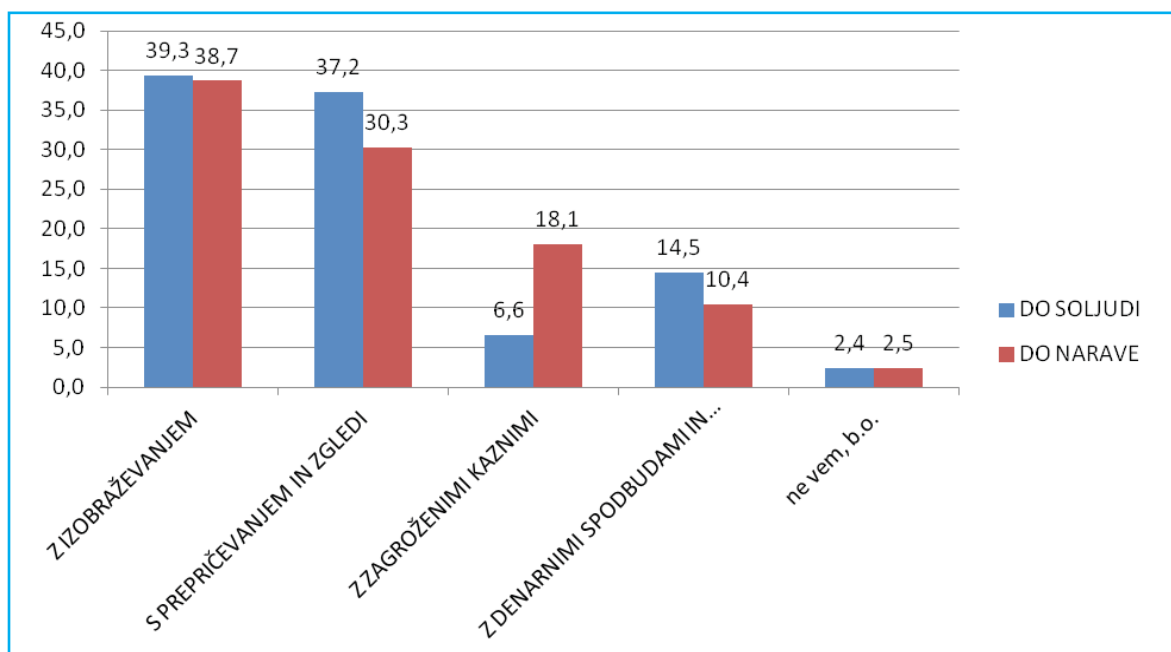
Tabela 4.1: Povprečna pogostost omemb posameznih JPI v prispevkih glede na družbena področja (n= 9138; enota: odstavek)

Družbena področja	Število prispevkov	Javno-politični instrumenti			
		izobraževanja	prepričevanja	napeljevanja	prisiljevanja
Mediji	181	0,25	0,25	0,29	0,31
Politika	243	0,27	0,35	0,28	0,30
Gospodarstvo	212	0,30	0,30	0,26	0,18
Civilna družba	164	0,46	0,19	0,21	0,20
Mešano	85	0,41	0,25	0,33	0,15
Nedoločljivo	26	0,27	0,15	0,15	0,04
Skupaj	911	0,32	0,28	0,27	0,23

Legenda

Slika 4.1: Mnenja o učinkovitosti različnih načinov spreminjanja vedenja do soljudi in do narave (v odstotkih, n = 652)*

*Vprašanje: Kaj menite, s čim od naštetega bi najučinkoviteje dosegli, da bi se ljudje bolj odgovorno vedli do soljudi (narave)?
Odgovor: Z izobraževanjem ...

vsem, ali se predvideva, da bodo državljani skozi politični proces sodelovali pri definiranju pravnih okvirjev delovanja ekonomije in tudi smernic dialoga med deležniki podjetij. Državljanom je v slovenskih medijih pripisana dokaj aktivna vloga na področju politike – v člankih o medijih in medij-

ski problematiki je neposredna udeležba pri sprejemanju odločitev v povprečju omenjena 0,48-krat na članek, na vseh drugih področjih so mnogo nižja povprečja: politika, denimo, 0,26 omembe na članek, kar pa je še vedno drugo najvišje povprečje (tabela 4.2).

Tabela 4.2: Primerjava povprečij omemb načinov vključevanja državljanov na članek po posameznih družbenih področjih (n = 9138; enota: odstavek)

	Število člankov	Neposredno odločanje	Nadzorstvena funkcija	Deliberativna funkcija	Državljeni kot naslovniki odločitev	Državljeni kot individualno odgovorni
Mediji	181	0,48	0,08	0,14	0,17	0,03
Politika	243	0,26	0,13	0,16	0,24	0,01
Gospodarstvo	212	0,02	0,02	0,01	0,02	0,00
Civilna družba	164	0,14	0,16	0,11	0,10	0,05
Mešano	85	0,01	0,00	0,12	0,11	0,02
Nedoločljivo	26	0,04	0,00	0,12	0,04	0,00
Skupaj	911	0,20	0,08	0,11	0,13	0,02

Legenda

nadpovprečno	povprečno	podpovprečno
--------------	-----------	--------------

Državljanje politični sistem največkrat omenja v povezavi z neposrednim odločanjem, obenem pa skoraj tako pogosto tudi kot naslovnike odločitev, kot ciljno skupino političnega. Državljeni so v tem pomenu prejemniki informacij, ciljna skupina izobraževanja, usposabljanja, predvsem pa zakonov in drugih predpisov, s čimer se poudarja njihova pasivna vloga. Politični sistem jih definira kot naslovljence politik 0,24-krat na članek, kar je tudi najvišje povprečje takega načina (ne)sodelovanja glede na druga družbena področja. Zanimivo je, da jim tudi civilna družba največkrat pripisuje dokaj pasivno vlogo nadzora nad izvajanjem politik, vendar v povprečju kmalu sledi zavzemanje za neposredno odločanje državljanov. Individualna odgovornost državljanov kot nosilcev TR se po področjih omenja relativno malokrat, vendar največkrat ravno v povezavi s civilno družbo. Odstotki so povsod dokaj nizki, ravno pri civilni družbi pa so v rubriki individualne odgovornosti najvišji – 41,2 odstotka vseh člankov, ki omenjajo individualno odgovornost. V povprečju to pomeni 0,05-krat na članek o civilni družbi. Medtem ko je mogoče iz primera državljanov kot naslovnikov politik razbrati hierarhičen način vladovanja, pri katerem se politiki prepušča vloga razsvetljevalca in vodnika v lepšo prihodnost, je drugi primer pasivnih državljanov dokaj skla-

den s pristopom »*new age*«, ki možnost družbenih sprememb postavlja v meje delovanja posameznika brez njihovega povezovanja in kolektivne usmeritve v širšo družbo. Pasivna vloga državljanov je skladna tudi s promocijo odgovornega in zelenega potrošništva, ki je poleg usmeritve na stran produkcije tudi osrednja strategija Evropske unije. »Preference potrošnikov so temeljno gonilo proizvodnje – na primer povpraševanje po organskih produktih vodi razvoj organske agrikulture« (Eurostat 2007, 100).

Konkretno v Sloveniji pa se vloga državljanov pri političnem odločanju o gospodarskih trendih in modelih razvoja, torej o gospodarstvu na splošno, omenja samo v petnajstih člankih od vseh člankov, ki omenjajo različne vrste sodelovanja državljanov v političnem procesu oziroma v definiranju spleta trajnostnih politik, kar znese sedem odstotkov vseh člankov. S poudarjanjem pasivne vloge državljanov in z že navedeno ugotovitvijo, da se gospodarske teme največ povezujejo z izobraževanjem in s prepričevanjem (tabela 5.1), je toliko bolj upravičena ugotovitev, da tudi dialog deležnikov predvideva že vnaprejšnje zakoličenje interesov, torej strateško okvirjanje in postavitve meja razprave, še preden do nje mogoče pride.

Predstavljeni odnos gospodarstva do pasivne vloge državljanov v njihovem udejstvovanju v

politični javni sferi sovpada z liberalnim razumevanjem javnosti in političnega, pri čemer je zasebna sfera kot sfera ekonomije izvzeta iz demokratične odgovornosti, čeprav je temelj preživetja in obenem močno določa procese v drugih podsistemih družbe in v svetu življenja, vključno z intimno sfero in s sfero uživanja uporabnih vrednosti, torej produktov, ki so kupljeni na trgu. Take ugotovitve so skladne tudi s teorijo dualne družbe, ki na eno stran postavlja sistem z ekonomijo in s politiko, na drugo pa svet življenja z intimno in javno sfero. Svet življenja vključuje javno sfero, v kateri po Habermasu (1989, 520) *klienti* in *državljeni*, torej volivci in člani javnosti, vzpostavljajo interaktivni odnos s političnim sistemom, ter zasebno sfero, iz katere odnos z ekonomsko sfero vzpostavljajo *potrošniki* in *zaposleni*.

Potrošniki vzpostavljajo prostovoljen odnos z gospodarstvom na trgu končnih izdelkov, državljani kot člani javnosti pa ob volitvah postanejo celo del političnega sistema, vloge obojih pa niso zakonsko določene, tako kot vlogi zaposlenih in klientov države, temveč »so v obliki pogodbenih razmerij in državljanskih pravic« (prav tam, 321). Kontrola nad posamezniki v teh vlogah je mnogo težja kot kontrola nad zaposlenimi in klienti države, katerih ravnanje, pravice in dolžnosti določajo pravne določbe. Pri doseganju ciljev TR bi to pomenilo, da je pri omenjenih dveh vlogah treba uporabiti instrumente izobraževanja in prepričevanja, saj napeljevanje ne zagotavlja uspeha, prisiljevanje pa ni učinkovito.

Predvidevanje, da se z gospodarstvom kot delom sistema povezuje predvsem denar (instrument napeljevanja), se izkaže kot napačno. Rezultati prav tako kažejo, da se z gospodarstvom ne povezuje sodelovanje državljanov pri, na primer, sprejemanju regulativnih politik. Obenem pa se gospodarstvo največ odloča za instrumente izobraževanja in prepričevanja, ki pa se po predvidevanjih bolj vežejo na javno sfero in politiko. Rezultati kažejo, da jih politika predvideva, vendar jih predvideva tudi gospodarstvo, kar ni bilo pričakovano. In ker se sodelovanje državljanov v političnem sistemu ne

predvideva, so omenjeni instrumenti lahko usmerjeni samo še na zasebnost potrošnje in zaposlene.

Po takem ključu lahko pričakujemo hegemonski boj za primat pri definiranju pomena in ideje TR ter iskanje pristanka za moralno vodstvo pri doseganju trajnostnih ciljev. Pričakovati je mogoče, da v javnosti poteka soočenje med dvema skrajnostma, pri čemer en pol predstavlja zagovor trga, drugi pa išče poti za radikalne spremembe političnega in ekonomskega sistema. Vendar pa pri tem ne smemo spregledati visoke stopnje poudarjanja neposredne udeležbe v odločanju o poteh in ciljnih TR, vendar udeleženci fokusnih skupin poudarjajo, da so mehanizmi odločanja nemalokrat močno oddaljeni od deklarativnih zavez o sodelovanju vseh zainteresiranih za rešitev določenih problemov. Predstavniki sindikatov meni:

/.../ drugače ni tako javno publicirano. To pomeni, da so zadeve, o katerih se nekje odloča, vedno povezane z interesnimi skupinami v ozadju; enako je s sindikati. Vemo tudi, kdaj bo sprejet nek zakon na temo, ki nas zanima tako ali drugače, pa ga lahko skrivajo ali ga ne, a kar nas zanima, to tudi izpeljemo. Gre za interesne skupine. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je, kako s preventivnimi mehanizmi to spraviti v sprejemljiv okvir. Najbrž ni prav, da neka skupina brez interakcije s celotno družbo dosega svoje cilje, kajti to je zagotovo v škodo nekoga drugega. Ali je to za skupnost boljše ali ne, bi se prav tako lahko vprašali. Vedno pa je razlika v moči, s katero kdo uresničuje svoje cilje.

Pričakovati je mogoče, da zagovor zelenega potrošništva na drugi strani spodbudi kritiko individualizma in ponudbene strani, medtem ko zagovorniki trga igrajo na strune racionalnosti potrošnika, njegove odgovornosti za dobrobit prihodnjih generacij, proizvodno stran pa prepustijo avtomatizmu usklajevanja ponudbe in povpraševanja. Udeleženci fokusnih skupin se močno zavedajo prelagnja odgovornosti na potrošnike, medijske reprezentacije poudarjanja učinkovitosti usmerjanja ekonomije s potrošnikovim denarjem pa nasprotno nemalokrat zamolčijo namene in posledice korpo-

rativnega stimuliranja odgovorne potrošnje. Predstavniki nevladne organizacije Brez izgovora Slovenija pojasnjuje: »Smo kot potrošniki krivi, da smo kupili izdelek, ki je bil za okolje škodljivejši? O tem, zakaj se je tak izdelek sploh pojavil na trgovskih policah, pa se nihče ne vpraša. Po načelih svobodnega trga torej lahko dam bazuko v roke otroku v tretjem razredu osnovne šole, kajti če se hoče z njo igrati v šoli, naj se igra ...«

4.2 Sodelovanje državljanov pri oblikovanju okoljskih politik in instrumentov

Dokument *Pregled strategije Evropske unije za trajnostni razvoj v letu 2009* je namenjen usklajevanju politik in instrumentov na področju trajnosti z močnim poudarkom na ekonomiji, ki uporablja energijo z nizkimi ogljikovimi izpusti ter temelji na znanju in obnovljivih virih. Vsa druga področja, ki sestavljajo trajnostni družbeni razvoj, in ne samo okoljskega, so predstavljena v povezavi z gospodarstvom, pa naj gre za problematiko zdravja, migracij ali družbene vključenosti. Pri zadnji temi je na primer še posebej izpostavljen problem brezposelnosti v povezavi z zdajšnjo finančno in gospodarsko krizo. Strategije doseganja ciljev poudarjajo splet politik, ki po področjih zahtevajo ali predvidevajo različno vključevanje državljanov pri njihovem definiranju in implementaciji. V medijih se na vseh področjih, kot smo že ugotovili, poudarjajo velika vloga instrumentov izobraževanja, vključevanje državljanov v neposredno odločanje, obenem pa so državljani predstavljeni tudi kot pasivni naslovniki politik ali nadzorniki. To protislovje bomo najprej poskušali pojasniti z analizo JPI in predvidenega sodelovanja državljanov pri njihovem oblikovanju.

Državljanse se pri političnem dogovarjanju o doseganju TR in uporabi instrumentov za njegovo realizacijo največkrat omenja kot neposredno sodelujoče, kot (so)nosilce javnih odločitev (0,16-krat na članek), mnogokrat pa so omenjeni tudi kot naslovniki odločitev o uporabi JPI in kot udeleženci v razpravi (povprečno 0,14-krat na prispevek). Po

eni strani prispevki zagovarjajo participacijo državljanov, po drugi pa hierarhično vodeni splet JPI. Od vseh instrumentov pa se državljanse v prepletu sodelovanja v političnem procesu in JPI največkrat omenja v povezavi z instrumenti prisiljevanja (48,5 odstotka prispevkov), sledijo instrumenti izobraževanja in prepričevanja.

Križanje neposredne participacije in hierarhične, od zgoraj navzdol vodene implementacije instrumentov, kjer je glavni igravec administrativni sistem, po eni strani kaže na prikazovanje želenega sodelovanja v javni razpravi o zakonskem urejanju ciljev TR, na drugi pa na nadzorovanje in usmerjanje dejanj državljanov ter podjetij z zakonskimi sankcijami. Udeleženci fokusnih skupin so poudarjali, da je dejanska pripravljenost političnih elit, strank in vladnih služb za sodelovanje z državljani ter NVO zelo odvisna od njihovih interesov, zakoličene smeri delovanja, volilnih ciklov in seveda lobijev.

Predstavniki NVO, aktivisti in tudi predstavniki podjetniškega sektorja so v razgovorih nemalokrat izpostavili spoj politike in kapitala, predvsem kapitala močnih industrij. Če se politika še kaže kot nevtralna do posameznih podjetij z namenom omogočanja znosnega konkurenčnega okolja, je na makroekonomski ravni močno na strani trenutnega načina produkcije, pojasnjujejo številni kritični avtorji (npr. Wayne 2003). Takó dejanskost komentirajo tudi udeleženci fokusnih skupin, npr. predstavnica multinacionalnega telekomunikacijskega operaterja:

Javne institucije pa so odvisne od politike. Zakaj regulator na telekomunikacijskem trgu v Sloveniji že enkrat ne prepove postavljati dodatnih telekomunikacijskih omrežij? Res, grozna sem, šef me, upam, ne bo slišal, ampak vsak operater postavlja svoje bazne postaje in svoje omrežje. Zato ker ni mogoče, da bi kdo v tej državi rekel, naj se odneha, ker je država zares posejana z baznimi postajami, da ni več dovoljena gradnja in naj se operaterji združijo. Zakaj? Zaradi politike, v ozadju politike pa je kapital. Ni res? Vse je povezano. Kapital in politika. V Sloveniji pa nam je tako že vse jasno: kdo, koga, kje, zakaj. Mar ne? Ampak

kapital je večinoma prav v takih industrijah, ki so donosne in paradne, tako močan, da politika žal sploh ne upošteva javnih interesov. Več primerov je takih, v energetiki še vrsti podobnih primerov.

Medijska podoba TR in akterjev, na katere so usmerjeni JPI, je dokaj kompleksna in pogosto protislovna, predvsem v poudarjanju nujnosti sodelovanja javnosti na eni strani ter vertikalnih usmerjevalnih naporov dominantnih akterjev na drugi.

4.3 Trajnostna ekonomija za trajnost kapitala

Trajnostni razvoj lahko definiramo kot spoj trajnosti, ki pomeni »nezmanjševanje kapitala« v času in razvoja, ki naslavlja »povečevanje dohodka«, kritično ocenjuje Radermacher (1999) množstvo idej o TR, ki večinoma izhajajo iz zaskrbljenosti nad zmanjševanjem naravnih virov. Zato ne preseneča, da se je v javnosti razprava o TR močnejše razvnela šele po poročilu Rimskega kluba o posledicah naftne krize v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Tudi Evropska komisija v svojih dokumentih očitno povezuje socialne in okoljske probleme predvsem s stranjo produkcije oziroma z reproduktivno potrošnjo na medpodjetniških trgih: »Vzorci potrošnje, predvsem potrošnje energije, jasno kažejo neželeni razvoj, medtem ko vzorci produkcije kažejo pozitivne znake« (Evropska komisija 2009, 6). Tukaj je deloma mišljena tudi potrošnja energije gospodinjstev, vendar isti dokument priznava, da večino onesnaževanja prispevata industrija in transport. Po prepričanju Evropske unije naj bi že ideja korporativne družbene odgovornosti industrijo na pobudo njenih deležnikov vodila v bolj zeleno prihodnost, obenem pa naj bi ohranila dohodek in delovna mesta. Dejansko pa so številni projekti podjetij usmerjeni bolj v grajenje dobrega imena kot nematerialne postavke njihove aktive. Udeleženka fokusne skupine, predstavnica Društva Združenih narodov za trajnostni razvoj (UN Global Compact) ocenjuje:

Veliko je primerov, ki kažejo, da so podjetja pod pretvezo, da investirajo veliko denarja v neka-

kšne projekte, sponzorirana. Potem pa so v resnici trajnostno in ta dogma je neskončna. Osebnostem v konfliktu sama s sabo, ker se človek pač vedno vpraša, koliko bo vseeno sodeloval na ta način, koliko bo kje drugje dobrega naredil z njihovim denarjem, če mu ga že dajo, kajti drugače ga bodo tako dali komu drugemu in bodo ravno tako izpadli trajnostni.

Omenjeni projekti so nemalokrat namenjeni izobraževanju »zelenih« končnih potrošnikov, ki večinoma neposredno ne vplivajo na strateške odločitve podjetij, na primer na selitev umazanih tehnologij v države z ohlapnejšo okoljsko zakonodajo. Vsaj tako je mnenje kritičnih raziskovalcev, dodamo pa lahko, da se običajno instrumenti izobraževanja ne namenjajo podjetjem, v povezavi z gospodarstvom se potemtakem lahko usmerijo samo na potrošnjo.

Ekonomski sistem je močno reguliran s pravom, predvsem z institutom zasebne lastnine, znanim že iz rimskega prava, torej pravico do uporabe lastnine, pravico do sklepanja pogodb ter sprejemanja obveznosti, ki jih prinaša lastnina (Lah 2002, 51). Pravo je temelj JPI prisiljevanja, njegovo realizacijo pa najdemo tudi v obliki zakonsko določenih spodbud (subvencij) in denarnih kazni pri instrumentih napeljevanja. Vendar pa industrija v svojem (kapitalističnem) načinu produkcije niti ne potrebuje prav veliko regulacije in poseganja v domnevno še kar sprejemljivo pozitivno usmeritev v socialne temelje trajnosti, razen za preprečevanje onesnaževanja, kot ocenjuje Evropska komisija. V tem okviru je treba stimulirati predvsem inoviranje in na znanju temelječo produkcijo, ki bo sama po sebi poskrbela za socialno vključenost in prinesla gospodarsko rast, katere počasnost je glavni krivec za brezposelnost (Eurostat 2007, 13, 14). Mogoče je naključje, vendar tudi analiza prispevkov slovenskih medijev kaže najvišjo povezanost med spletom JPI in ukrepi, ki naj na strani gospodarstva ne bi prav veliko spremenili, torej z ukrepi za ohranjanje statusa quo. Vsi štirje tipi JPI (izobraževanja, prepričevanja, napeljevanja in prisiljevanja) se v največji meri omenjajo – v skoraj 74 odstotkih vseh prispevkov o JPI in regu-

laciji gospodarstva – za *ohranjanje statusa quo*, kar sovпада s prizadevanjem za *šibak trajnostni razvoj*, kjer je deklarativna zavezanost načelom doseganja TR mnogo močnejša od dejanskega prakticanja. Za ohranjanje statusa quo je značilno tudi najvišje povprečje omemb JPI na prispevek (0,34), sledijo reformistični in (0,15) in neoliberalni ukrepi (0,13), medtem ko radikalni ukrepi praktično niso omenjeni (0,03 omembe na prispevek).

Reformističnim ukrepom lahko pripišemo prizadevanje za *močan trajnostni razvoj z ukrepi za politično regulacijo ekonomije* (obstoječega produkcijskega načina). Zanje je značilno, da so sproženi od zgoraj navzdol, torej od države, ki so ji na voljo najučinkovitejši JPI, ki se vežejo na denar in moč. Od vseh reformnih ukrepov se jih največ omenja v zvezi z zakonskimi določbami (57,3 odstotka) in denarnimi spodbudami ali sankcijami (39,6 odstotka). Na radikalne ukrepe se JPI vežejo redko, se pa zato toliko več pojavljajo v povezavi z neoliberalnimi ukrepi, v povprečju 0,13-krat na prispevek. Neoliberalni ukrepi se najmočneje vežejo na instrumente napeljevanja, saj je potrošnike v popolno delovanje »zelene« tržne ekonomije še najlažje prepričati z denarjem. Ko pa se ti instrumenti uporabljajo v gospodarstvu (npr. trgovanje z emisijskimi kuponi), pa velja spomniti, da so ravno ti mehanizmi plod neoliberalnih procesov doseganja trajnosti.

Zagovor statusa quo, ki ga spremlja razpad države blaginje v kombinaciji s finančno in z gospodarsko krizo, zahteva močno ideološko angažiranje spleta instrumentov za ohranjanje sedanjega načina produkcije, na primer zagovor zelenega potrošništva ali poudarjanje, da je izbira glede onesnaževanja pa tudi življenjske usode ali celo usode prihodnjih generacij v rokah vsakega posameznika. Izobraževalni sistem – bodisi kot javni servis bodisi udejanjen v izobraževalnih delavnicah NVO ali celo podjetij – je eden najmočnejših ideoloških aparatov države in ravno izobraževanje dosega najvišjo stopnjo omemb v prispevkih o ukrepih na področju gospodarstva – 42,5 odstotka vseh prispevkov, ki obenem omenjajo JPI. Protislovnost uporabe izobraževanja in opozarjanja na probleme netrajnosti v navezavi z

gospodarstvom in s politiko pojasnjuje tudi predstavnik Inštituta za afriške študije:

/z/a nevladnike je podobno, kot si ti rekel za šolo. Nevladniki, na žalost, smo postali ideološki aparat države in gospodarstva. Dejansko smo, vsaj jaz tako čutim, v shizofrenem položaju. Na eni strani vemo, kaj hočemo, kaj mislimo, ko se prijavljamo na razpise in projekte, pa moramo rabiti jezik in slediti ciljem, ki nam jih predpiše ali gospodarstvo ali Bruselj ali pa država. Nevladnik je samo še šala ali kaj, da se tako imenujemo.

4.4 Iskanje podpore za status quo

Glede na ugotovitve, da bi mediji, politika in ekonomija najraje videli državljane kot tiste, ki se ravna po že vnaprej pripravljenih JPI, v političnem procesu definiranja teh instrumentov pa naj bi se vključevali predvsem pri ukrepih ohranjanja statusa quo, je mogoče zaključiti, da *politika najverjetneje išče strinjanje za reformistične ukrepe brez sprememb samih ureditev ali za ohranjanje statusa quo*. To pomeni, da poskuša državljane pripraviti na že vnaprej pripravljene reforme, ali pa, če javnost zahteva spremembe, te zahteve pomiriti in ohraniti zatečeno stanje. Bolj kot za iskanje konsenza gre za podporo politiki, ki partikularne interese predstavlja kot obče, kot je vzrok refevdalizacije javnosti že pred časom definirala Habermas (1962/1990).

Ob tezi, da država blaginje razpada, med državljani in političnim sistemom pa zija globoko brezno demokratičnega deficita, sta za analizo tako ostali zanimivi predvsem vlogi *potrošnika* in *člana javnosti*. Ravno za ti dve vlogi Habermas pojasnjuje, da sta njuni »orientaciji razviti v zasebnih in javnih sferah; ne moreta biti, tako kot delovna sila ali davki, 'kupljeni' ali 'pobrani' na strani zasebnih ali javnih organizacij. To mogoče pojasnjuje, zakaj se buržoazni ideali načeloma vežejo na ti vlogi« (Habermas 1989, 321, 322). Omenjeni vlogi zaživita v svetu življenja in samo s prepričevanja in z izobraževanja ju je mogoče nadzorovati in oblikovati, s čimer v ospredje stopijo instrumenti, ki so neposredno uporabni pri reprezentiranju sveta,

torej v svojih ideoloških funkcijah. Zato ni nenavadno, da podjetja neprizadeto poudarjajo svojo vlogo pri ohranjanju planeta, čeprav se ukvarjajo na primer z izrabo naravnih bogastev ali s tem, kako je vsak proračun na ravni države naravnan »razvojno«

in seveda tudi »trajnostno«. Sodelovanje javnosti je vsaj deklarativno predvideno, vendar se razprava ne bi smela razvijati v smeri predlogov radikalne spremembe produkcijskega načina, ampak kvečjemu v smeri ukrepov močnega TR.

5 TRANSNACIONALNA NARAVA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA – MEDIJSKA SLEPA PEGA?

Vse od najzgodnejših idej so se konceptualizacije TR pretežno oblikovale »od zgoraj navzdol« s pomembno podporo množičnih medijev. Iz Brundtlandinega poročila, ki je nastalo na »vladovalnem«³⁰ področju OZN med vladnim in nevladnim na transnacionalni ravni, se je pojem trajnostni razvoj močno razširil predvsem s sodelovanjem NVO, ki so v njem videle možnost utemeljitve svojih vizij in je bil hkrati dovolj širok, da je lahko zaobjel klice po spremembah na zelo različnih področjih delovanja NVO. Proces konceptualizacije od »zgoraj navzdol« pa prinaša nekatere pomembne posledice.

Prva posledica je natančno povzemanje ohlapne definicije TR, kot jo opredeli OZN. V javno posredovanih dokumentih NVO kljub pluralnosti v siceršnjih razpravah prevladajo elementi »šibkega« razumevanja TR, saj so NVO primorane zavzeti in reartikulirati lastne konceptualizacije TR v besednjak, razumljiv za politično in gospodarsko sfero, če hočejo »sodelovati« pri pripravi razvojnih in strateških dokumentov in samem procesu vladovanja na področju TR. Predstavniki NVO v fokusnih skupinah³¹ so podali definicijo TR, kot jo podaja Brundtlandino poročilo, in ob tem jasno izpostavili zavedanje, da je to »univerzalna definicija OZN«: »razvoj, ki ne onemogoča potencialov prihodnje družbe, torej naših zanamcev, njihovega družbenega in naravnega po-

tenciala, obenem pa tak razvoj vseeno zadovolji objektivne in subjektivne potrebe človeštva«.

Večina udeležencev fokusnih skupin se zaveda, da prevzemajo definicijo OZN, kar sprejemajo z naklonjenostjo. Pomemben pa je ugovor predstavnika, ki opozarja na delovanje mednarodnega političnega in ekonomskega sistema, v katerem se nadaljuje zgodovinski odnosi kolonizacije in ohranjajo neenakosti. V takem sistemu je TR uporabljen zgolj kot floskula, kot meni udeleženec, s katero se upravičuje zgodovinska prevlada svetovnega Zahoda in se diskurzivno »olepšujejo« negativne posledice, ki jih prinaša globalizacija. Trditev o preprostem sprejemanju TR med slovenskimi NVO in njegove »šibke« definicije bi bila tako pretirano posploševanje, se je pa izkazalo, da je TR sprejet kot ideal ravno med NVO, ki v njem vidijo možnosti za spodbujanje manjših sprememb, ne pa toliko kot vizijo sprememb družbenih ureditev na splošno.

Taka narava nastanka konceptualizacije TR prinaša s seboj tudi specifične posledice glede zamišljanja štirih tipov skupnosti, na katerih razhajanje opozarja Fraserjeva (2005). Z globalizacijo smo priče razhajanju med štirimi tipi skupnosti, ki so se v t. i. westfalskem obdobju suverenih držav v geopolitičnem smislu povsem prekrivale: »zamišljena skupnost ali narod, politična skupnost ali državljani, komunikacijska skupnost ali javnost in skupnost enake usode v pomenu deležnikov, ki jih prizadenejo skupni problemi« (Fraser 2007, 6). Le ena izmed štirih tipov skupnosti je med sodelujočimi predstavniki v postwestfalski dobi zamišljena kot transnacionalna skupnost – to je skupnost enake usode, ki jih zadeva skupen problem.

30 »Vladovalnem« zato, ker OZN ne moremo enačiti popolnoma z vladno sfero, saj nima enakih pristojnosti, legitimnosti niti moči kot tradicionalno razumljene vlade suverenih držav, kar je bil tudi razlog, da se je namesto o vladanju začelo o vladni sferi na mednarodni ravni pisati o vladovanju (več npr. v Splichal 2011 ali Turnšek Hančič in Prodnik 2011).

31 Junija 2013 so bile izvedene tri fokusne skupine s po šestimi udeleženci, ki so bili vabljeni predvsem iz slovenskih nevladnih organizacij ali izmed posameznikov, ki so v preteklosti javno izražali mnenje o temah, povezanih s trajnostnim razvojem.

Skladno z definicijo TR v OZN udeleženci fokusnih skupin »človeštvo« razumejo kot skupnost »nas, ki nas problem zadeva«, privzemajo definicijo OZN. Globalna narava TR je med udeleženci razumljena predvsem iz perspektive omejitev planeta in njegovih resursov, pri čemer so zunanje meje zamišljenega določene s celotnim planetom, kajti po naravnih zakonitostih, kot menijo udeleženci, »ne moremo v neskončnost trošiti«. Tako na načelni ravni udeleženci razpravljajo o človeštvu, planetu ipd. kot o »Nas«.

Na ravni konkretnih problemov pa udeleženci vedno preidejo v pogovor o »nas Slovincih«. Tako na ravni treh drugih dimenzij zamišljanja skupnosti – (a) zamišljanje komunikacijske skupnosti – teh, s katerimi poteka javna razprava; (b) zamišljanje politične skupnosti – teh, ki so legitimno vključeni v proces sprejemanja odločitev, in (c) zamišljanje identitetne skupnosti – teh, kdo smo »mi« kot narod –, prihaja do razkoraka s prvo dimenzijo, zamišljanja skupnosti enake usode, ki jo problem zadeva. Udeleženci sicer prepoznavajo, da obstajajo problemi, ki prizadevajo ves svet, kar bi po Deweyju (1927) idealno moralo voditi v vzpostavljanje transnacionalne javnosti. Vendar pa do tega ne pride, saj temu zavedanju ne sledijo še druge dimenzije zamišljanja skupnosti. To po mnenju udeležencev fokusnih skupin preprečujeta predvsem dve oviri: (a) občutek nemoči in majhnosti v kompleksnem globalnem sistemu in (b) kritika nacionalne medijske strukture.

Osrednja nit pogovora v fokusnih skupinah je bil občutek nemoči in majhnosti v globalnem sistemu, ki se prepleta v diskurz dveh nasprotij: (a) globalni sistem proti slovenski državi in (b) sistem proti posamezniku. V prvem primeru predstavniki NVO izpostavljajo globalne odnose med državami in kapitalizem kot sistemska pogoja, ki onemogočata TR. Pri drugem primeru pa udeleženci izpostavljajo nasprotje med iskanjem rešitev za TR v spremembah globalnega kapitalističnega sistema in spremembah individualnega vedenja posameznikov. Do prepletanja obeh nasprotij prihaja na način, da udeleženci enačijo nemočne, neuke in nezainteresirane posameznike z majhno, nepovezano in v

informacijske tokove ne vključeno Slovenijo. Tako prihaja do zamišljanja Slovencev kot žrtev globalnih sistemskih pogojev, lastne neaktivnosti in, kar je zaznano kot eden izmed osrednjih problemov, pomanjkanja medijske pomoči pri prepoznavanju in »razvozlanju« kompleksnosti problemov, povezanih z mednarodno dimenzijo TR.

Osrednji problem glede vprašanja TR in globalnega sistema, ki ga udeleženci fokusnih skupin izpostavljajo, je namreč zaprtost globalnega sistema glede informacij na eni strani in slabo opravljanje novinarskega dela slovenskih medijev na drugi strani. Udeleženci fokusnih skupin na načelni ravni izkazujejo visoka pričakovanja in normativne zahteve do slovenskih medijev. Hkrati pa jim je skupno razočaranje nad slovenskim novinarstvom: tako v vlogi podajanja informacij o nacionalnih, še bolj pa o transnacionalnih javnih zadevah, kot je TR. Njihove kritike so izpostavljale tri ključne probleme: (a) novinarji slabo poznajo tematiko, o kateri pišejo, (b) novinarji iščejo že vnaprej zamišljene zgodbe (npr. »iščem takega in takega brezdomca«); (c) novinarji pišejo »instant« zgodbe brez vloženega truda in raziskovanja. Najjasneje ponazori odnos do slovenskih medijev naslednji izsek v razpravi med udeleženci, kjer je ena oseba slovenske medije opisala kot »dost podn«:

Jaz mislim, da so mediji v Sloveniji 'dost podn', da raziskovalnega novinarstva v Sloveniji ni in da se absolutno premalo zavedajo, da so oni soodgovorni za ustvarjanje marsičesa v naši družbi. Po drugi strani vsak ta drugi že kar nekaj piše in sploh ni nobenih vrednot več. Vem, da jih zelo stiskajo, ker sem enkrat [smeh] za nek časopis, da ga ne omenjam, dala kratko izjavo. Novinarka je povedala, da potrebuje sliko. Nameravala sem ji jo poslati po elektronski pošti, a me je prosila, da bi me fotografirala ona, ker bo za to prejela 20 evrov. Vem, da je stanje grozno, in je razumljivo, zakaj nastajajo instantne zgodbe, ampak to je zgolj še eden od takih primerov.

Vendar pa noben udeleženec ni izpostavil morebitnih alternativ nacionalnim medijem, niti niso videli tovrstnega potenciala v internetu. Tuji

mediji so bili izpostavljeni zgolj kot primer dobre prakse, po kateri bi se morali zgledovati slovenski mediji, češ da npr. v Nemčiji mediji državljane bolje informirajo o tem, kar se dogaja v Evropski uniji, kot pa v Sloveniji. Vloga, ki jo medijem pripisujejo, je tako bolj vloga prenašalca informacij od globalnih centrov moči kot pa prostorov javne razprave ter povezovanja z glasovi in interesi »drugih« na transnacionalni ravni.

5.1 Ritualizacija transnacionalnega

V nevladno javno sfero se umeščajo razprave državljanov, strokovnjakov in znanstvenikov ter NVO, ki lahko potekajo čez množične medije ali neposredno v raznih forumih in mrežah povezovanja. Osrednja družbena institucija, ki povezuje vse tri tipe skupnosti, pa so po klasičnem normativnem razumevanju vloge novinarstva množični mediji. Temeljni problem, okrog katerega bi morale biti osredinjene razprave o demokratizaciji na področju transnacionalnega, je problem neobstoja ali okrnjenega delovanja učinkovite komunikacijske strukture glede javnih transnacionalnih problemov (Splichal 2006, 703). Vloga množičnih medijev pri ustvarjanju institucionalne (infra)strukture, ki omogoča najprej prepoznavo in nato tudi organizacijo splošnih interesov, je namreč osrednja.

Poročanje o transnacionalnih zadevah se je v slovenskih medijih že v preteklih raziskavah izkazalo za vredno kritike. Medtem ko smo sredi osemdesetih lahko še z zadovoljstvom ugotavljali, da je delež poročanja o mednarodnih in tujih dogodkih v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami relativno visok (Sreberny-Mohammadi idr. 1985, 37), pa je peščica raziskav v zadnjih desetletjih začela kazati drugačno sliko. Tako se v Sloveniji po eni strani opaža zmanjševanje in spreminjanje medijske pozornosti, namenjene t. i. »tretjemu svetu« (Tomanič Trivundža 2006), in po drugi povečevanje sklicevanja na depersonalizirane mednarodne akterje, kot sta NATO in EU (Pikalo in Trdina 2009, 53). Analiza poročanja osrednjih televizijskih dnevnikov RTV SLO in POP TV (Prpič 2009, 125, 126) pa je pokazala, da je po pogostosti poročanja zunanja

politika na četrtem mestu (ta v zgolj slabi polovici zajema politiko drugih držav, vse drugo je zunanja politika Slovenije).

Ker TR razumemo kot transnacionalno javno zadevo *par excellence*, bi pričakovali relativno visok delež pozornosti, namenjene transnacionalnemu, še zlasti tudi zato, ker je pojem trajnostni razvoj prišel v slovenski diskurz iz mednarodnega in transnacionalnega okolja.

Da bi se o trajnostnem razvoju lahko razvilo zavedanje o celotnem človeštvu kot skupnosti, ki jo ta problem zadeva, bi z vidika idealnega mediji morali tako globalno zavezništvo tudi izpostavljati. Analiza sklicevanja slovenskega dnevnega tiska na ustvarjanje globalnega zavezništva pri normativnem pisanju o trajnostnem razvoju (principi, načela, cilji in normativni vidik, npr. treba, morati) ali pri omenjanju normativnih dokumentov (npr. Agenda 21, Brundtlandino poročilo) pa je pokazala, da globalno zavezništvo kot načelo TR sploh ni omenjeno: globalna solidarnost, pravičnost ali odgovornost je izpostavljena v samo dveh od 9138 analiziranih enot, globalna dimenzija TR v 0,1 odstotka enot, globalno zavezništvo za doseganje ciljev TR pa v 0,3 odstotka enot (tabela 5.1).

Pri poročanju o TR bi pričakovali, da je velik delež medijskega poročanja namenjen prav transnacionalni razsežnosti tega koncepta. Vendar pa so rezultati popolnoma drugačni, saj je zgolj slaba desetina analiziranih enot pisala o transnacionalni dimenziji TR – in še to predvsem v obliki poročanja o delovanju mednarodnih političnih akterjev, manj pa o globalnih problemih in skoraj nič o mednarodnem delovanju civilne družbe (tabela 5.2).

Analiza poročanja o akterjih TR v spletnih medijih kaže veliko nesorazmerje poročanja v prid političnim akterjem. Prevlado uradnih virov informacij in sploh usmerjenost medijske pozornosti k političnim akterjem v najjasnejši luči razberemo iz razmerja med poročanjem o mednarodnem političnem sistemu (13,4 odstotka oz. 1228 enot) proti mednarodnemu delovanju civilne družbe (2,4 odstotka oz. 222 enot); poročanje o prvih je skoraj šestkrat pogostejše kot poročanje o drugih. Ta rezultat je v skladu z ugotovitvami prejšnjih raziskav

**Tabela 5.1: Izrecna omemba ustvarjanja globalnega zavezništva kot načela trajnostnega razvoja
n = 9138 odstavkov)**

V besedilu omenjeni pojmi	f	%
globalna regulacija/zavezništvo za uresničevanje/doseganje trajnostnega razvoja (WTO, OZN, IMF, Summit-i ipd.).	24	0,3
globalna dimenzija trajnostnega razvoja (svetovno, planetarno, globalno)	10	0,1
globalna (svetovna, planetarna) solidarnost/pravičnost/skrb/odgovornost	2	0,0

poročanja (slovenskih) medijev, da namreč v medijskem poročanju prevladujejo uradni, politični viri informacij (npr. Turnšek Hančič 2010). Novinarji na ritualiziran način sledijo aktivnostim političnih akterjev, kar izhaja iz »novičarskega« odnosa do poročanja in rutiniziranosti pridobivanja informacij (Poler Kovačič 2004). Z drugimi besedami, novice so to, kar je »novo«, a hkrati rutinsko dostopno – torej novinarske konference, srečanja in podobne aktivnosti *političnih* akterjev. Dejstvo, da je pojem trajnostni razvoj uveljavljen predvsem na strani mednarodnih političnih akterjev, posledično torej pomeni tudi, da novinarji prepoznajo mednarodne politične akterje kot relevantne govornike glede TR, hkrati pa ne povezujejo transnacionalnih problemov s konceptom TR, temveč tega obravnavajo dekontekstualizirano, zgolj na podlagi delovanja in izjav politikov.

5.2 Transnacionalni problemi in transnacionalni akterji v očeh državljanov

Idealno bi proces vzpostavljanja transnacionalne javnosti moral slediti vzpostavljanju javnega mnenja. Po Splichalu (1997, 4) je javno mnenje v idealizirani predstavi proces, v katerem »(a) skupina ljudi postane pozorna na nek problem, (b) razprava o problemu povzroča vse večjo pozornost, tako da problem postane javna zadeva, (c) udeleženci v razpravi oblikujejo alternativne možnosti za rešitev problema in omejijo obseg alternative, (d) s soglasjem izoblikovano mnenje vpliva na kolektivno odločitev, ki jo sprejme večina (kot na primer na volitvah ali referendumu), ali pa na oceno moči

javnega mnenja, ki jo v sprejemanju odločitev upoštevajo politično delujoči akterji«.

Po Olesenu (2007, 305) transnacionalne javnosti nastanejo s »poroznostjo« nacionalnih, saj argumenti in razprave prehajajo z nacionalnih na transnacionalne ravni, kar se kaže kot (a) to, koliko se ljudje na enem mestu zavedajo obstoja problema, ki jim je skupen z ljudmi nekje drugje, in (b) se zavedajo »glasov« in argumentov teh »drugih«. Tak proces lahko prehaja iz majhnih lokalnih skupnosti na transnacionalno raven in nasprotno – iz transnacionalnih krogov na manjšo lokalno raven, kot je bil primer razvoja diskurza o TR. Osrednje vprašanje je tako, koliko je transnacionalna dimenzija TR prepoznana med ljudmi v Sloveniji. V pomoč pri odgovoru na to vprašanje so rezultati telefonskega mnenjskega poizvedovanja ob slučajnem vzorcu 652 prebivalcev Republike Slovenije. Osrednja ugotovitev analize je, da se usmerjenost pozornosti državljanov pomembno razlikuje od vsebinske usmerjenosti slovenskega dnevnega tiska, pa tudi želja NVO: bolj kot politiki in NVO jih zanimajo problemi sami, hkrati pa je TR zaznan kot abstrakten koncept, o katerem se ne znajo izraziti.

Osrednjega pomena glede vprašanja o posledicah uveljavljanja TR »od zgodaj navzdol« je delež takih, ki ne znajo odgovoriti na vprašanje o tem, koliko jih zanima poročanje o TR. Drugi pojmi, ki sicer spadajo k temam TR, so udeležencem v veliki meri razumljivi – npr. glede revščine po svetu je zgolj 0,8 odstotka ljudi odgovorilo, da ne znajo odgovoriti oz. so ostali brez odgovora. Pri TR pa je kar pet odstotkov ljudi odgovorilo, da ne znajo odgovoriti. Če k temu prištejemo še dejstvo, da ljudje v anketah neradi priznajo, da česa ne vedo

Tabela 5.2: Pogostost omembe transnacionalne razsežnosti pri poročanju o trajnostnem razvoju v slovenskem dnevnem tisku (n = 9138 odstavkov)

V besedilu omenjeni pojmi	f	%
katerakoli izmed izpeljank „globalno“, „svetovno“, „planetarno“, „transnacionalno“, „zemeljsko“, „mednarodno“?	845	9,2
mednarodna regulacija (delovanje OZN, EU, globalno vladovanje, mednarodne konference predstavnikov oblasti, Copenhagen Climate Change Conference, Kyotski sporazum, G8, G20)	1228	13,4
družbeni in naravni mednarodni problemi (globalna finančna oz. gospodarska kriza, revščina, lakota, neenakost oz. globalno segrevanje, zmanjšanje biotske raznovrstnosti)	630	6,9
mednarodno delovanje civilne družbe (World Social Forum, spletne razprave, mednarodno delovanje Greenpeacea)	222	2,4

oz. da ne znajo odgovoriti, je treba delež tistih, ki so priznali, obravnavati resno. Iz tega namreč lahko do določene mere sklepamo, da medtem ko je TR kot koncept sprejet na mednarodni politični ravni, je za državljane predvsem zelo abstrakten koncept, ki si ga težko predstavljajo in o katerem odkrito priznajo, da ne znajo odgovoriti.

Rezultati anketiranja kažejo, da ljudi precej bolj kot delovanje mednarodnih političnih akterjev ali NVO zanimajo mednarodni problemi sami. Na prvem mestu po povprečju zanimanja za transnacionalne medijske vsebine je revščina po svetu, za njo globalne klimatske spremembe, TR in globalna gospodarska kriza. Brez izjeme so tako vsi pokazatelji zanimanja za mednarodne probleme v povprečju dobili višje vrednosti kot zanimanje za mednarodno, to je evropsko, politiko (tabela 5.3). Tem akterjem pripisujejo tudi najmanj odgovornosti za odpravljanje problemov, kot je onesnaževanje (tabela 5.4), hkrati pa je delež takih, ki ne znajo odgovoriti na vprašanje o odgovornosti izbranih akterjev, največji ravno pri mednarodnih vladnih organizacijah (5,7 odstotka) in slovenskih NVO (5,1 odstotka).

Ideja »idealno-normativnega« vzpostavljanja transnacionalnih javnosti je blizu predvsem zagovornikom t. i. transnacionalnih »protijavnosti«, ki da so del transnacionalnega delovanja »od spodaj navzgor« predvsem z vzpostavljanjem mednarodnih družbenih gibanj in nevladnih organizacij (npr. Young 1996). Vendar pa je iz odgovorov slovenskih državljanov razvidno očitno razlikovanje med or-

ganiziranimi NVO, kot sta Amnesty International in Greenpeace, ter med neformalnimi oblikami državljskega organiziranja. Slednje so za anketirance precej zanimivejše kot prve. Medtem ko so nevladne mednarodne organizacije na zadnjem mestu po zanimanju anketiranih državljanov, pa so protesti v drugih državah takoj za problemi glede na izraženo zanimanje med anketiranci. Tako lahko sklepamo, da so mednarodne nevladne organizacije anketiranim slovenskim državljanom še bolj tuje kot mednarodna politika. Na mednarodni ravni se precej bolj zanimajo za »sebi enake«, to je za proteste v drugih državah kot pa za delovanje organiziranih glasov mednarodnih nevladnih organizacij.

Idealnotipsko bi vzpostavljanje TR kot transnacionalne javne zadeve po načelu politizacije (Hay 2007, 79), idealnega procesa javnega mnenja (Splichal 1997) in vzpostavljanja javnosti (Dewey 1927/1954) moralo potekati od zavedanja o javnem problemu k transnacionalni javni razpravi, ki bi potekala »od spodaj navzgor«, to je najprej predvsem v nacionalnih nevladnih javnih sferah, ki bi se med seboj morale prekrivati in povezovati. Pojem trajnostni razvoj pa se je, vsaj ob primeru Slovenije, vzpostavljal in širil ravno v nasprotni smeri, to je od »zgoraj navzdol«, iz mednarodne politične v nacionalno javno sfero. Pri njem torej ni skupina ljudi postala pozorna na nek novi problem, ki bi ga pred tem ne zaznali, pač pa je bila konceptualizacija TR v OZN tista, ki je določala in formirala oz. uokvirjala javne razprave »od zgoraj navzdol« – v nasprotju z idealnim procesom javnega mnenja, v katerem

Tabela 5.3: Zanimanje za mednarodne teme, o katerih poročajo mediji (n = 652)*

	Arit. sredina
Revščina po svetu	3,98
Globalne klimatske spremembe	3,88
Trajnostni razvoj	3,78
Globalna gospodarska kriza	3,55
Protesti v drugih državah	3,07
Evropska politika (Evropska komisija, Evropski parlament, Svet Evropske unije)	2,97
Nevladne organizacije (npr. Greenpeace, Amnesty International)	2,96

* Odgovori na vprašanje: Koliko vas zanimajo različne vsebine, o katerih poročajo mediji? Ocenite na lestvici od 1 do 5, kjer 1 pomeni, da vas sploh ne zanima, 5 pomeni, da vas zelo zanima, 3 pa je nekje vmes.

Tabela 5.4: Pripisovanje odgovornosti za odpravljanje posledic onesnaževanja (n = 652)*

	DA	ne vem, b.o.
Podjetja, ki so onesnaževala	93,0	2,4
Slovenska država / vlada	89,3	2,0
Slovenske okoljevarstvene organizacije	73,4	5,1
Običajni ljudje	70,0	3,3
Mednarodne vladne organizacije (Združeni narodi, EU ipd.)	66,4	5,7

* Odgovori na vprašanje: V preteklosti so številna podjetja povzročila onesnaženje okolja, česar takrat zakoni niso prepovedovali. Kdo od naštetih bi moral poskrbeti za odpravo posledic?

javna razprava poteka najprej zunaj politične sfere in šele nato vpliva nanjo. Posledice tovrstnega pristopa »od zgoraj navzdol« za nevladno sfero Slovenije so razvidne z vseh treh ravni naše analize: slovenskih NVO, slovenskih tiskanih medijev in anketiranih prebivalcev Republike Slovenije.

Predstavniki slovenskih NVO in posamezniki, ki so se v preteklosti javno izrekli o trajnostnem razvoju, večinoma prevzemajo definicijo TR, ki jo je podal OZN, in to sprejemajo z naklonjenostjo. Izjema je predstavnik, ki opozarja na kontinuiranje globalnih kolonialnih odnosov moči z vzpostavljanjem diskurza o TR. Osrednja teza, ki jo lahko postavimo na osnovi pogovorov v fokusnih skupinah, je, da zavedanje o celotnem svetu kot skupnosti enake usode še ne zagotavlja nadaljnjih korakov k formiranju transnacionalne javnosti. Iz izjav sodelujočih je jasno razvidno, da je percepcija komunikacijske,

identifikacijske in politične skupnosti (Fraser 2007) kljub zavedanju o skupnih mednarodnih interesih omejena na nacionalno skupnost. Ovira, ki preprečuje bolj poglobljeno transnacionalno delovanje, pa je predvsem občutek nemoči, tako slovenske skupnosti kot posameznika v kompleksnem globalnem sistemu, kjer so predvsem novinarji kritizirani, da ne opravljajo svoje naloge posrednikov med kompleksnim globalnim sistemom in nacionalno javno sfero.

Analiza besedil slovenskega tiska je pokazala, da so kritike sodelujočih v fokusnih skupinah do velike mere utemeljene. Transnacionalna dimenzija TR je pri poročanju slovenskih tiskanih medijev izjemno zanemarjena, skorajda neobstoječa. Kjer se pojavlja, pa je primarno del poročanja o mednarodnih »vladovalnih« politikih, ne pa poročanja o transnacionalni naravi TR ali glasov »drugih«.

Priče smo vzpostavljaju mednarodne javne sfere, ko se ljudje na enem mestu zavedajo obstoja problema, ki jim je skupen z ljudmi nekje drugje, in se zavedajo »glasov« in argumentov teh »drugih« (Olesen 2005). Anketirani prebivalci Slovenije se zanimajo za transnacionalne probleme, še posebej npr. za revščino po svetu. Hkrati pa jih najmanj zanimajo glasovi, ki jih predstavljajo slovenski tiskani mediji, to je glasovi mednarodnih politikov. Državljanje zanimajo »drugih«, ki so njim enaki, to je glasovi državljanov v obliki protestov v drugih državah, in ne glasovi organiziranih predstavnikov v vladni (mednarodna politika) ali nevladni (mednarodne organizacije) sferi. To pa predstavlja pomembne izzive za vprašanje formiranja transnacionalne javnosti, tako na ravni prepoznavanja skupnih interesov kot njihove organizacije.

Ključni izziv je, kako zagotoviti, da bo proces prepoznavanja in organizacije skupnih interesov potekal v smeri politizacije (Hay 2007), to je iz javne sfere v politično, in ne (samo) nasprotno. Prvi korak je treba narediti pri (slovenskih) množičnih medijih. Dokler bodo njihove osrednje norme delovanja objektivnost v smislu ritualiziranega podajanja izjav političnih akterjev, aktualno novičarstvo v smislu podajanja kratkih, nepoglobljenih novic in poudarek na nacionalni naravi javnih problemov, bodo državljani le stežka povezovali svoje probleme s problemi »drugih« in se bodo tudi tisti, ki jim je mar za transnacionalne probleme ter si želijo biti aktivni, še naprej počutili nemočne in nepoučene o dogajanju v kompleksnem globalnem svetu, če se bodo zanašali na slovenske množične medije.

6 METODE ZBIRANJA PODATKOV

Namen tega poglavja je predstaviti metode in postopke, uporabljene za (1) identifikacijo, vzorčenje in spletni zajem medijskih besedil o trajnostnem razvoju, objavljenih na novičarskih spletnih mestih slovenskih dnevnih časopisov, (2) analizo političnih dokumentov in dokumentov gospodarskih družb, (3) izvedbo fokusnih skupin in (4) izvedbo telefonskega anketiranja.

6.1 Vzorčenje in spletni zajem medijskih besedil o trajnostnem razvoju

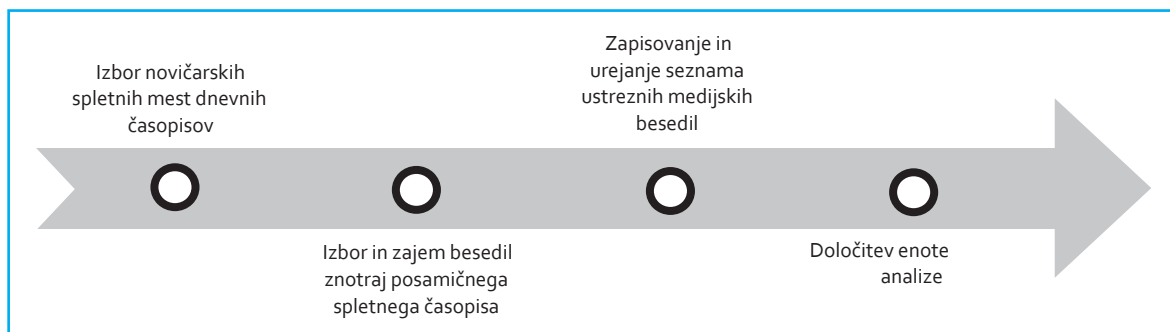
»Medijsko besedilo« razumemo kot sporočilo v množičnomedijskem dejanju, ki s prepletanjem različnih semioloških vrst informira o izbranih delih družbene realnosti ali jih interpretira. Pri tem izhajamo iz predpostavke, da se izbrano medijsko besedilo nanaša na TR, če se v njem vsaj enkrat pojavlja izraz »trajnostni razvoj« ali kakršnakoli njegova izpeljanka, vključno z vsemi obrazili. V raziskavi smo se omejili na novičarska spletna mesta slovenskih dnevnih časopisov (v nadaljevanju spletnih časopisov), ki jih razumemo kot spletne izdaje

časopisov, ki sicer dnevno izhajajo tudi v tiskani izdaji.

Namen vseh izbranih metodoloških postopkov je bil oblikovanje čim bolj reprezentativnega vzorca populacije medijskih besedil v spletnih časopisih oz. hiperbesedilnih povezav v njih. Šlo je za razmeroma zahteven metodološki izziv, saj smo imeli po eni strani opravka s populacijo enot (tj. medijskih besedil), kjer ni mogoče določiti vzorčnega okvira, po drugi strani pa je velikost populacije enot prevelika, da bi lahko vzorčni okvir sestavili posebej za potrebe te raziskave. Zaradi obsega potencialno ustreznih medijskih besedil je bilo treba uporabiti avtomatizirane postopke zajema podatkov, pri čemer je bilo treba zaradi nadaljnje statistične analize besedil tako pridobljene podatkovne zbirke v določeni meri *post hoc* ročno urediti, da se je osnoval dovolj kakovosten vzorec besedil, ki je bil v poznejši fazi raziskave osnova za kodiranje in statistično analizo.

Celoten postopek snovanja vzorca in zajema ustreznih medijskih besedil je temeljil na štirih analitičnih korakih, ki so natančneje opisani v nadaljevanju (glejte naslednjo sliko).

Slika 6.1: Proces vzorčenja in spletnega zajema medijskih besedil

6.1.1 Izbor novičarskih spletnih mest dnevnik časopisov

Po začetnem pregledu večjega števila spletnih medijev smo se odločili za izbor spletnih časopisov, ki sicer izhajajo tudi v tiskani izdaji in niso (v celoti) omejeni na določeno geografsko območje. Poleg tega smo se odločili samo za »večje« spletno časopise, saj je začetni pregled pokazal, da je število medijskih besedil o trajnostnem razvoju v manjših časopisih premajhno za oblikovanje vzorcev, ki bi v drugi fazi raziskave omogočali dovolj zanesljivo statistično analizo besedil. Tako smo v končni fazi izbrali spletne časopise naslednjih časopisnih hiš: *Delo* (delo.si), *Dnevnik* (dnevnik.si), *Večer* (vecer.si), *Primorske novice* (primorske.si) in *Finance* (finance.si).

6.1.2 Izbor in zajem besedil znotraj posamičnega spletnega časopisa

Besedila, ki obravnavajo TR, je mogoče znotraj posamičnega spletnega časopisa identificirati na več načinov in na podlagi različnih tehničnih rešitev, pri čemer pa je temeljni pogoj, da morata postopek identifikacije besedila in izbrana tehnična rešitev omogočati iskanje po izrazu trajnostni razvoj (z vsemi obrazili).

Prva (tehnična) rešitev je izdelava *lastnega robota oz. spletnega pajka* (angl. *web crawler*) za samodejno iskanje, zajem in zapis besedil posamičnega spletnega časopisa, ki se nanašajo na TR. Tak način bi presegal časovne in finančne okvire projekta, prav tako pa primerjalno ni smiselno glede na programske in arhitekturne zasnove, ki jih uporabljajo izbrani spletni časopisi v smislu sistemov za urejanje spletnih vsebin (angl. *content management system – CMS*).

Druga možnost je uporaba že *razvitega programskega orodja, ki vključuje spletnega pajka* (npr. Outwit). Podobno kot pri prvi rešitvi je težava z uporabo spletnega pajka v tehnični prilagoditvi programskega orodja specifičnim lastnostim spletnih časopisov. Testiranje enega izmed teh orodij na manjšem vzorcu besedil iz dveh spletnih časopisov je namreč pokazalo, da bi za zajem podatkov po-

trebovali vrsto prilagoditev, ki pa vseeno ne bi zagotavljale dovolj doslednega zajema vseh besedil.

Tretja rešitev je uporaba »*internega*« iskalnika (angl. *search engine*), ki je integriran znotraj posameznih spletnih časopisov za iskanje medijskih besedil, ki vsebujejo iskani izraz (v našem primeru trajnostni razvoj). Težava te možnosti je, da so med internimi iskalniki spletnih časopisov (pre)velike razlike. Nekateri na primer ne omogočajo načina iskanja po ključnih besedah, drugi ne omogočajo iskanja po korenu besede oziroma po obrazilih ipd. Povedano drugače, med njimi so razlike v iskalnih algoritmih, ki jih ni mogoče določiti brez vpogleda v programsko kodo in zasnovo teh iskalnikov (kar pa je v večini primerov nemogoče, saj spletnih časopisi uporabljajo licenčne iskalnike, za katere programska koda ni javno dostopna). Posledica bi bila, da bi dobili vzorce besedil posamičnih spletnih časopisov, ki med seboj ne bi bili primerljivi.

Četrty način, ki se je v primerjavi s prvimi tremi rešitvami izkazal za (naj)učinkovitejšega in sorazmerno zanesljivega, je *iskanje besedil znotraj poljubne domene s splošnim spletnim iskalnikom*. Tak način iskanja omogoča spletni iskalnik Google, in sicer v sklopu naprednih nastavitev splošnega iskalnika, ki ga razvija omenjeno podjetje. Uporaba je preprosta, saj je v iskalnem pogoju na podlagi izbranega ukaznega operatorja (v tem primeru »site:«) treba določiti samo ime domene (npr. dnevnik.si), znotraj katere iščemo pojavitve nekega iskalnega niza. Če na primer želimo poiskati vsa besedila na spletnem mestu www.delo.si, ki vsebujejo izraz trajnostni razvoj (z vsemi obrazili), je iskalna poizvedba naslednja: »trajnostni razvoj site:delo.si«. Prednosti takega načina iskanja so: a) učinkovitost: iskalnik ne išče samo po ključni besedi, ampak tudi po vseh njenih obrazilih; b) primerljivost: uporablja se isti iskalni algoritem in iskalni postopek za vse spletne časopise; c) doslednost: Googlov pajek zapisuje vsa besedila, razen če neki spletni časopis posebej označi, da nekaj ne sme biti dostopno Googlovemu pajku; d) zanesljivost: kot se je naknadno izkazalo, so večkratni poskusi iskanja istega izraza v Googlovem iskalniku večkrat kot interni iskalniki spletnih časopisov vrnilo iste zadetke.

6.1.3 Zapisovanje in urejanje seznama ustreznih medijskih besedil

Rezultati Googlovega iskalnika so bili za vsak spletni medij posebej preneseni v preglednico (tabela v CSV-formatu), za kar je bilo treba izdelati krajšo skripto v programskem jeziku Python, ki omogoča samodejno shranjevanje informacij s seznama in vsebine Googlovih zadetkov; ključna informacija v našem primeru je bila spletni naslov medijskega besedila (URL). Nato je bila zasnovana programska skripta (prav tako v programskem jeziku Python), ki je prebrala celotno vsebino posamičnega medijskega besedila in zapisala v strukturirano zbirko podatkov posamične elemente/lastnosti medijskega besedila (kot so npr. URL, datum objave, avtor, naslov, podnaslov, besedilo). Na ta način smo dobili obsežno zbirko vseh medijskih besedil iz petih spletnih časopisov, ki nam je omogočila izvajanje nekaterih preprostih kvantitativnih analiz. Te so bile predvsem namenjene preliminarnemu vpogledu v število, obseg in časovno dinamiko objavljanja člankov s področja TR. Obenem smo na osnovi teh poizvedb in analiz lahko sprejeli določene odločitve glede *vsebinske ustreznosti* medijskih besedil za nadaljnjo analizo (npr. minimalno število besed in znakov, da je bil članek izbran v vzorec medijskih besedil, ki so bile predmet analize besedil).

Preliminarna analiza je pokazala, da je bilo treba seznam ustreznih medijskih besedil še dodatno ročno urediti zaradi večinoma tehničnih razlogov. Tako je bilo treba (1) odpraviti povezave na PHP skripte, ki vsebujejo določene spletne funkcionalnosti, a ne vsebujejo besedila; (2) odpraviti podvajanje v primeru, ko sta bila za identično besedilo dva različna URL-naslova (npr. spletna in mobilna objava besedila); (3) izločiti besedila, ki kažejo na oziroma so del razprave v spletnih forumih v nekem mediju (vključujoč komentarje bralcev medijskega besedila). Število po teh postopkih identificiranih medijskih besedil v spletnih časopisih je prikazano v tabeli 6.1.

Preden smo se odločili za način vzorčenja, smo v ročnem pregledu seznama medijskih besedil

ugotovili, da je med njimi nezanemarljiv delež takih, ki so bila za analizo *vsebinsko neustrezna*, ker se niso nanašala na TR. Dva najpogostejša vzroka vsebinske neustreznosti sta bila povezana z vključenostjo izraza trajnostni razvoj v naziv neke organizacije/storitve/izdelka (npr. ime politične stranke) in (ali) promocijskih sporočil (npr. oglasnih prilog in gradiva). Manjše število besedil tudi sploh ni vsebovalo izraza trajnostni razvoj (v nekaterih primerih se je pojavljal v komentarjih bralcev besedila, ni pa bil rabljen tudi v medijskem besedilu). Zato so člani projektne skupine najprej na vzorcu približno 25 odstotkov zajetih medijskih besedil izvedli osnovni pregled besedil in ocenili njihovo vsebinsko ustreznost (glejte tabelo 6.2). Hkrati je bila izdelana tudi ocena števila ustreznih medijskih besedil po letih.

Na osnovi teh ocen smo odločili, da bo število vseh medijskih besedil na končnem seznamu analitično obvladljivo, tako da jih *ni bilo smiselno vzorčiti*, ampak smo analizirali celotno populacijo pridobljenih/zajetih besedil.

V naslednjem koraku so bila ročno izločena medijska besedila na osnovi naslednjih vsebinskih kriterijev: (1) izraz trajnostni razvoj v besedilu prispevka ni rabljen; (2) izraz trajnostni razvoj je v lastnem imenu, pri čemer vsebina članka ni vsebinsko povezana s širšim pojmovanjem TR; (3) besedilo je plačana vsebina oziroma prikriti oglas; (4) medijsko besedilo je bilo že analizirano/kodirano; (5) povezava do besedila ni bila več dejavna (tj. besedila ni bilo mogoče več najti na URL-naslovu, ki je bil zajet s spletnim pajkom). Na osnovi vseh teh postopkov je končni seznam ustreznih medijskih besedil vseboval 911 enot (glejte tabelo 6.3).

6.1.4 Določitev enote analize

Ker smo v preliminarni analizi ugotovili, da se lahko v istem besedilu pojavljajo različne (tudi nasprotujoče si) konceptualizacije TR, smo za kodiranje izbrali enoto analize na nižji ravni – odstavek. Na ta način smo prišli do 9138 enot analize (odstavkov) – njihova porazdelitev po spletnih časopisih pa je predstavljena v tabeli 6.3.

Tabela 6.1: Število izbranih besedil v posamičnih spletnih časopisih

Spletni časopis	N
<i>Delo</i>	526
<i>Dnevnik</i>	597
<i>Finance</i>	446
<i>Primorske novice</i>	204
<i>Večer</i>	274
Skupaj	2047

Tabela 6.2: Ocena vsebinske ustreznosti medijskih besedil glede na prisotnost fraze »trajnostni razvoj«

	N	n	n (TR)	n (ustrezni)	% (TR)	% (ustrezni)	N (ocena)
<i>Delo</i>	526	126	110	79	87,30	62,70	330
<i>Dnevnik</i>	597	151	136	96	90,07	63,58	380
<i>Finance</i>	446	92					
<i>Primorske novice</i>	204	49	43	31	87,76	63,27	129
<i>Večer</i>	274	82					
Skupaj	2047	500					838

Opombe: n (TR) – število vzorčnih člankov, v katerih je rabljen izraz trajnostni razvoj; n (ustrezni): število vzorčnih člankov, ki so jih člani skupine prepoznali kot ustrezne za analizo; % (TR): odstotek vzorčnih člankov, v katerih je rabljen izraz trajnostni razvoj; % (ustrezni): odstotek vzorčnih člankov, ki so jih člani skupine ocenili kot ustrezne za analizo; N (ocena): ocenjeno število člankov na populacijo, ki so ustrezni za analizo besedil.

Tabela 6.3: Število medijskih besedil in odstavkov, ki so bili enote analize v analizi besedil

Naziv spletnega časopisa	N (besedilo)	% N (besedilo)	N (odstavek)	% N (odstavek)
<i>Delo</i>	257	28,3	3058	33,5
<i>Dnevnik</i>	303	33,3	2985	32,7
<i>Finance</i>	112	12,4	694	7,6
<i>Primorske novice</i>	96	10,5	878	9,6
<i>Večer</i>	142	15,5	1523	16,7
Skupaj	911	100	9138	100

6.2 Fokusne skupine

V projektu smo med sodelovanjem junija 2013 izvedli pogovore z uveljavljenimi in v javnosti prepoznavnimi strokovnjaki ter aktivisti s področja TR. Pogovori o različnih vidikih in problemih TR so potekali s skupaj šestnajstimi udeleženci v treh fokusnih skupinah, ki so jih vodili člani raziskovalne

skupine. V fokusnih skupinah smo iskali odgovore na vprašanja oz. mnenja udeležencev o tem, kateri so najpomembnejši cilji na področju TR zanje osebno in za njihovo organizacijo; kje vidijo vzroke za družbene/ekonomske/okoljske probleme, s katerimi se ukvarjajo; kako bi se lotili odpravljanja teh vzrokov in kako si prizadevajo dosežati cilje na področju TR.

6.2.1 Teoretski okvir in raziskovalno vprašanje

Teoretsko smo izhajali predvsem iz pristopa procesov prilagajanja okvirjev (Snow idr. 1986; Snow 2004). Snow in drugi (1986) so na podlagi intervjujev med člani družbenih gibanj identificirali štiri procese spreminjanja miselnih okvirjev: presejanje, ojačanje, razširjanje in spremembo. Želeli smo proučiti, v kolikšni meri in na katerih točkah prihaja v skupinski dinamiki do konvergence pogledov akterjev, delujočih na različnih vsebinskih področjih trajnostnega razvoja (socialnem, ekološkem in gospodarskem) ter do uokvirjanja specifičnih problemov v kontekst širšega področja TR.

6.2.2 Izbor udeležencev

Da bi lahko opazovali procese konvergence, smo pripravili seznam potencialnih udeležencev, tako da so bili zastopani po dveh kriterijih: glede na področje delovanja: ekološko, socialno in ekonomsko, in glede na raven organiziranosti: institucionalizirani (npr. NVO) in neinstitucionalizirani (npr. aktivisti in aktivistične skupine).

6.2.3 Izvedba fokusnih skupin

Fokusne skupine so bile izvedene junija in julija 2013 v prostorih Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, in sicer 11. in 17. 6. ter 3. 7. Trajale so približno dve uri (od 110 do 117 minut). Razprave smo tonsko in slikovno snemali zaradi lažje obdelave podatkov, v prepisu pa so udeleženci ostali anonimni. Prva fokusna skupina je bila izvedena s šestimi, druga in tretja pa s po petimi udeleženci.

Razprave v fokusnih skupinah so bile strukturirane v šest sklopov:

1. predstavitev sodelujočih in njihovo razumevanje pojma trajnostnega razvoja;
2. področje (socialna, okoljevarstvena in ekonomska vprašanja), v katero bi uvrstili svoje delovanje, in obseg sodelovanja z akterji z drugih področij;
3. problemi, ki jih naslavlja pri svojem delovanju;
4. kakšne so po njihovem mnenju rešitve teh problemov;

5. način delovanja za doseganje ciljev;

6. pogled na vlogo medijev (ob začetku tega sklopa so bili udeležencem predstavljeni preliminarni rezultati analize vsebine spletnih časopisov s prošnjo za odziv nanje).

Pred začetkom in po koncu fokusnih skupin so udeleženci izpolnili kratek vprašalnik, s katerim smo želeli preveriti, ali oz. v kolikšni meri je prišlo do sprememb v razumevanju TR.

6.3 Anketa

Telefonsko anketiranje o pogledih na trajnostni razvoj in nekaterih spremljajočih temah na ključnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije je bilo izvedeno med 22. in 24. aprilom 2014 v Centru za raziskovanje javnega mnenja na FDV. Priprava za anketo in metoda zbiranja podatkov sta sledili utečeni tehniki, ki jo center uporablja za telefonsko raziskovanje. Uporabljen je bil standardiziran anketni vprašalnik, ki je bil dokončno oblikovan na podlagi pilotske raziskave v spletu s spletnim vmesnikom 1ka, in sicer od 8. do 10. 4. 2015, v kateri je sodelovalo 91 anketirancev.

Ciljna populacija raziskave so bili polnoletni državljani Republike Slovenije, ki živijo v Sloveniji. Vzorčni okvir so glede na metodo zajemanja predstavljali posamezniki, ki jih lahko identificiramo znotraj gospodinjstev dostopnih telefonskih naročnikov (telefonski imenik). Postopek za izbor ciljnih oseb je potekal v dveh fazah. Najprej so bila s seznama vseh telefonskih naročnikov (fizičnih oseb) naključno izbrana gospodinjstva. To je v dobri meri že predstavljalo tudi proporc telefonskih naročnikov po omrežnih skupinah (oz regijah). V drugi fazi izbora znotraj gospodinjstva je bila po ključu zadnjega rojstnega dne določena ciljna oseba – anketiranec. Uporabljeni postopek temelji na slučajnosti in zagotavlja enako verjetnost izbora končnih enot. Če ciljna oseba ni bila dostopna, je bila izbrana telefonska številka gospodinjstva klicana v naslednjih dneh ponovno (tudi do osemkrat). Postopek izbire ciljnih gospodinjstev, naknadno klicanje in celoten postopek kontrole poteka

izvedbe so določeni s programom računalniškega upravljanja klicev Blaise CATI. Anketiranje je potekalo pretežno v popoldansko-večernem času, med 16. in 21. uro.

Izhodiščna vzorčna skupina je vsebovala 3340 oseb. Izvedenih je bilo 652 anketnih intervjujev, kar pomeni, da je bila vzorčna skupina izčrpana dvajsetodstotno. Dolžina intervjuja je bila glede na povprečje primerljivih raziskav relativno velika: povprečni čas trajanja ankete je bil 17 minut. Skupni bruto čas celotne akcije je obsegal približno 400 ur anketiranja. Telefonske intervjuje je izvajalo 28 za to usposobljenih anketarjev centra.

Po zaključku telefonskega anketiranja smo preverili usklajenost strukture realiziranega vzorca s strukturo populacije. Zaradi običajnih odstopanj, ki so posledica vzorčenja, neenakomerne odzivnosti in drugih potencialnih napak med izvajanjem anketiranja, smo zaradi omilitve možnih pristranskosti uporabili postopek uteževanja. Uteži so bile oblikovane na podlagi ocenjenih populacijskih odstopanj pri spremenljivkah spol, starost, izobrazba in velikost naselja.

Kontrolo izvedbe in pripravo podatkovne zbirke so izvedli Slavko Kurdija (koordinator izvedbe), Rebeka Falle Zorman, Tina Vovk, Živa Broder in May Doušak.

7 POVZETEK KLJUČNIH VPRAŠANJ IN UGOTOVITEV

»Trajnostni razvoj« – razvoj, ki zadovoljuje sedanje družbene potrebe, vendar pri tem ne ogroža možnosti prihodnjih generacij (WCED 1987, 54) – je bil zasnovan kot celosten model in pojem, ki je oz. naj bi povezoval ključne socialne, gospodarske in kulturne politike za zagotavljanje visokokakovostnega družbenega razvoja in je – vsaj na deklarativni ravni – postal v zadnjem desetletju eden od ključnih ciljev v mednarodnem in (vsaj v razvitejših) nacionalnih okoljih. Zelo široka konceptualizacija trajnostnega razvoja (TR) v zgodnjih dokumentih je pozneje omogočila ali povzročila pomensko inflacijo tega pojma v političnem in javnem diskurzu, pogosto pa tudi dokajšnjo lahkotnost in poenostavljenost razprav, ki ne upoštevajo, da je bil TR izvorno opredeljen kot razvojni model z dvema temeljnima razsežnostma: prva poudarja zadovoljevanje človekovih potreb, predvsem osnovnih potreb najrevnejših delov svetovne populacije, ki morajo biti prioriteta v TR, druga pa omejeno sposobnost narave, da zadovolji sedanje in prihodnje potrebe kot posledice tehnološke razvitosti in sodobne družbene organiziranosti (prav tam).

Številne ovire ne le preprečujejo praktično uresničevanje nekaterih temeljnih idej TR, ampak tudi prispevajo k poenostavljenemu razumevanju ali redefiniranju pojma trajnostni razvoj. Med njimi omenimo samo tri najpomembnejše. Na prvem mestu so *ekonomske* »ovire«, ki jih postavlja dominantni razvojni model, ker zanemarljivo pravice ljudi do blaginje in okoljske meje razvoja ter postavlja v ospredje gospodarsko rast, tako da je okolje obravnavano kot del gospodarstva, namesto da bi bilo gospodarstvo obravnavano kot del kompleksnega okolja. Med *socialnimi* »ovirami« je na prvem mestu naraščanje svetovnega prebivalstva v po-

vezavi z netrajnostnim povečevanjem proizvodnje in potrošnje, naraščajočo neenakostjo ter marginalizacijo revnejšega dela prebivalstva, ob tem pa tudi odsotnost zavesti o teh problemih in njihovem vplivu na TR. Ni mogoče prezreti *političnih* »ovir«, predvsem neustrezne in neučinkovite gospodarske, socialne in okoljske politike, pa tudi slabo sodelovanje med vladami in (razdrobljeno) civilno družbo.

TR je postal del političnega boja za definiranje družbene realnosti, ki ga zaznamujeta dve skrajnosti: na eni strani neoliberalna dogma svobodnega trga kot »rešitve vseh težav« in na drugi strani zahteva po radikalnih družbenih spremembah prevladujočega razvojnega modela, ki temelji na nebrzdani gospodarski rasti. V pojmu trajnostni razvoj, njegovih pomenskih variacijah in protislovjih, se zrcalijo družbeni odnosi moči in konflikti. Razlike v razumevanju TR se izražajo v izbranih oz. identificiranih ključnih ovirah in vzrokih problemov TR ter v predlaganih strukturnih spremembah za spopadanje z njimi. Ta vidik sicer ne zajema celotnega spektra razlik v razumevanju TR, lahko pa razkrije nekatere ključne vidike, predvsem, v kolikšni meri prihaja do depolitizacije pojma trajnostnega razvoja. V družbenih vedah se na te izzive odziva le manjši del skupnosti, obravnave TR pa so izolirane v specializiranih, okoljevarstveno usmerjenih (pod)disciplinah in so brez večjega učinka na dominantne tokove v družboslovnih vedah. Številne ovire, ki otežujejo inkluzivno in veljavnejšo konceptualizacijo TR, povzročajo prevlado interesno določenega razumevanja TR, ki ga uveljavljajo najmočnejši družbeni akterji, in odsotnost raznovrstnosti pristopov v množičnih medijih, kjer so glavni vir informacij predstavniki vlad, mednarodnih in nevladnih organizacij (NVO) ter velikih korporacij.

Rezultati raziskave, ki jo predstavljamo v tej publikaciji, kažejo, da je tudi v Sloveniji TR v javnem diskurzu večinoma obravnavan na način, ki ne problematizira obstoječih razmerij moči in je podrejen zahtevi po neomejeni gospodarski rasti. Prevladujejo »šibke« konceptualizacije TR, ki sicer pomenijo določen poskus povezovanja gospodarske rasti in reševanja okoljskih vprašanj v smislu delnega prilagajanja obstoječega modela razvoja, vendar je v njih kot ključni cilj politik/aktivnosti izpostavljena gospodarska rast, vprašanja okolja pa nastopajo le v obliki »okoljskih stroškov«.

Pojem trajnostni razvoj se je v Sloveniji – z nekajletnim zamikom glede na razprave drugod po svetu – institucionaliziral konec prejšnjega stoletja s sprejetjem prve nacionalne razvojne strategije na vladni ravni leta 1995. Istega leta je devetnajst slovenskih NVO pripravilo predlog okvirne strategije TR Slovenije, s čimer se je TR uveljavil tudi v civilnodružbeni sferi, medtem ko se v slovenskem gospodarstvu pojem trajnostni razvoj uveljavi (npr. v letnih poročilih podjetij) šele po letu 2000. Tako v politiki kot v gospodarstvu je očitna prevlada konceptualizacij tako imenovanega »šibkega« TR, ki utrjujejo sprejemljivost obstoječega modela razvoja in ne postavljajo zahtev po koreniti transformaciji, ampak le po potrebnih prilagoditvah razvojnega modela. Kot so pokazale razprave v fokusnih skupinah, je homogenizacija konceptualizacij TR značilna tudi na ravni posameznih gospodarskih akterjev, v katerih posamezniki sicer lahko sprejemajo različne (tudi radikalne) konceptualizacije TR, vendar jih ne morejo artikulirati v uradnih diskurzih podjetij.

Na prvi pogled je presenetljivo, da elementi »šibkega« TR prevladujejo tudi v uradnem diskurzu NVO. Temu botrujejo zlasti trije dejavniki: prvič, diskurz o TR v NVO je bil v veliki meri določen z elementi, ki so jih vanj umestili politični akterji; drugič, za radikalnejše konceptualizacije TR so bile značilne omejene možnosti vključevanja v javni diskurz, še zlasti v množične medije; in tretjič, podobno kot drugod po svetu so tudi slovenske NVO zaradi finančne odvisnosti v podrejenem položaju v odnosu do političnih in ekonomskih akterjev. NVO so bile

primorane prevzeti v besednjak konceptualizacije TR, sprejemljive za politično in gospodarsko sfero, in ustrezno reartikulirati lastne konceptualizacije, če so hotele biti udeležene v procesu vladovanja na področju TR.

Neučinkovitost prizadevanj NVO in drugih akterjev civilne družbe, da javno – zlasti v množičnih medijih – predstavijo tudi radikalnejše ukrepe za doseganje TR, je predvsem posledica politično-institucionalnih in v določeni meri konceptualnih omejitev sodelovanja NVO v javnih razpravah o TR. NVO so poleg tega v deprivilegiranem položaju glede možnosti dostopa do medijev in vpliva na medijsko poročanje, »močnejše« konceptualizacije TR in zahteve po radikalnejših spremembah razvojnega modela pa med novinarji ne uživajo podpore. Analiza obravnave TR v petih slovenskih dnevnikih (*Delo*, *Dnevnik*, *Večer*, *Primorske novice* in *Finance*) kaže, da novinarji obravnavajo TR dokaj ohlapno, prevzemajo konformistični pogled ali se formalistično lotevajo družbenih procesov in odnosov, povezanih s TR. Le majhna skupina novinarjev prevzema reformistični ali radikalni pogled na trenutno družbeno življenje v danem okviru. Večina novinarjev v poročanju o TR pozornost usmerja predvsem na vsakodnevna »dejstva«, pri čemer imajo podatki prednost pred idejami, posamično pred splošnim, dogodki pred dogajanjem, posamezniki pred skupinami in hierarhija pred kolektivnim, pojem trajnostni razvoj pa je pomensko izpraznjen, »prazen označevalec«, brez kakorkoli določene vsebine. Le dobra deseterina novinarjev prevzema reformistični in tudi radikalni pristop k reševanju problemov TR, ko v svojih prispevkih opozarja na nujnost vključevanja državljanov v obravnavo problemov TR, problematičnost kapitalizma kot produkcijskega načina, družbeno neenakost, pomanjkljivosti regulacije in nadzora nad onesnaževanjem.

Na splošno so temeljite reforme, ki bi lahko zagotovile gospodarski razvoj, ne da bi ogrožal blaginje državljanov in naravnega okolja, v analiziranih političnih, civilnodružbenih, poslovnih in medijskih obravnavah TR marginalizirane, v ospredju pa so poslovne priložnosti, povezane z »zelenimi« ino-

vacijami, »zelenimi« davčnimi olajšavami in subvencijami ter »zelenimi« sponzorskimi sredstvi. Pojmu trajnostni razvoj s tem grozita depolitizacija – premeščanje iz sfere političnega v sfero trga in spreminjanje vrednotnega vprašanja v zgolj tehničnega – ter redukcija na posamične tehnološke inovacije, individualno delovanje posameznikov ali na vlogo nekakšne »tržne niše« in učinkovitega sredstva za promocijo podjetij, namesto da bi bil vodilo za temeljit premislek o zeleni prihodnosti.

Pomemben vzrok za tako obravnavo TR je v tem, da je dostop do mehanizmov odločanja in publicitete porazdeljen nesorazmerno v prid nosilcev politične in ekonomske moči. Naša analiza nakazuje, da imamo opraviti s pojavom »refevdalizacije« javne sfere, kjer se odločitve sprejemajo v pogajanjih za zaprtimi vrati, javna razprava pa (v omejenem obsegu) poteka šele potem, ko so

določeni ključni elementi in okviri razprave. V takih okoliščinah je funkcija publicitete le še reprezentativna: njen smoter ni nadzorovanje nosilcev moči, temveč legitimacija njihovih že sprejetih odločitev.

Problemi konceptualizacije in interpretacije TR v javnem diskurzu odpirajo širša vprašanja nesorazmernih možnosti dostopa do mehanizmov odločanja, transparentnosti procesov odločanja in vloge organizacij civilne družbe. Doseganje TR ni odvisno zgolj od implementacije ustreznih tehnoloških rešitev, še manj (oz. sploh ne) od gospodarske rasti, ampak zahteva tudi politične spremembe. Zahteva obsežno demokratizacijo političnih sistemov, ki bi omogočila, da bi prihodnji razvoj upošteval celoten razpon družbenih potreb in ne temeljil le na postulatu neomejene gospodarske rasti.

8 LITERATURA

- Achterberg, Wouter. 1993. Can Liberal Democracy Survive the Environmental Crisis? Sustainability, Liberal Neutrality and Overlapping Consensus. V A. Dobson in P. Lucardie (ur.), *The Politics of Nature: Explorations in Green Political Theory*, 81–104. London: Routledge.
- Altmeyden, Klaus-Dieter. 2008. The Structure of News Production. V M. Löffenzholz in D. Weaver (ur.), *Global Journalism Research*, 52–64. Malden: Blackwell Publishing.
- Amin, Samir. 2006. Review of the Month – The Millennium Development Goals: A Critique from the South. *Monthly Review* 57, 10, 1.
- Anderson, Peter J. 2007. Competing Models of Journalism and Democracy. V P. J. Anderson in G. Ward (ur.), *The Future of Journalism in the Advanced Democracies*, 39–50. Hampshire, Burlington: Ashgate.
- Andreson, Alison. 2013. »Together We Can Save the Arctic«: Celebrity Advocacy and the Rio Earth Summit 2012. *Celebrity Studies* 4, 3, 339–352.
- Armstrong, Susan J., in Richard G. Botzler. 1998. Anthropocentrism. V S. J. Armstrong in R. G. Botzler (ur.), *Environmental Ethics: Divergence and Convergence*, 271–307. New York: McGraw Hill.
- Arrow, Kenneth Joseph. 1995. *Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment*. Stockholm: Beijer International Institute of Ecological Economics.
- Baker, Katreena E. 2011. Understanding the Local Food Phenomenon: Academic Discourse, Analytical Concepts, and an Investigation of Local Food Initiative. *vis-à-vis: Explorations in Anthropology* 11, 1, 3–24.
- Baker, Susan, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young, ur. 1997. *The Politics of Sustainable Development: Theory, Policy and Practice within the European Union*. London, New York: Routledge.
- Baker, Susan. 2006. *Sustainable Development*. London, New York: Routledge.
- Banerjee, Subhabrata Bobby. 2008. Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly. *Critical Sociology* 34, 1, 51–79.
- Bardelli, Pierre, in Manuela Pastore. 2009. The Discourses and Practices of Corporate Social Responsibility (DP-CSR) as a New Component of the Strategies of Multinational Companies: An Illustration with French Multinational Companies. V J.R. Intyre, S. Ivanaj, in V. Ivanaj (ur.), *Multinational Enterprises and the Challenge of Sustainable Development*, 245–260. Northampton, Mass.: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Bobek, Vito, Janez Potočnik, Vojka Ravbar, Matija Rojec, Peter Stanovnik in Franjo Štiblar. 1996. *Strategija ekonomskih odnosov s tujino – Od pridruženega članstva do polnopravnega članstva v Evropski uniji*. Ljubljana: Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj.
- Brown, Lester R. 1981. *Building a Sustainable Society*. New York: WW Norton & Company.
- Bryant, Raymond L. 2002. Non-governmental Organizations and Governmentality: Biodiversity and Indigenous People in the Philippines. *Political Studies* 50, 2, 268–292.
- Cheney, George, in Georges Frenette. 1993. Persuasion and Organization: Values, Logics, and Accounts in Contemporary Corporate Public Discourse. V C. Conrad (ur.), *The Ethical Nexus*, 49–74. Norwood, NJ: Ablex.
- Dahlgren, Peter. 2009. The Troubling Evolution of Journalism. V B. Zelizer (ur.), *The Changing Faces of Journalism: Tabloidization, Technology and Truthiness*, 146–161. London: Routledge.
- Delveaux, M. 2005. "O me! O me! How I Love the Earth": William Morris's News from Nowhere and the Birth of Sustainable Society. *Contemporary Justice Review* 8, 2, 131–146.
- Dewey, John. 1927/1954. *The Public and Its Problems*. New York: Swallow Press.
- Doyle, Timothy. 1998. Sustainable Development and Agenda 21: The Secular Bible of Global Free Markets and Pluralist Democracy. *Third World Quarterly* 19, 4, 771–786.
- Eurostat. 2007. Measuring Progress Towards a More Sustainable Europe: 2007 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy. Luxembourg.

- Evropska komisija. 2005. Declaration on Guiding Principles for Sustainable Development. Bruselj.
- Evropska komisija. 2009. Mainstreaming Sustainable Development into EU Policies: Review of the European Union Strategy for Sustainable Development. Bruselj.
- Ferry, Luc. 1998. *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Ljubljana: Krtina.
- Fraser, Nancy. 2005. Reframing Justice in a Globalizing World. *New Left Review* 36, 69–88.
- Fraser, Nancy. 2007. Transnationalizing the Public Sphere *Theory, Culture and Society* 24, 4, 7–30.
- Gans, Herbert J. 2003. *Democracy and the News*. New York: Oxford University Press.
- Gitlin, Todd. 2009. Journalism's Many Crises. Konferenca Journalism in Crisis, 19.–21. maj. London: Westminster University.
- Goldin, Ian, in L. Alan Winters. 1995. *The Economics of Sustainable Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, Jürgen. 1962/1990. *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: ŠKUC.
- Habermas, Jürgen. 1984. *Theory of Communicative Action. Volume One: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen. 1989. *Theory of Communicative Action. Volume Two: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- Hay, Colin. 2007. *Why We Hate Politics?* Cambridge: Polity Press.
- Hopwood, Bill, Mary Mellor in Geoff O'Brien. 2005. Sustainable Development: Mapping Different Approaches. *Sustainable Development* 13, 38–52.
- Iggers, Jeremy. 1999. *Good News, Bad News: Journalism Ethics and Public Interest*. Boulder: Westview Press.
- Jalarajan, Raj S., in Rohini Sreekumar. 2011. The Commercial Misrepresentation of Environmental Issues. *Amity Journal of Media & Communications Studies* 1, 2.
- Johnson-Cartee, Karen S. 2005. *News Narratives and News Framing: Constructing Political Reality*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- Lafferty, W.M. . 1995. The Implementation of Sustainable Development in the European Union. V J. Lovenduski in J. Stanyer (ur.), *Contemporary Political Studies*, 223–32. Belfast: Political Studies Association of the United Kingdom.
- Lah, Marko. 2002. *Temelji ekonomije*. Ljubljana: Fora.
- Lélé, Sharachandra M. 1991. Sustainable Development: A Critical Review. *World Development* 19, 6, 607–621.
- Lewis, Tammy L. 2000. Media Representations of "Sustainable Development": Sustaining the Status Quo? *Science Communication* 21, 3, 244–273.
- Livesey, Sharon M. 2002. The Discourse of the Middle Ground: Citizen Shell Commits to Sustainable Development. *Management Communication Quarterly* 15, 3, 313–49.
- Mander, Jerry. 1978. *Four Arguments for Elimination of Television*. New York: Quill.
- Meadows, L. Dennis, ur. 1977. *Alternatives to Growth: A Search for Sustainable Futures*. Cambridge: Ballinger Publishing Company.
- Mebratu, Desta. 1998. Sustainability and Sustainable Development: Historical and Conceptual Review. *Environmental Impact Assessment Review* 18, 6, 493–520.
- Merritt, Davis. 1995. *Public Journalism and Public Life: Why Telling the News is Not Enough*. Hillsdale, Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mitcham, Carl. 1995. The Concept of Sustainable Development: Its Origins and Ambivalence. *Technology in Society* 17, 3, 311–326.
- Mrak, Mojmir, Matija Rojec, Metka Stare, Janez Šušteršič, Ivo Lavrač in Brigita Lipovšek. 2001. *Slovenija v novem desetletju : trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU : strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001-2006*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Naess, Arne. 1989. *Ecology, Community, and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newton, Tim, in George Harte. 1997. Green Business: Technician Kitsch? *Journal of Management Studies* 34, 1, 75–98.
- Olesen, Thomas. 2005. Transnational Publics: New Spaces of Social Movement Activism and the Problem of Global Long-Sightedness. *Current Sociology* 53, 3, 419–440.
- Parsons, Talcott. 1967. *Sociological Theory and Modern Society*. New York: The Free Press.
- Pearce, David W., Anil Markandya in Edward Barbier. 1989. *Blueprint for a Green Economy*. London: Earthscan.
- Pearce, David W., in Edward Barbier. 2000. *Blueprint for a Sustainable Economy*. London: Earthscan.
- Pikaló, Jernej, in Andreja Trdina. 2009. Depolitizacija političnega: Primer obravnavanja političnih tem v slovenskih dnevnikih. *Javnost – The Public* 16 (suplement), 41–62.
- Pinter, Andrej. 2001. Razprave o političnih zadevah v

- slovenskem dnevnem tisku: Postopek kodiranja. Ljubljana: FDV.
- Pirages, Dennis, ur. 1977. *The Sustainable Society: Implications for Limited Growth*. Praeger Publishers.
- Plut, Dušan. 2002. Teoretični in terminološki vidiki koncepta trajnostnosti / sonaravnosti. *Geografski vestnik* 74, 1, 73-86.
- Poler Kovačič, Melita. 2004. Novinarska rutina in (pre) moč uradnih virov informacij. *Teorija in praksa* 41, 3/4, 690-702.
- Potočnik, Janez, Marjan Senjur in Franjo Štiblar. 1995. *Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integriranje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Prpič, Marko. 2009. *Primerjalna analiza osrednjih televizijskih oddaj 24 ur in Dnevnik*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Rademacher, Walter. 1999. *Indicators, Green Accounting and Environmental Statistics – Information Requirements for Sustainable Development*. *International Statistical Review* 67, 3, 339-354.
- Reese, Stephen D. 1990. The News Paradigm and the Ideology of Objectivity. *Critical Studies in Mass Communication* 7, 4, 390-409.
- Richardson, Dick 1997. The Politics of Sustainable Development. V S. Baker, M. Kousis, D. Richardson in S. Young (ur.), *The Politics of Sustainable Development: Theory, Policy and Practice within the European Union*. London: Routledge.
- Rosen, Jay. 1996. *Getting the Connections Right: Public Journalism and the Troubles in the Press*. New York: Twentieth Century Fund Press.
- Scholl, Gerd, Frieder Rubik, Harri Kalimo, Katja Biedenkopf in Ólöf Söebeck. 2010. Policies to Promote Sustainable Consumption: Innovative Approaches in Europe. *Natural Resources Forum* 34, 39-50.
- Selby, David. 2006. The Firm and Shaky Ground of Education for Sustainable Development. *Journal of Geography in Higher Education* 30, 2, 351-365.
- Sending, Ole J., in Iver B. Neumann. 2006. Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power. *International Studies Quarterly* 50, 3, 651-672.
- Shaw, Deirdre, in Iain Black. 2010. Market Based Political Action: a Path to Sustainable Development? *Sustainable Development* 18, 385-397.
- Sigal, Leon V. 1973. *Reporters and Officials*. Lexington: Heath and Company.
- Simon, Julian L., in Herman Kahn. 1984. *The Resourceful Earth: Response to Global 2000*. London: Basil Blackwell.
- Snow, David A. 2004. Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields. V D. A. Snow, S. A. Soule in H. Kriesi (ur.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, 380-412. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell.
- Snow, David A., E. Burke Rochford, Steven K. Worden in Robert D. Benford. 1986. Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review* 51, 4, 464-481.
- Splichal, Slavko. 1997. *Javno mnenje: Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: FDV.
- Splichal, Slavko. 2000. Novinarji in novinarstvo. *Javnost – The Public* 7, supplement, 47-56.
- Splichal, Slavko. 2006. In Search of a Strong European Public Sphere: Some Critical Observations on Conceptualisations of Publicness and the (European) Public Sphere. *Media, Culture & Society* 28, 5, 695-714.
- Sreberny-Mohammadi, Annabelle, in Kaarle Nordenstreng. 1985. *Foreign News in the Media: International Reporting in 29 Countries*. Pariz: UNESCO.
- Strömbäck, Jesper. 2005. In Search of a Standard: Four Models of Democracy and Their Normative Implications for Journalism. *Journalism Studies* 6, 5, 331-345.
- Tomanič Trivundža, Ilija. 2006. Many Voices, One Picture: Photographic Coverage of Foreign News in Slovenian Daily Press (1980, 2004). *Javnost – The Public* 13, 2, 21-40.
- Tufte, Thomas. 2005. Communication for Social Change: Struggles for Visibility and Voice, Culture and Diversity. Konferenca Communication: Questioning the Dialogue, 26.-30. maj. New York: ICA.
- Turnšek Hančič, Maja. 2010. Dostop do medijev – temeljni pogoj za kritično javnost. *Javnost – The Public* 16, supplement, 63-80.
- Utting, Peter. 2005. Corporate Responsibility and the Movement of Business. *Development in Practice* 15, 4, 375-388.
- Vergust, P. 2002. The Potentials and Limitations of Self-reliance and Self-sufficiency at the Local Level: Views from Southern Sweden. *Local Environment* 7, 2, 149-161.
- Waisbord, Silvio. 2008. Watchdog Journalism in Historical Perspective. V H. Tumber (ur.), *Journalism: Critical Concepts in Media and Cultural Studies* 4, 162-188. Oxon: Routledge.
- World Commission on Environment and Development (WCED). 1987. *Our Common Future*. New York: WCED.

- Wynne, Bryan. 2002. Risk and Environment as Legitimatory Discourses of Technology: Reflexivity Inside Out? *Current Sociology* 50, 3, 459–477.
- Yadav, Prabhanjan, in Rapaka J.Rani. 2011. *Global Media Journal – Indian Edition* 2, 2, 1–17.
- Young, Iris Marion. 1996. Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy. V S. Benhabib (ur.), *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, 120–35. Princeton: Princeton University Press.
- Zeijl-Rozema, Annemarie van, Ron Cörvers, René Kemp in Pim Martens. 2008. Governance for Sustainable Development: A Framework. *Sustainable Development* 16, 410–421.
- Zelizer, Barbie. 2008. Going beyond Disciplinary Boundaries in the Future of Journalism Research. V M. Löffenzholz in D. Weaver (ur.), *Global Journalism Research: Theories, Methods, Findings, Future*, 253–266. Malden: Blackwell Publishing.

ISBN 978-961-236-761-0

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede